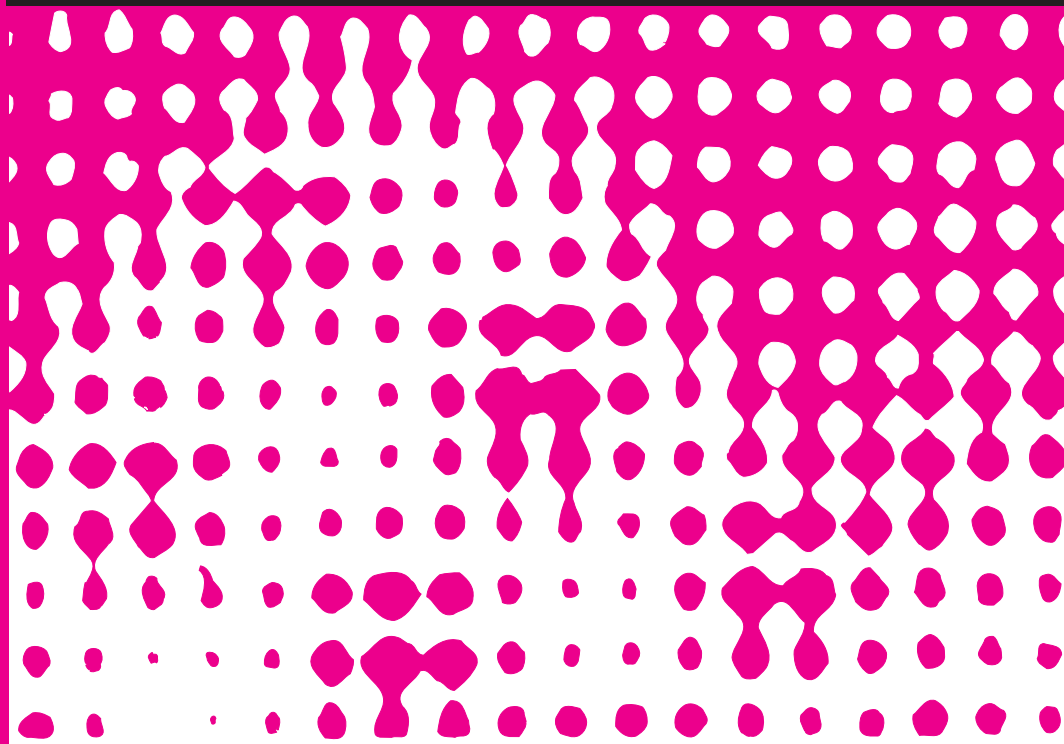

✿ DEMO 2005 GRAFIE 3

revue pro výzkum populačního vývoje

ČLÁNKY – Terezie Kretschmerová: Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2004 • Zdeněk Čermák: Migrace a suburbanizační procesy v České republice • Bohdana Holá: Srovnatelnost statistiky zahraniční migrace •

SČÍTÁNÍ LIDU • RECENZE • ZPRÁVY • PŘEHLEDY • BIBLIOGRAFIE

obsah

ČLÁNKY

<i>Terezie Kretschmerová</i> : Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2004	153
<i>Zdeněk Čermák</i> : Migrace a suburbanizační procesy v České republice	169
<i>Bohdana Holá</i> : Srovnatelnost statistiky zahraniční migrace	177

SČÍTÁNÍ LIDU

<i>Štěpánka Morávková</i> : Vybrané charakteristiky faktických manželství v datech sčítání lidu 2001	188
Anketa k přípravě příštího sčítání lidu domů a bytů	200

DISKUSE

<i>Helmut Maier</i> : Právní přístupy k řešení demografického vývoje z pohledu ekonomického systému přírody	201
---	-----

RECENZE

Jak jsme na tom. A co dál? (<i>Vladimír Srb</i>)	208
(Západní) Evropa v pohybu (<i>Milan Aleš</i>)	211
Historická demografie Japonska v období novověku (<i>Ludmila Fialová</i>)	214

ZPRÁVY

Z České demografické společnosti – Šestá česko-německo-rakouská konference o rodinné politice – 10. slovenská demografická konference „Naša demografia – súčasnosť a perspektívy“, Smolenice, 4. – 6. května 2005	216
---	-----

PŘEHLEDY

Pohyb obyvatelstva v České republice v roce 2004 podle krajů a okresů – Pohyb obyvatelstva v České republice ve městech nad 20 tisíc obyvatel v roce 2004	221
--	-----

BIBLIOGRAFIE	226
--------------------	-----

Názory autorů se nemusí vždy shodovat se stanovisky redakční rady.

contents

ARTICLES

<i>Terezie Křetschmerová</i> : Population Development in the Czech Republic in 2004	153
<i>Zdeněk Čermák</i> : Migration and Suburbanisation Processes in the Czech Republic	169
<i>Bohdana Holá</i> : Comparability of External Migration Statistics	177

POPULATION CENSUS

<i>Štěpánka Morávková</i> : Selected Characteristics of Consensual Unions According to Data from the Population Census 2001	188
Questionnaire for Preparation for the Next Population Census	200

DISCUSSION

<i>Helmut Maier</i> : Constitutional Approaches to Meet Demographic Challenges Seen from the Economic System of the Nature	201
---	-----

BOOKS AND PUBLICATIONS

Our Present Situation. And What Is to Do Next? (<i>Vladimír Srb</i>)	208
(Western) Europe on the Move (<i>Milan Aleš</i>)	211
Historical Demography of Japan in Modern Times (<i>Ludmila Fialová</i>)	214

REPORT – SURVEYS – BIBLIOGRAPHY

*DEMOGRAFIE

© Český statistický úřad 2005

Vydává ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD ve Studiu GSW, Čs. armády 31, 160 00 Praha 6.

Řídí redakční rada: Ing. Jiřina Růžková, CSc. (předsedkyně redakční rady), Mgr. Věra Hrušková, CSc. (výkonná redaktorka), PhDr. Milan Aleš, RNDr. Ludmila Fialová, CSc., Doc. Ing. Zuzana Finková, CSc., Prof. MUDr. Jan Holčík, DrSc., Doc. RNDr. Felix Koschin, CSc., Ing. Milan Kučera, PhDr. Věra Kuchařová, CSc., Ing. Jitka Langhamrová, CSc., Prof. Ing. Zdeněk Pavlík, DrSc., Prof. Ing. Vladimír Roubíček, CSc., Doc. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc., Doc. Ing. Eduard Souček, CSc., JUDr. Vladimír Srb, Ing. Miroslav Símek.

Vychází čtyřikrát ročně. Informace o předplatném podává a objednávky přijímá redakce.

Adresa redakce: Praha 10 – Strašnice, Na padesátém 81, PSČ 100 82, telefon: 274 052 834, e-mail: hruskova@gw.czso.cz

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje firma MYRIS TRADE s. r. o., P. O. Box 2, 142 00 Praha 4.

Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s. p., Odštěpný závod Praha č. j. nov 6364/98 ze dne 9. 2. 1998

Sazba, grafické zpracování a tisk – Studio GSW, Čs. armády 31, Praha 6, tel./fax: 233 326 945, e-mail: gsw@gsw.cz

Cena jednoho výtisku 42 Kč, roční předplatné 168 Kč + poštovné.
Indexové číslo 46 465 • ISSN 0011-8265 • Reg. zn. MK ČR E 4781.
Nevyžádané rukopisy se nevracejí.

Číslo 3/2005, ročník 47. Rukopis předán tiskárně 15. 6. 2005. Toto číslo vyšlo v září 2005.

VÝVOJ OBYVATELSTVA ČESKÉ REPUBLIKY V ROCE 2004¹⁾

TEREZIE KRETSCHMEROVÁ

Population Development of the Czech Republic in 2004

The contribution analyses demographic development of the population of the Czech Republic in 2004 and makes it a part of long-term trends. In last two years, the natural population decrease was more than offset by an increase due to external migration where citizens of countries of Eastern Europe and Vietnam strongly prevail among the newcomers. In spite of a slight increase from the minimum in 1999 (total fertility rate 1.13), the fertility level remains low. The average age at first marriage and raising the family continues increasing and so does the share of children born to unmarried women. On the other hand, legally induced abortion rate drops significantly. Infant mortality reached an all-time low. The analysis is based on data prepared by the Czech Statistical Office.

Demografie, 2005, 47: 153–168

Stejně jako v roce předcházejícím, tak i v roce 2004 se počet obyvatel České republiky zvýšil. V roce 2003 přibylo 8,2 tisíce obyvatel, v roce následujícím 9,1 tisíce, celkem tedy 17,3 tisíce. V období populační ztráty z let 1995–2002, kdy kladné saldo migrace (s výjimkou roku 2001) již nevyrovnávalo úbytek přirozenou měnou, naopak ubylo celkem 96,2 tisíce obyvatel.

Ve srovnání s rokem 2003 se přírůstek zahraniční migrací v loňském roce snížil – o 7,2 tisíce na 18,6 tisíce, menší byl ale také přirozený úbytek. Jeho výše – 9,5 tisíce byla téměř o polovinu, konkrétně o 8,1 tisíce nižší než v roce předchozím.

V průběhu roku 2004 se v ČR živě narodilo 97,7²⁾ tisíce dětí, nejvíce od roku 1995, kdy počet živě narozených poprvé klesl pod sto tisíc. Zvýšení počtu narozených dětí oproti před-

¹⁾ Každoroční podrobnou zprávu o demografickém vývoji publikuje ČSÚ pod názvem *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce...*

²⁾ Dále bylo zaregistrováno pět porodů, kdy žena využila možnosti utajení své osoby v souvislosti s porodem podle zákona č. 422/2004 Sb., který vstoupil v platnost 1. 9. 2004. Vzhledem k absenci údajů o matce nebudou tyto narozené děti zařazeny do tabulačních třídění v publikacích ČSÚ, ale uvede se pouze jejich absolutní počet (u Pohybu obyvatelstva pravděpodobně jen v úvodu publikace).

Tab. 1 Pohyb obyvatelstva, 1993–2004 (Population changes, 1993–2004)

Ukazatel	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	Absolutní počet							
živě narození	121 025	90 446	89 471	90 910	90 715	92 786	93 685	97 664
zemřelí	118 185	112 782	109 768	109 001	107 755	108 243	111 288	107 177
z toho do 1 roku věku	1 028	547	413	373	360	385	365	366
sňatky	66 033	53 896	53 523	55 321	52 374	52 732	48 943	51 447
rozvody	30 227	33 113	23 657	29 704	31 586	31 758	32 824	33 060
potraty celkem	85 445	59 962	52 103	47 370	45 057	43 743	42 304	41 324
z toho UPT	70 634	48 086	39 382	34 623	32 528	31 142	29 298	27 574
přistěhovalí	12 900	10 857	9 910	7 802	12 918	44 679	60 015	53 453
vystěhovalí	7 424	728	1 136	1 263	21 469	32 389	34 226	34 818
přirozený přírůstek	2 840	-22 336	-20 297	-18 091	-17 040	-15 457	-17 603	-9 513
přírůstek stěhováním	5 476	10 129	8 774	6 539	-8 551	12 290	25 789	18 635
celkový přírůstek	8 316	-12 207	-11 523	-11 552	-25 591	-3 167	8 186	9 122
počet obyvatel (1. 7.)	10 330 607	10 315 353	10 282 784	10 272 503	10 287 482	10 189 423	10 201 651	10 206 923
	Na 1000 obyvatel							
živě narození	11,7	8,8	8,7	8,8	8,8	9,1	9,2	9,6
zemřelí	11,4	10,9	10,7	10,6	10,5	10,6	10,9	10,5
sňatky	6,4	5,2	5,2	5,4	5,1	5,2	4,8	5,0
rozvody	2,9	3,2	2,3	2,9	3,1	3,1	3,2	3,2
potraty celkem	8,3	5,8	5,1	4,6	4,4	4,3	4,1	4,0
z toho UPT	6,8	4,7	3,8	3,4	3,2	3,1	2,9	2,7
přistěhovalí	1,2	1,1	1,0	0,8	1,3	4,4	5,9	5,2
vystěhovalí	0,7	0,1	0,1	0,1	2,1	3,2	3,4	3,4
přirozený přírůstek	0,3	-2,2	-2,0	-1,8	-1,7	-1,5	-1,7	-0,9
přírůstek stěhováním	0,5	1,0	0,9	0,6	-0,8	1,2	2,5	1,8
celkový přírůstek	0,8	-1,2	-1,1	-1,1	-2,5	-0,3	0,8	0,9

chozímu roku celkem o 4 tisíce, se odrazilo v nárůstu úhrnné plodnosti na 1,23 dítěte, tj. o 0,05 více, než bylo v předchozím roce. Vyšší hodnota byla, stejně jako v případě počtu živě narozených, zaznamenána naposled v roce 1995. I v loňském roce dále pokračoval trend posouvání rození dětí do pozdějšího věku – zvýšení úhrnné plodnosti bylo projevem vzestupu plodnosti žen starších 27 let a průměrný věk matek při narození prvního dítěte překročil o tři desetiny roku hranici 26 let.

Počet sňatků v roce 2004 byl o 2,5 tisíce vyšší než v roce 2003, nicméně 51, 4 tisíce nově uzavřených manželství během jednoho kalendářního roku byl druhý nejnižší počet v historii České republiky. První sňatek před dovršením padesáti let by uzavřelo 70 % svobodných žen, průměrně ve věku 28 let, a 64 % mužů, průměrně ve věku 30,5 roku (údaje z tabulek sňatečnosti svobodných). V případě obou pohlaví to bylo rovněž o něco později než v roce předchozím. Mírně v loňském roce přibýlo také rozvodů. Jejich počty se po krátkém přerušení v letech 1999–2000, způsobeném přijetím novelizace zákona o rodině v roce 1998, rychle vrátily na hodnoty těsně před úpravou zákona. Obdobný vývoj nastal i v případě výše úhrnné rozvodovosti, která začala hned po roce 1999 nepřetržitě stoupat až k současnému maximu 0,49. Tzn., že rozvodem končí již polovina z původně uzavřených manželství.

Po třech letech stagnace se obnovil trend poklesu celkové úmrtnosti, když naděje dožití při narození se u obou pohlaví zvýšila o 0,5 roku. Rozdíl mezi ukazateli za ženy a muže na úrovni 6,5 roku tak zůstal zachován. Úroveň kojenecké úmrtnosti byla i v loňském roce pod hladinou čtyř promile, oproti roku 2003 se dokonce ještě mírně snížila, na 3,7 ‰. Zlepšení úrovně úmrtnosti dětí do jednoho roku věku přispívá k prodloužení naděje dožití při narození vzhledem

Tab. 2 Základní intenzitní ukazatele demografického vývoje, 1993–2004 (Basic intensity indicators of demographic development, 1993–2004)

Ukazatel	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
prvosňatečnost žen (%)	87,7	77,1	74,1	74,4	72,5	72,4	68,7	69,8
průměrný věk žen při 1. sňatku	23,2	24,9	26,2	26,4	26,9	27,2	27,7	28,0
úhrnná rozvodovost	0,36	0,42	0,32	0,41	0,45	0,46	0,48	0,49
úhrnná plodnost	1,67	1,19	1,13	1,14	1,15	1,17	1,18	1,23
průměrný věk matek při narození 1. dítěte	22,6	23,7	24,6	24,9	25,3	25,6	25,9	26,3
čistá míra reprodukce	0,80	0,57	0,55	0,55	0,55	0,56	0,57	0,59
úhrnná indukovaná potratovost	0,98	0,65	0,53	0,47	0,44	0,42	0,39	0,37
naděje dožití mužů při narození	69,2	70,4	71,4	71,6	72,1	72,1	72,0	72,5
naděje dožití žen při narození	76,4	77,3	78,1	78,3	78,4	78,5	78,5	79,0
kojenecká úmrtnost (‰)	8,5	6,0	4,6	4,1	4,0	4,1	3,9	3,7

k nízkým počtům zemřelých kojenců (366 v roce 2004) již nepatrně. Mezi roky 2003 a 2004 to byla zejména záležitost poklesu úmrtnosti osob starších 55 let.

Zcela podle očekávání se i v roce 2004 snížil počet umělých ukončení těhotenství a úhrnná indukovaná potratovost. Interrupcí bylo loni registrováno o 1,7 tisíce méně než v roce 2003, což bylo ale také o 43 tisíc méně než v roce 1993. Ale již před rokem 1993 proběhla první, rychlá fáze výrazného poklesu. Šestiprocentní změna úhrnné indukované potratovosti (na 0,37 interrupce) mezi dvěma posledními roky se shodovala s poklesem mezi roky 2002 a 2003.

Složení obyvatel podle věku a rodinného stavu

Pokles porodnosti v první polovině devadesátých let a následně několikaleté udržení nízké úrovně se již významněji projeví na věkovém složení obyvatel České republiky. Současný podíl dětí do 15 let na úrovni patnácti procent je již o 4,5 procentní body nižší než v roce 1993, kdy zastoupení dětí v populaci kleslo pod dvacet procent. Změny v počtu a podílu starších osob byly zatím pozvolné: počet obyvatel ve věku nad 65 let vzrostl zatím jen mírně, jejich podíl v populaci se zvýšil mezi roky 1993 a 2004 z 13 na 14 %. Stagnace byla způsobena přechodem početně slabých ročníků přes tuto věkovou hranici. Věku 65 let totiž stále ještě nedosáhly osoby narozené v letech druhé světové války. Důsledkem popsanych změn na základně a vrcholu věkové pyramidy a stagnace, resp. nepatrného nárůstu počtu a podílu osob ve věkové skupině 15–64 let, klesala ekonomická zátíženost aktivního obyvatelstva. „Výhodná“ byla i věková struktura této skupiny obyvatel. Věku 25 a více let, kdy se dá již u většiny předpokládat zařazení na trhu práce, dosáhly osoby z početných populačních ročníků do sedmdesátých let. Druhou silnou skupinou jsou v podstatě generace jejich rodičů. Úplně nejpočetnější jsou osoby 50–58leté. Menší část z nich (zejména ženy) ale již dosáhla důchodového věku.

Změny ve vývoji sňatečnosti, rozvodovosti a úmrtnosti se logicky odrazily ve složení populace podle věku a rodinného stavu. Odkládáním uzavření manželství či jeho odmítním a nahrazením nesezdaným soužitím (příp. „odděleným soužitím“) významně přibýlo mladých svobodných mužů a žen do věku 35 let (nejvíce ve skupině 25–29letých). Počet a podíl ženatých a vdaných se nejvíce snížil ve věkové kategorii do 25 let. Výsledkem pak byla skutečnost, že ve skupině 20–24letých mužů jich bylo v roce 2004 ženatých pouze 4 %, u žen vdaných 12 %. Převaha osob žijících v manželství nebyla ani u kategorie 25–29letých (u žen to bylo 47 %, u mužů 29 %). Při hodnocení po jednotkách věku se nadpoloviční většina vdaných žen vyskytovala v loňském roce od věku 28 let a přetrvávala do věku 73 roků. Ženatí muži převažovali v intervalu 31 až 88letých. Podíl rozvedených osob v dospělé populaci se v loňském roce dále zvýšil a u mužů dosáhl téměř deseti procent, u žen více než jedenácti. Procento ovdovělých se v čase naopak mírně snižovalo a stejně tak tomu bylo i mezi roky 2003 a 2004. Pokles úrovně úmrtnosti ve vysokém věku mužů i žen přispěl k prodloužení společného života manželů.

Tab. 3 Charakteristiky věkového složení, 1993-2004 (31. 12.) (Age distribution characteristics, 1993-2004 (31 December))

Ukazatel	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	Počet osob (v tis.)							
celkem	10 334	10 309	10 278	10 267	10 206	10 203	10 211	10 221
0-14	2 010	1 843	1 707	1 664	1 622	1 590	1 554	1 527
15-64	6 981	7 078	7 153	7 179	7 170	7 196	7 234	7 259
65+	1 343	1 388	1 418	1 423	1 415	1 418	1 423	1 435
80+	280	263	237	250	260	277	293	308
	Složení (v %)							
0-14	19,4	17,9	16,6	16,2	15,9	15,6	15,2	15,0
15-64	67,6	68,6	69,6	69,9	70,2	70,5	70,9	71,0
65+	13,0	13,5	13,8	13,9	13,9	13,9	13,9	14,0
80+	2,7	2,6	2,3	2,4	2,6	2,7	2,9	3,0
	Syntetické ukazatele							
index stáří ¹⁾	66,8	75,3	83,1	85,5	87,2	89,2	91,6	94,0
index ekonomického zatížení ²⁾	48,0	45,6	43,7	43,0	42,3	41,8	41,2	40,8
průměrný věk	36,8	37,6	38,5	38,8	39,0	39,3	39,5	39,8
věkový medián	36,0	36,6	37,3	37,6	37,9	38,2	38,5	38,7

¹⁾ Počet osob ve věku 65 a více let na 100 dětí ve věku 0-14 let.

²⁾ Počet dětí ve věku 0-14 let a osob starších 65 let na 100 osob ve věku 15-64 let.

Tab. 4 Podíl vdaných žen v daném věku (%), 1993-2004 (Share of married women at given age (%), 1993-2004)

Věk	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
20	34,3	16,5	8,7	7,7	6,2	4,9	4,1	3,5
21	46,5	28,1	15,2	13,0	11,3	9,4	7,5	6,7
22	56,9	39,9	23,9	20,2	17,3	15,3	12,6	10,6
23	65,0	51,0	33,8	29,2	24,9	21,9	19,2	16,3
24	71,0	58,7	44,1	39,2	33,9	29,8	26,2	23,6
25	74,6	65,9	53,6	48,5	43,7	38,9	34,2	30,9
26	77,7	70,6	61,1	57,1	52,3	48,0	43,1	38,8
27	79,8	73,9	66,0	63,5	59,5	55,5	51,2	47,0
28	80,9	75,6	70,2	67,3	65,0	61,7	57,9	54,5
29	81,6	77,4	72,9	70,8	68,5	66,1	63,1	59,9
30	82,1	78,7	74,7	73,2	71,3	69,2	67,0	64,1
31	82,6	79,2	75,1	74,5	73,1	71,3	69,1	67,2
32	83,1	79,5	76,3	74,7	74,0	72,7	70,9	68,8
33	82,6	79,7	77,2	75,6	74,3	73,4	71,8	70,4
34	82,6	80,1	77,4	76,5	74,8	73,5	72,5	70,9
35	82,4	80,6	77,4	76,7	75,6	74,0	72,4	71,8
36	82,2	79,9	77,4	76,6	76,0	74,6	72,9	71,4
37	81,7	79,6	77,9	76,6	75,6	75,0	73,5	71,9
38	81,1	79,6	78,3	77,1	75,5	74,7	73,8	72,4
39	81,0	79,4	77,2	77,4	76,0	74,5	73,6	72,7

Sňatečnost

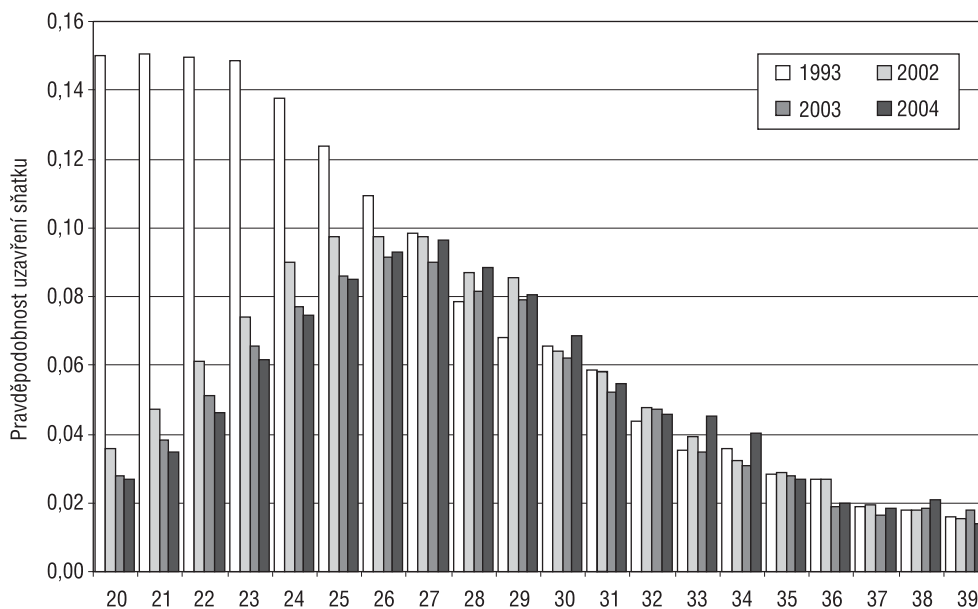
Počet sňatků uzavřených v jednom kalendářním roce se opět vrátil nad hranici padesáti tisíc. V roce 2004 bylo zaznamenáno 51,4 tisíce nových manželství, což bylo o 2,5 tisíce více než v roce předcházejícím. Absolutně se zvýšil i počet sňatků svobodných snoubenců, relativně se však jejich podíl opětovně, i když velmi mírně, snížil. Sňatky, kdy muž i žena uzavřeli

Tab. 5 Podíl ovdovělých v daném věku (%), 1993-2004 (Share of the widowed at given age (%), 1993-2004)

Věk	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	Muži							
60	4,2	3,9	3,6	3,9	3,7	3,6	3,5	3,6
65	7,3	6,6	5,9	6,2	6,2	6,1	6,0	5,9
70	12,2	11,3	10,5	10,8	10,6	10,1	9,8	9,3
75	19,4	18,1	16,4	16,8	17,6	16,9	16,6	16,0
80	29,5	25,4	25,4	27,2	27,5	26,6	25,7	25,0
85	46,2	40,2	34,5	32,5	38,7	39,2	36,9	37,5
Ženy								
60	22,2	20,8	19,7	19,2	18,9	17,8	16,9	16,6
65	35,2	32,5	30,2	30,7	29,7	29,2	28,2	28,0
70	50,4	47,4	44,7	45,1	43,7	42,8	42,1	41,3
75	66,8	63,3	59,9	59,8	59,5	58,6	58,0	57,3
80	77,3	76,5	74,0	75,0	74,7	73,3	72,7	71,3
85	85,1	83,7	82,6	84,7	84,0	83,9	82,8	82,9

svoje první manželství, představovaly 64 % všech sňatků, kdy byla žena svobodná a ženich libovolného rodinného stavu 74 %. Stejně číslo pak platilo i pro první sňatky na straně muže. Od počátku devadesátých let se mírně zmenšilo procento sňatků, kdy byl muž starší – v loňském roce to bylo 69 % všech sňatků. Deset procent tvořila uzavřená manželství, kdy věk (v dokončených letech) obou snoubenců byl shodný. Ve zbývajících 21 % byla starší nevěsta. Průměrný věkový rozdíl se v čase mírně zvyšoval, v případě vyššího věku u ženicha byl 5,4 roku v roce 2004, v opačné situaci 3,6 roku. Průměr je však ovlivněn extrémními hodnotami v rozdílu věku obou snoubenců (zčásti se může jednat o chyby při vykazování a statistické

Graf 1 Pravděpodobnost uzavření sňatku svobodných žen podle věku, 1993-2004 (Probability of getting married for single women by age, 1993-2004)

Tab. 6 Rozvodovost podle délky trvání manželství (na 100 výchozích sňatků), 1993–2004 (Divorce rates by duration of marriage (per 100 underlying marriages), 1993–2004)

Délka trvání manželství (roky)	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
0	0,40	0,42	0,41	.	0,28	0,31	0,38	0,37
1	2,15	2,01	1,90	2,33	2,10	2,05	2,17	2,16
2	3,09	3,04	2,49	2,88	2,89	2,74	2,83	2,81
3	3,09	3,35	2,51	3,21	3,12	3,12	3,13	3,02
4	2,75	3,29	2,34	3,00	2,97	3,04	3,02	3,00
5	2,43	3,00	2,13	2,66	2,82	3,02	2,97	3,06
6	2,14	2,55	1,99	2,44	2,75	2,62	2,83	2,87
7	1,96	2,37	1,74	2,29	2,50	2,48	2,63	2,60
8	1,75	2,10	1,66	2,14	2,38	2,27	2,24	2,50
9	1,67	1,91	1,45	1,98	2,07	2,16	2,10	2,30
10–14	1,19	1,42	1,08	1,49	1,68	1,73	1,82	1,88
15–19	0,82	0,95	0,70	0,96	1,10	1,18	1,27	1,33
20–24	0,53	0,66	0,50	0,65	0,73	0,76	0,86	0,91
25+	0,20	0,26	0,24	0,29	0,32	0,34	0,38	0,38
Úhrnná rozvodovost	0,36	0,42	0,32	0,41	0,45	0,46	0,48	0,49
Průměrná délka trvání manželství (roky)	10,5	10,9	11,0	11,3	11,5	11,7	12,0	12,1

kém zpracování), kterých obecně nepatrně přibývalo. Např. podíl sňatků, kdy jeden ze snoubenců, zpravidla muž, byl o více než dvacet let starší, činil 0,9 % v roce 1993 a 1,2 % v roce 2004. Nejčtenější byly sňatky, kdy byl ženich o jeden (úplně nejčastější) a dva roky starší než nevěsta nebo stejně starý.

V loňském roce mírně vzrostl nejen absolutní počet uzavřených sňatků, ale i úroveň sňatečnosti svobodných, a také rozvedených. Z údajů tabulek sňatečnosti svobodných vypočtených pro rok 2004 vyplynulo, že první sňatek do věku padesáti let uzavřelo 69,8 % žen a 63,6 % mužů. Mezi dvěma posledními roky pokračoval pokles pravděpodobností uzavření prvního sňatku u mužů do 26 let věku, žen do 25 let. Pravděpodobnost vstupu do manželství osob blížících se třiceti letům věku a o několik let starších (u mužů spíše až těch starších) se celkově od druhé poloviny devadesátých let již zvyšuje, maximum ale zůstává stále v o něco nižším věku. U svobodných nevěst to bylo v roce 2004 ve věku 26–27 let, u ženichů 28–29 roků. Podle tabulek sňatečnosti bylo v loňském roce ve věku 25 let 75,3 % svobodných žen (84,3 % mužů), ve věku 30 let 47,3 % (63,3 % mužů) a ve věku 35 let 36,4 % (47,1 % mužů).

Vzestup úrovně sňatečnosti rozvedených osob v roce 2004 byl stejně jako v případech svobodných jen velmi malý: úhrnná sňatečnost se u obou pohlaví změnila pouze o jednu setinu, na 0,41 pro muže a 0,40 pro ženy. Intenzita opakovaného vstupu do manželství je tedy u mužů i žen víceméně shodná a nejvyšší je ani ne do jednoho roku od rozvodu. Vyšší zůstává až do čtyř let od legislativního rozpadu manželství. Trendem byl však pokles úrovně sňatečnosti rozvedených v krátké době od rozvodu (do dvou dokončených let) a určitý vzestup po šesti letech od rozvodu. V důsledku tohoto vývoje se prodloužil průměrný interval mezi rozvodem a novým sňatkem z 4,3 u mužů a 4,6 roku u žen v roce 1993 na 6,1, resp. 6,3 roku.

Rozvodovost

V roce 2004 bylo právně ukončeno celkem 33,1 tisíce manželství, o 236 více než v předchozím roce. Tento počet byl druhý nejvyšší v historii ČR (nejvíce v roce 1996). Návrhů na rozvod bylo projednáno 37,9 tisíce a výsledek „rozvod“ byl zaznamenán již u více než 87 % žádostí. Navrhovatelkami rozvodu byly opět ze dvou třetin ženy, nezměnilo se ani procento opakovaných rozvodů, kterých byla přibližně jedna pětina. Ze všech manželství, která byla rozvedena v roce 2004, jich 18 % netrvalo ani 5 roků, když na počátku 90. let to bylo více než

Tab. 7 Živě narozené děti podle pořadí a legitimacy, 1993–2004 (Live births by order and legitimacy, 1993–2004)

Pořadí	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Živě narození v manželství								
1. pořadí	49 367	33 450	32 353	32 209	30 873	30 919	29 282	29 615
2. pořadí	41 334	31 197	29 191	29 127	29 026	28 621	28 262	28 672
3. pořadí	10 784	7 431	6 859	7 067	7 002	7 125	6 964	7 069
4.+ pořadí	4 217	3 080	2 642	2 715	2 538	2 662	2 464	2 469
Celkem	105 702	75 158	71 045	71 118	69 439	69 327	66 972	67 825
Složení (%)								
1. pořadí	46,7	44,5	45,5	45,3	44,5	44,6	43,7	43,7
2. pořadí	39,1	41,5	41,1	41,0	41,8	41,3	42,2	42,3
3. pořadí	10,2	9,9	9,7	9,9	10,1	10,3	10,4	10,4
4.+ pořadí	4,0	4,1	3,7	3,8	3,6	3,8	3,7	3,6
Celkem ze všech dětí	87,3	83,1	79,4	78,2	76,5	74,7	71,5	69,4
Živě narození mimo manželství								
1. pořadí	9 328	8 656	10 716	11 695	12 464	13 826	16 081	18 451
2. pořadí	3 143	3 620	4 415	4 746	5 190	5 826	6 561	6 997
3. pořadí	1 743	1 809	2 021	2 076	2 242	2 406	2 597	2 793
4.+ pořadí	1 109	1 203	1 274	1 275	1 380	1 401	1 474	1 598
Celkem	15 323	15 288	18 426	19 792	21 276	23 459	26 713	29 839
Složení (%)								
1. pořadí	60,9	56,6	58,1	59,1	58,6	58,9	60,2	61,8
2. pořadí	20,5	23,7	24,0	24,0	24,4	24,8	24,6	23,4
3. pořadí	11,4	11,8	11,0	10,5	10,5	10,3	9,7	9,4
4.+ pořadí	7,2	7,9	6,9	6,4	6,5	6,0	5,5	5,4
Celkem ze všech dětí	12,7	16,9	20,6	21,8	23,5	25,3	28,5	30,6

30 %. Naopak výrazně přibýlo rozpadů manželství po dlouhé době trvání. Po více než 25 letech končilo v roce 2004 dvakrát více manželství, než tomu bylo před 10–12 lety. Zdvojnásobil se i jejich podíl na všech rozvodech (11 % v roce 2004). Lze předpokládat, že část rozvodů těchto manželství je jen formální, kdy manželství zanikla de facto již dříve. Ze společenského, ekonomického i psychologického hlediska jsou významné rozvody s nezletilými dětmi. Podíl rozvodů těchto manželství se sice od druhé poloviny devadesátých let snížil (63 % v roce 2004), ročně však dojde k legislativním rozpadům více než dvacetit tisíc rodin s dětmi (s výjimkou let 1999–2000). V roce 2004 to znamenalo, že rozvodem rodičů bylo „zasaženo“ 31 tisíc nezletilých dětí.

Úhrnná rozvodovost dosáhla v roce 2004 svého dosavadního maxima – 0,49 (0,48 v roce 2003). I když je nejvyšší intenzita rozvodovosti dosahována ve 3–5 roce trvání manželství, docházelo k jejímu nárůstu v delších délkách trvání – od čtvrtého roku po uzavření sňatku, nejvýrazněji pak po 10 a více letech. Úroveň v prvních třech dokončených letech trvání manželství se příliš neměnila, resp. nepatrně snižovala.

Za hlavní příčiny vysoké a zvyšující se rozvodovosti jsou obecně považovány ne příliš přísná legislativa (zejména, když se manželé dohodnou na vypořádání), sekularizace společnosti, tolerance k rozvodům, nízký věk při sňatku, sňatek „vynucený“ těhotenstvím partnerky aj. Od devadesátých let mladí lidé postupně oddalují vstup do manželství, stále častěji také žijí s partnerem před sňatkem po určitou dobu nesezdaně, přesto však i svazky vzniklé v devadesátých letech vykazují vysokou intenzitu rozvodovosti. Po pěti letech manželství končí 12–14 % těchto svazků, zhruba stejně jako u sňatků uzavřených v 80. letech, po deseti letech trvání manželství však vykazují novější manželství intenzitu rozvodovosti o něco vyšší.

Tab. 8 Pravděpodobnosti narození dítěte, 1993–2004 (Probabilities of childbirth, 1993–2004)

Pravděpodobnost	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
narození 1. dítěte	0,764	0,520	0,526	0,537	0,531	0,557	0,568	0,605
narození 2. dítěte	0,837	0,905	0,815	0,794	0,805	0,772	0,759	0,726
narození 3. dítěte	0,288	0,282	0,285	0,291	0,291	0,297	0,293	0,292
narození 4. dítěte	0,277	0,302	0,288	0,278	0,271	0,270	0,266	0,273

Porodnost

Z 97,7 tisíce živě narozených dětí v roce 2004 bylo 29,8 tisíc, tedy 30,6 % narozených mimo manželství. Další nárůst počtu dětí narozených nevdaným ženám stál téměř z osmdesáti procent za zvýšením celkového počtu živě narozených o čtyři tisíce mezi dvěma posledními roky. Počty dětí narozených mimo manželství se nepřetržitě zvyšovaly od roku 1999 a 2000 snižovala. O něco výraznější (o 853 dětí) vzestup nastal mezi roky 2003 a 2004. Mezi dvěma posledními roky přibýlo dětí prvního, druhého i třetího a vyššího pořadí a to v případě vdaných i nevdaných žen. V posledních třech letech se zejména zrychlilo tempo nárůstu dětí narozených mimo manželství v prvním pořadí.

V roce 2004 pokračoval pokles specifických měř plodnosti mladých žen a naopak vzestup u žen starších – ve věku nad 27 let, nejvýrazněji u 30letých a starších. U svobodných žen docházelo v posledních třech letech k nárůstu prakticky v celém reprodukčním věku, a tím mírně stoupla i celková úroveň jejich plodnosti. Specifické míry plodnosti nikdy nevdaných žen ve věku nad 28 let se začaly zvyšovat ještě zhruba o pět let dříve. Úroveň manželské plodnosti dosáhla svého minima v letech 1995–1996. Za poklesem počtu dětí narozených v manželství stál však především úbytek vdaných žen. Vliv samotného poklesu manželské plodnosti byl malý, větší byl pouze při snížení v období 1993–1996. Nepřímá standardizace –

Tab. 9 Plodnost žen podle věku (na 1000 žen), 1993–2004 (Fertility of women by age (per 1000 women), 1993–2004)

Věk ženy	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
20	140,5	70,7	48,2	44,9	39,6	36,9	35,5	34,6
21	148,2	87,8	60,7	53,5	49,4	45,8	42,5	41,4
22	151,6	98,8	72,3	65,0	57,8	56,6	50,1	48,3
23	147,1	101,9	84,8	79,9	69,9	65,8	61,2	56,2
24	139,6	98,2	93,9	91,3	82,2	80,2	74,3	69,6
25	125,1	97,0	99,7	98,2	94,7	91,4	84,6	84,7
26	110,1	89,0	95,1	100,2	98,5	99,3	97,6	96,1
27	96,3	80,0	86,0	91,4	96,5	98,5	100,0	102,6
28	78,8	68,7	79,9	84,3	88,1	95,1	97,2	105,3
29	64,9	59,1	66,3	74,0	77,4	83,6	92,4	98,0
30	52,1	49,8	56,0	61,7	67,9	74,6	81,7	90,1
31	43,5	41,9	46,5	52,4	58,3	61,4	65,6	75,8
32	36,4	34,1	39,6	40,8	45,0	50,0	55,3	59,7
33	29,5	26,3	30,8	32,7	37,1	40,5	42,9	49,1
34	23,2	22,3	25,4	27,0	29,2	33,9	35,8	39,9
35	18,5	17,8	20,0	22,7	23,2	27,0	28,4	32,1
36	14,4	13,6	15,9	17,5	19,3	21,1	22,2	26,1
37	10,9	11,3	12,2	13,1	14,6	16,0	15,8	18,9
38	7,7	7,6	9,5	10,3	9,9	11,7	13,2	14,3
39	5,7	6,1	6,6	7,1	8,4	9,3	9,7	10,5
Úhrnná plodnost	1,67	1,19	1,13	1,14	1,15	1,17	1,18	1,23
Průměrný věk žen při porodu	25,0	26,1	26,9	27,2	27,5	27,8	28,1	28,3
Věk maximální plodnosti	21–23	22–24	24–26	25–27	25–27	26–28	26–28	27–29

Tab. 10 Plodnost svobodných a vdaných žen podle věku (na 1000 žen), 1993–2004 (Fertility of single and married women by age (per 1000 women), 1993–2004)

Věk ženy	Svobodné				Vdané			
	1993	2002	2003	2004	1993	2002	2003	2004
20	26,4	21,0	22,9	24,4	340,7	305,3	295,4	289,3
21	27,9	22,3	23,9	26,5	273,4	244,0	240,3	231,9
22	29,5	24,1	24,6	27,5	234,9	220,5	204,1	202,5
23	30,9	24,0	26,9	26,4	202,7	199,0	189,9	189,5
24	33,4	26,9	28,1	29,0	178,3	190,5	189,2	186,2
25	32,8	29,2	31,0	34,3	152,3	176,5	172,8	184,5
26	37,0	32,4	36,0	37,4	127,6	162,4	167,0	177,5
27	33,5	37,4	39,6	42,3	110,1	141,0	150,1	161,7
28	33,6	39,4	42,8	46,3	88,3	125,8	131,6	148,8
29	33,5	40,9	50,0	53,0	71,1	102,8	114,9	124,7
30	33,4	44,6	48,7	58,3	55,5	87,4	95,9	106,7
31	27,7	38,6	47,2	50,2	46,3	69,1	73,3	86,6
32	30,1	40,8	47,1	47,9	37,6	53,6	59,6	66,0
33	21,7	35,4	39,9	46,4	30,0	42,4	45,0	52,2
34	18,7	31,2	34,4	41,9	23,4	35,3	36,5	40,8
35	20,0	27,3	30,5	35,8	18,1	27,5	28,1	31,3
36	14,0	23,5	24,4	30,9	14,0	21,0	21,5	25,1
37	14,1	16,9	18,0	22,0	10,3	15,2	14,7	18,1
38	4,9	15,7	16,3	17,0	7,5	11,4	12,1	13,3
39	6,4	11,4	13,9	12,9	5,3	8,5	8,6	9,6

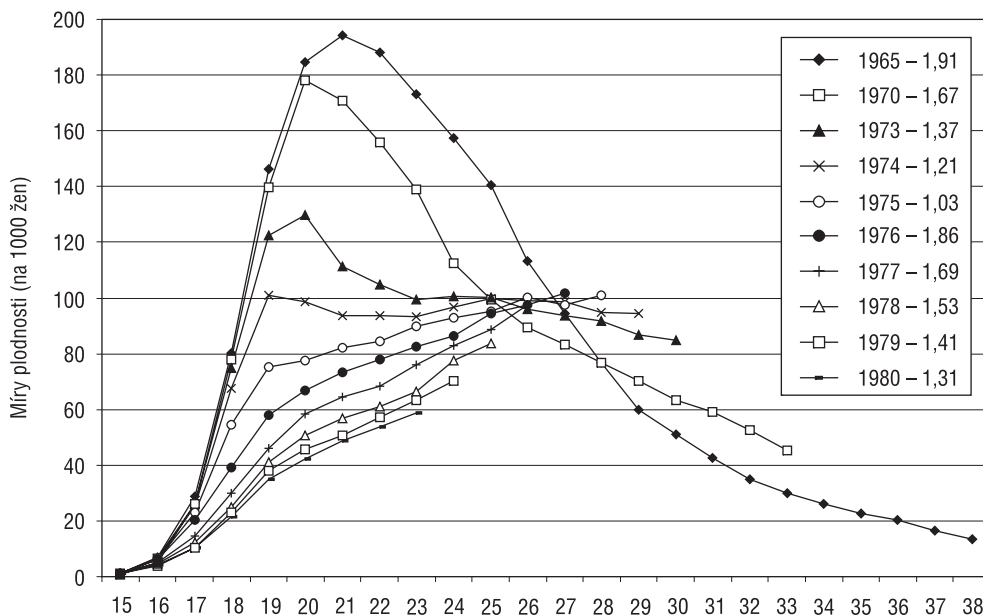
aplikace měr manželské plodnosti z roku 1995 na věkové struktury vdaných žen v následujících letech navíc ukazuje od roku 1997 na mírné zvyšování plodnosti vdaných žen. A kdyby tyto ženy rodily v roce 2004 pouze se stejnou intenzitou jako v roce 1995, tak by se v manželství narodilo dokonce zhruba o čtyřicet procent dětí méně, než tomu bylo. V absolutním vyjádření by se jednalo o úbytek 26,4 tisíce dětí. A naopak, kdyby zůstala věková struktura vdaných žen z roku 1995, tak by se v loňském roce teoreticky narodilo o dalších 44 tisíc dětí více.

V případě vdaných žen rovněž dochází k určité změně modelu reprodukčního chování ve smyslu časování rození dětí podle doby uplynulé od sňatku. Snižuje se podíl tzv. předmanželských koncepcí (32 % v roce 2004), a vůbec se celkově zmírnila koncentrace rození prvních dětí do jednoho roku od svatby (43 % v roce 2004, 66 % v roce 1993). Průměrný interval mezi uzavřením sňatku a prvním porodem se za uplynulých patnáct let zvýšil z 1,2 na 2 roky.

Jednoznačná změna přístupu stále vyššího podílu mladých lidí ke vstupu do manželství a časování rození dětí ve směru posunu do stále pozdějšího věku je zřejmá z generačních měr plodnosti. Např. zatímco na jednu ženu narozenou v roce 1976, v dokončeném věku 27 let, připadlo 0,81 dítěte, na stejně starou ženu z ročníku 1973 1,03 a z ročníku 1970 1,28. Věkem maximální plodnosti byl pro generaci 1970 věk 20–21 let, pro generaci 1973 to sice bylo také kolem věku 20 let, ale úroveň byla již nižší a věk patrně udržení vyšší intenzity i v dalších věcích. Vytvořil se tak náznak druhého (plochého) vrcholu. Křivka specifických měr plodnosti je dvouvrcholová i pro generaci 1974, u mladších ročníků první maximum již zanikalo. Ženy narozené v druhé polovině 70. let svého vrcholu v plodnosti pravděpodobně ještě nedosáhly nebo jej možná dosahují nyní (ročníky 1975–1976). Konečná plodnost těchto žen bude ale zřejmě o něco nižší než u generací starších i mladších. Pro mladší ženy by již měly být nové společenské podmínky samozřejmostí a celá společnost by snad mohla být již více připravena na potřeby žen, tj. skloubení pracovní kariéry s mateřstvím a péčí o rodinu.

Složení žen podle ročníku narození a počtu dětí získané z dat sčítání lidu 2001 a data o narozených dětech umožňují výpočet orientační bilance bezdětných žen v reálné populaci

Graf 2 Specifické míry plodnosti žen podle generací (na 1000 žen) a jejich konečná plodnost v roce 2004 (Age-specific fertility rates of women by generation (per 1000 women) and their completed fertility rate in 2004)

(zmenšováním pouze prvními porody bez uvažování vlivu úmrtnosti a migrace – počet narozených dětí se u zemřelých a stěhujících se osob nezjišťuje) i v interenzálním období. Z tohoto výpočtu vyplývá, že ke konci roku 2004 bylo ve věku 20 let bezdětných 92–93 % žen, ve věku 25 let byly bezdětné ještě zhruba dvě třetiny žen a ve věku 30 let přibližně jedna pětina. Kolem pěti procent a méně bezdětných se vyskytuje řádově od věku 38–39 let, tedy od generací 1965–1966, které rodily první a částečně i druhé děti ještě před rokem 1990.

Tab. 11 Kumulované míry plodnosti podle věku a generací žen (Cumulated fertility rates by age and generation of women)

Věk	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
25	1,30	1,11	1,03	0,95	0,87	0,78	0,68	0,61	0,53	0,48
26	1,42	1,20	1,12	1,04	0,97	0,88	0,78	0,70	0,63	
27	1,51	1,28	1,21	1,13	1,06	0,97	0,88	0,81		
28	1,59	1,36	1,29	1,22	1,16	1,07	0,98			
29	1,65	1,43	1,37	1,30	1,24	1,16				
30	1,70	1,49	1,44	1,38	1,33					
31	1,74	1,55	1,51	1,45						
32	1,77	1,60	1,56							
33	1,80	1,65								
34	1,83									

Pozn.: Míry jsou konstruované v I. hlavních souborech událostí.

Potratovost

Naprostojednoznačný vývoj probíhá v případě potratovosti, resp. indukované potratovosti. Zejména v důsledku rozšíření užívání hormonální antikoncepce klesaly od maxima v roce 1988 roční počty interrupcí a jejich úhrn v roce 2004 (27,6 tisíce) byl zhruba dvakrát nižší než

Tab. 12 Potratovost, 1993–2004 (Abortion rates, 1993–2004)

Potratovost	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	Úhrnná míra							
samovolná potratovost	0,18	0,14	0,15	0,15	0,14	0,15	0,15	0,16
indukovaná potratovost	0,98	0,65	0,53	0,47	0,44	0,42	0,39	0,37
celková potratovost	1,18	0,81	0,70	0,63	0,60	0,58	0,56	0,55
	Průměrný věk žen při potratu							
samovolná potratovost	26,9	27,8	28,5	28,9	29,1	29,2	29,7	29,9
indukovaná potratovost	28,9	29,3	29,6	29,8	29,7	29,7	29,7	29,8
celková potratovost	28,6	29,1	29,4	29,6	29,6	29,6	29,7	29,8

v prvních letech legalizace UPT na žádost ženy zákonem platným od roku 1958. Výrazně tak klesl průměrný počet interrupcí připadající na jednu ženu a změnil se vztah k plodnosti – skončil inverzní vývoj úrovně obou procesů a jejich průběh se stal jeden na druhém nezávislý. Díky poklesu počtu interrupcí, ale také nárůstu jejich počtu (od roku 1997 s přerušením v roce 2001) se zvyšoval podíl samovolných potratů na všech potratech, a to až na 30 % v roce 2004. Při uvažování zachování stejného poměru mezi počty narozených dětí a interrupcí se jedná o hypotetickou reprodukční ztrátu necelých deseti tisíc narozených dětí. Ta je však ze značné míry nahrazena dalším těhotenstvím.

V loňském roce nastal další úbytek umělých přerušení těhotenství vdáných žen. Vdané ženy sice stále představují nepočetnější skupinu žen podstupujících interrupci, počet UPT těchto žen se ale čím dál víc sblíží s počtem UPT svobodných žen (13 tisíc vs. 10,6 tisíce v roce 2004). Podle počtu živě narozených dětí žen se v loňském roce opětovně nejvýrazněji snížil počet UPT žen se dvěma dětmi, které jsou nejvíce charakteristické pro vdané ženy. Potraty vdáných žen se dvěma živě narozenými dětmi tvořily v roce 2004 jednu čtvrtinu všech potratů; pro srovnání: v roce 1993 to bylo 38 %. Ve struktuře UPT podle pořadí převládají první interrupce a jejich podíl v čase mírně narůstal, na 57 % v roce 2004 (50 % v roce 1993).

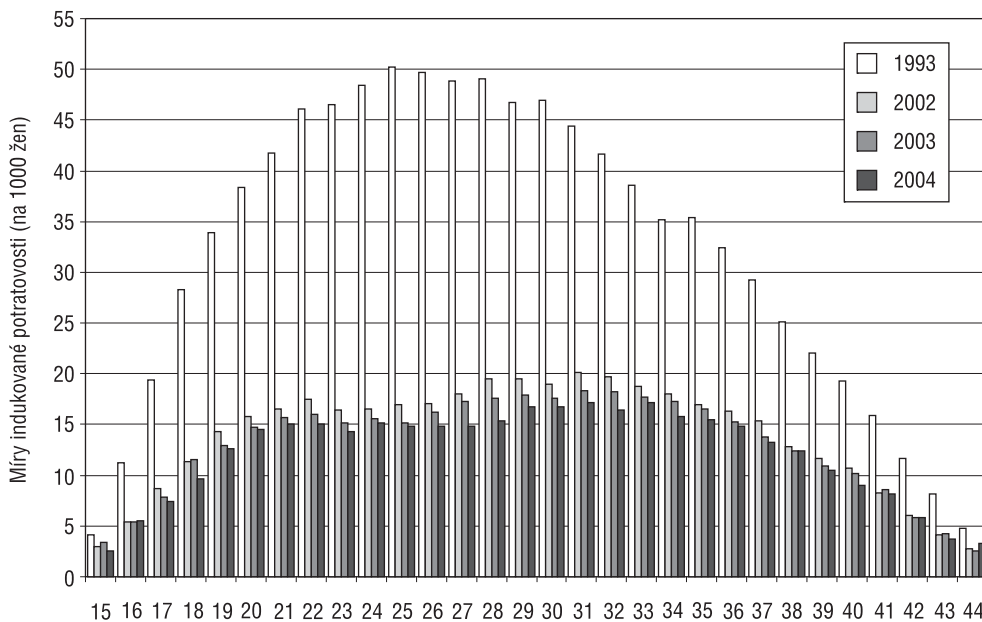
Úroveň indukované potratovosti se mezi roky 2003 a 2004 snížila až na několik výjimek ve všech věcích. Ve věkovém intervalu 20–35letých, kdy jsou potraty nejčetnější a intenzita nejvyšší, došlo k poklesu v celém jeho rozsahu, nejvíce pak opětovně ve věkové skupině 25–29 let. Míry indukované potratovosti 20–36letých se tak vyrovnávaly a zatímco na počátku devadesátých let se maximum vyskytovalo okolo věku 25 let, do roku 2004 se posunulo do věku 29–33 let. Druhý nevýrazný vrchol ve věku krátce po dvacítce zůstal. Stále tak u nezanedbatelné části žen zůstává model omezení velikosti rodiny interrupcí/emi na plánovaném konci reprodukčního života.

Od počátku 90. let docházelo v důsledku nejvýraznějšího poklesu u žen žijících v manželství ke sblížení indukované potratovosti vdáných a nevdáných žen. Při dalším rozlišení rodinného stavu nevdaných a eliminaci nejmladší věkové skupiny z důvodu nízkých četností u vdáných a rozvedených, se ukazuje nejvyšší intenzita u žen rozvedených. Svobodné ženy se vyznačují nízkou úrovní v mladším věku a nejvyšší dosahují ve věku 30–34 let. Vdané ženy mají maximum v nejnižší věkové kategorii 15–19 let, rozvedené v kategorii 20–24 let. Nejvýraznější pokles mezi roky 1993 a 2004 nastal u svobodných žen ve věku do 30 let, u vdáných a rozvedených ve věkové skupině 20–34letých.

Úmrtnost

Počet zemřelých v loňském roce byl o 4,1 tisíce nižší než v roce předchozím, který byl však poměrně významně ovlivněn chřipkovou epidemií kulminující v únoru a březnu. Ale i kdyby nebyla, tak by byl loňský počet úmrtí zřejmě stále o něco nižší. Obdobný počet úmrtí byl

Graf 3 Specifické míry indukované potratovosti (na 1000 žen), 1993-2004 (Age-specific legally induced abortion rates (per 1000 women), 1993-2004)

Tab. 13 Míry umělé potratovosti podle rodinného stavu a věku ženy (na 1000 žen), 1993-2004 (Legally induced abortion rates by marital status and age of woman (per 1000 women), 1993-2004)

Věková skupina	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	Svobodné*							
15-19	18,1	11,8	10,1	8,7	8,3	8,4	8,1	7,3
20-24	35,7	23,2	18,2	16,2	15,1	15,1	14,0	13,5
25-29	36,0	27,0	20,8	18,3	17,7	16,0	15,1	13,6
30-34	27,8	23,0	20,0	19,7	18,9	17,6	16,5	16,0
35-39	18,7	14,1	13,1	14,1	13,0	11,8	12,2	13,0
40-44	8,3	5,3	5,9	5,8	5,7	4,5	4,9	5,4
Vdané								
15-19	41,0	36,4	33,9	32,0	45,0	40,7	40,7	45,7
20-24	48,2	31,2	25,3	21,0	21,4	21,2	20,8	20,9
25-29	49,3	31,4	24,6	20,6	19,5	18,2	17,0	15,3
30-34	41,3	28,2	23,1	20,4	18,7	17,8	16,8	15,6
35-39	28,5	18,9	17,4	15,3	14,4	13,7	12,9	12,3
40-44	11,7	8,6	7,4	6,6	6,3	5,9	5,9	5,7
Rozvedené								
15-19	x	x	x	x	x	x	x	x
20-24	76,6	59,8	42,2	42,4	38,5	36,4	41,9	37,0
25-29	64,7	48,1	38,0	34,5	31,8	28,1	25,2	26,5
30-34	51,0	37,9	30,4	28,5	27,0	26,3	23,8	22,1
35-39	32,9	23,8	21,3	20,5	18,6	18,8	17,2	16,9
40-44	14,5	10,9	9,4	8,5	7,9	8,0	8,1	7,7

* Včetně potratů družek (od r. 2001).

Tab. 14 Naděje dožití, 1993–2004 (Life expectancy, 1993–2004)

Věk	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Muži								
0	69,2	70,4	71,4	71,6	72,1	72,1	72,0	72,5
45	27,2	27,9	28,7	28,9	29,3	29,3	29,2	29,6
65	12,4	13,1	13,6	13,7	13,9	13,9	13,8	14,2
80	5,1	5,9	6,0	6,1	6,2	6,0	5,9	6,1
Ženy								
0	76,4	77,3	78,1	78,3	78,4	78,5	78,5	79,0
45	33,1	33,8	34,4	34,6	34,6	34,8	34,7	35,2
65	15,9	16,4	16,9	17,1	17,1	17,2	17,1	17,5
80	6,5	6,7	7,0	7,1	7,0	6,9	6,9	7,1

zaznamenán i v roce 2001, předtím pak naposledy až v polovině šedesátých let (i když při odlišné věkové struktuře). Naděje dožití při narození se během posledního roku zvýšila shodně u obou pohlaví o půl roku. Pozitivní bylo, že se opět začala zlepšovat úmrtnost osob starších 80 let. V roce 2004 se snížila i úroveň úmrtnosti mužů i žen ve středním a vyšším věku, a opětovně kojenecká, která tak dosáhla historicky nejnižší úrovně – 3,7 promile.

Zhruba z jedné poloviny se na prodloužení naděje dožití při narození mezi roky 2003 a 2004 podílel pokles intenzity úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy. U mužů to byla obdobnou měrou úmrtnost na infarkt myokardu a cévní onemocnění mozku, u žen o něco více úmrtnost v důsledku cévních onemocnění mozku. Na úroveň roku 2002 (u žen ještě o něco méně) se snížila úmrtnost na nemoci dýchací soustavy, mírně nižší než v roce 2003 byla také úmrtnost na vnější příčiny (výrazněji u mužů) a novotvary. Vývoj úmrtnosti na časté zhoubné nádory nebyl v posledních letech ani v roce 2004 nikterak dramatický. Pokles úmrtnosti na zhoubný novotvar plic mužů a opačný trend u žen se v posledních několika málo letech v zásadě zastavil. Stagnace platila například i pro maligní nádory prsu a ženských reprodukčních orgánů. Významná změna nebyla zaznamenána ani v případě úmrtnosti na zhoubné novotvary tlustého střeva a konečníku. Pro léčbu těchto četnější se vyskytujících nádorů je stěžejní prevence, neboť možnost léčby je závislá na včasném zachycení. Data o úmrtnosti však naznačují, že možnosti prevence nejsou široce využívány, zejména ve vyšším a vysokém věku. U středních a některých vyšších věkových kategoriích (v zásadě do věku 65 let) byl ale zaznamenán mírný, avšak viditelný pokles. Ze skupiny poranění a otrav se mezi roky 2003 a 2004 snížila úmrtnost následkem dopravních nehod i sebevražd. V případě hodnocení vývoje intenzity úmrtnosti podle jednotlivých příčin smrti je třeba posuzovat spíše dlouhodobější trendy, drobné výkyvy mohou být způsobeny i vykazováním příčin smrti na listu o prohlídce mrtvého a kódovací praxí.

Z hlediska absolutních počtů tvoří všechna úmrtí na nemoci oběhového systému stále nadpoloviční většinu, když u mužů to bylo v loňském roce 46 % (pod 50 % klesla poprvé v roce 1998), u žen 57 %. Zemřelí na novotvary představují již více než čtvrtinu všech úmrtí, vzestup tohoto podílu souvisí s poklesem úmrtnosti na nejčetnější skupinu onemocnění, mírně však stoupají i jejich počty. Celkově třetí nejčetnější skupinou příčin smrti s podílem 7 % jsou poranění a otravy. Jednoznačně to však v posledních letech platilo pouze pro muže, u žen byl například v období 1999–2003 poměr zemřelých na vnější příčiny a nemoci dýchací soustavy prakticky vyrovnaný.

Zahraniční migrace

Výše přírůstku zahraniční migrací byla v loňském roce o 7,2 tisíce nižší než v roce 2003. Hlavní příčinou bylo záporné saldo s občany Slovenské republiky (6,1 tisíce), které lze snad vysvětlit vstupem obou zemí do Evropské unie a od data vstupu ČR platným zákonem

Tab. 15 Standardizované míry úmrtnosti podle hlavních příčin smrti, 1993–2004 (Standardized mortality rates by main causes of death, 1993–2004)

Příčiny smrti	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	Muži							
novotvary	344,1	338,6	321,4	326,7	317,5	323,3	321,1	315,2
zhoubný novotvar plic*	105,5	95,3	89,1	90,2	85,8	84,1	81,0	82,1
nemoci oběhové soustavy	729,7	666,2	602,8	576,9	567,6	560,6	568,5	530,9
infarkt myokardu	219,5	161,0	141,7	135,1	126,0	113,1	106,1	91,3
cévní onemocnění mozku	192,3	163,2	151,3	156,5	148,6	144,7	148,0	127,2
nemoci dýchací soustavy	65,1	56,6	54,6	56,9	55,6	55,6	59,7	55,4
nemoci trávicí soustavy	52,1	51,3	50,5	48,5	50,7	50,3	50,8	50,4
poranění a otravy	109,4	99,4	90,8	93,0	90,4	91,4	96,3	89,0
dopravní nehody	21,2	21,9	22,6	22,2	20,8	20,5	20,7	18,3
sebevraždy	29,2	24,1	25,0	24,9	24,9	23,3	26,2	24,3
ostatní	75,0	56,5	58,8	59,6	61,7	65,1	68,5	65,7
Celkem	1375,4	1268,6	1179,0	1161,6	1143,6	1146,3	1164,9	1106,6
Ženy								
novotvary	191,8	179,8	180,3	178,7	179,3	175,3	177,5	173,0
zhoubný novotvar plic*	14,7	16,8	18,3	18,2	19,1	18,2	18,8	18,6
nemoci oběhové soustavy	468,1	430,7	401,5	379,0	381,7	379,5	384,4	356,9
infarkt myokardu	90,7	72,5	64,3	60,0	56,9	52,4	48,1	41,6
cévní onemocnění mozku	151,2	124,4	123,6	121,9	122,5	119,5	120,6	100,7
nemoci dýchací soustavy	29,0	29,1	27,9	29,1	26,6	27,2	30,9	25,5
nemoci trávicí soustavy	26,3	24,9	24,6	25,4	25,8	26,0	27,5	25,7
poranění a otravy	49,0	42,3	34,1	34,2	33,8	32,8	35,4	34,0
dopravní nehody	6,5	6,9	6,5	7,0	6,7	6,9	6,4	5,8
sebevraždy	8,6	5,9	5,3	5,8	5,4	5,3	5,8	4,7
ostatní	54,8	43,3	42,3	44,2	44,9	45,1	48,0	46,7
Celkem	819,0	750,1	710,5	690,5	692,2	685,9	703,6	661,9

* Zhoubný novotvar průdušnice, průdušek nebo plic.

č. 217/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců. Srovnání měsíčních údajů ukázalo výrazné snížení počtu přistěhovalých Slováků v květnu, červnu a červenci. Počty vystěhovalých byly v těchto měsících naopak vyšší. V dalších měsících se situace již stabilizovala. Nejvíce u nás přibylo v loňském roce osob s ukrajinským státním občanstvím – 11,4 tisíce, následovali Vietnamci – 3,7 tisíce. Z dalších mimoevropských zemí měla ČR nejvyšší saldo s občany Číny a Mongolska.

Nejpočetnější skupinou cizinců s povolením k pobytu v České republice jsou Ukrajinci. Slováci zůstali i přes pokles jejich počtu v roce 2004 druzí, dále to pak jsou Vietnamci, Poláci a Rusové. V období 1994–2004 se nejvíce změnil počet cizinců pobývajících na našem území u občanů některých republik bývalého Sovětského svazu – Kyrgyzstánu, Uzbekistánu, Kazachstánu, Moldavska a Běloruska, kterých tu za posledních deset let přibylo mnohonásobně. Ukrajinců je tu dnes 5,5krát více než v roce 1994, Vietnamců 3,5krát a Slováků téměř 3krát. Celkový počet cizinců žijících legálně na území ČR k 31. 12. 2004 byl podle údajů *Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie Ministerstva vnitra ČR* 254,3 tisíce, které znamenaly jejich 2,5procentní podíl v populaci. Jednotlivé skupiny cizinců se zároveň liší podle typu povolení k pobytu, na který u nás přetrvávají. Udělování povolení souvisí s účelem jejich příchodu. Nejvyšší podíl cizinců s přechodným či dlouhodobým pobytem je jednoznačně mezi cizinci s ukrajinským státním občanstvím, naopak nejnižší (z početně silnějších menšin) s občanstvím Polské republiky. I když většina cizinců, kteří k nám přicházejí, je v reprodukčním věku, rodiny zde nezakládají. Počet narozených dětí s „nečeským“ státním občanstvím je

Tab. 16 Zahraniční stěhování a počet cizinců podle státního občanství, 2004 (External migration and number of foreigners by state citizenship)

Státní občanství	Přistěhovalí	Vystěhovalí	Saldo migrace	Počet cizinců (31. 12. 2004)*			
				celkem	trvalý pobyt	přechodný pobyt	podíl s přechodným pobytem (%)
Ukrajina	16 290	4 933	11 357	78 263	13 262	65 001	83,1
Slovensko	14 955	21 033	-6 078	47 352	16 976	30 376	64,1
Vietnam	4 457	770	3 687	34 179	20 689	13 490	39,5
Polsko	1 752	1 005	747	16 265	11 511	4 754	29,2
Rusko	1 972	656	1 316	14 743	5 592	9 151	62,1
Německo	1 305	648	657	5 772	3 530	2 242	38,8
Bulharsko	652	392	260	4 447	2 326	2 121	47,7
Moldavsko	1 014	487	527	4 085	571	3 514	86,0
Spojené státy	657	499	158	3 750	1 880	1 870	49,9
Srbsko a Černá Hora	97	6	91	3 436	2 164	1 272	37,0
Čína	490	121	369	3 421	1 080	2 341	68,4
Česká republika	2 649	1 034	1 615	x	x	x	x
ostatní	7 163	3 234	3 929	38 581	19 886	18 695	48,5
Celkem	53 453	34 818	18 635	254 294	99 467	154 827	60,9

* Údaje Ředitelství služeb cizinecké a pohraniční policie Ministerstva vnitra ČR.

velmi malý. Např. v loňském roce se těchto dětí narodilo jen 1352, z toho nejvíce Vietnamců (428), pak Ukrajinců (255), v předchozích letech to bylo ještě méně.

Vnitřní migrace

V roce 2004 bylo zaregistrováno celkem 216,8 tisíce změn trvalého, u cizinců přechodného či dlouhodobého pobytu. Bylo to o 5,3 tisíce více než v roce předcházejícím, když 1,4 tisíce z tohoto nárůstu tvořil vyšší počet případů stěhování cizinců. Celkový podíl stěhování cizinců uvnitř republiky v roce 2004 překročil hranici pěti procent (5,4 % oproti 4,9 % v roce 2003) a rovněž jako v minulých letech platilo, že nejčastěji oficiálně měnili místo svého bydliště (ve smyslu definice stěhování) občané Ukrajiny, pak Vietnamu. Vnitřním stěhováním Ukrajinců, stejně jako při jejich příchodu, získává nejvíce obyvatel Praha. Přírůstky obyvatel krajů stěhováním cizinců ostatních státních občanství uvnitř republiky jsou zanedbatelné.

Struktura vnitřního stěhování podle druhu zůstala v roce 2004 prakticky stejná jako v roce 2003: 31 % tvořilo stěhování, kdy nové bydliště bylo v jiném kraji než to původní, ze 17 % se jednalo o stěhování mezi okresy v rámci kraje a z 52 % mezi obcemi uvnitř okresu (včetně stěhování mezi urbanistickými obvody v Praze). V hlavním městě bylo registrováno 25,4 tisíce změn bydliště, oproti 24,2 tisícům v roce 2003, ale také oproti 40,8 tisícům z roku 1993. Je však nepochybné, že stěhování českých občanů uvnitř republiky, a zejména pak v rámci Prahy, založené na změnách trvalého pobytu je podhodnocené. Jedním z hlavních rysů vnitřního stěhování je pohyb ze směru velké město – jeho zázemí. Tyto tendence jsou logicky nejvíce zřejmé u hlavního města Prahy. Okresy Praha-východ a Praha-západ jsou již několik let výrazněji ziskové právě díky nové bytové výstavbě v tomto regionu. Tradičně úbytkový je naopak Moravskoslezský kraj. Nejvíce obyvatel z Moravskoslezského kraje odešlo v loňském roce do hlavního města (18 % vystěhovalých), dále pak do okresů Olomouc a Brno-město.

Literatura

Kretschmerová, T. *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2003*. Demografie, 2004, roč. 46, č. 3, s. 153–165.
Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2003. Praha: ČSÚ, 2004.
Stav a pohyb obyvatelstva v České republice v roce 2004. Praha: ČSÚ, 2005.
Pohyb obyvatelstva v České republice v roce 1993, ..., 2003. Praha: ČSÚ.

TEREZIE KRETSCHMEROVÁ vystudovala demografii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Od roku 1999 pracuje v Českém statistickém úřadě v odboru statistiky obyvatelstva, kde se zabývá zejména analýzou demografického vývoje obyvatelstva České republiky a populačními prognózami.

Summary

After a period of population decrease in 1995–2002 when the positive balance of migration (with the exception of 2001) was no more able to offset the natural decrease, the population of the Czech Republic increased in last two years. The increases were 8.2 thousand in 2003 and 9.1 thousand in 2004, i.e. +17.3 thousand in total, as against –96.2 thousand in the years of population losses. The number of live births and the total fertility rate (1.23) in 2004 reached their peaks since 1995. The trend of putting off having children until later in life continued – the increase in the total fertility rate reflected higher fertility of women older than 27 years, and the average age of mothers at delivery of the first child stood at 26.3 years. Compared to 2003, both marriage and divorce rates slightly grew. First marriage before the reaching of age of 50 was experienced by 70% of unmarried women, at the average age of 28, and by 64% of men, at the average age of 30.5 (data taken from nuptiality tables). After a short interruption in 1999–2000 caused by the adoption of the amendment to the Family Act in 1999, the divorce rate started to rise again – up to the present maximum of 0.49. Subsequent to three years of stagnation, the trend of decreasing total mortality resumed in 2004; life expectancy at birth rose by 0.5 years for both sexes, reaching 72.5 years for men and 79 years for women. Infant mortality reached an all-time low (3.7‰).

Sociologický časopis Czech Sociological Review

ROČNÍK 41, ČÍSLO 2, DUBEN 2005

Editorial (Martin Lux) 204

STATI

Jiří Musil: Jak se formovala sociologie bydlení 207

Marin Lux: O spokojenosti českých občanů s užívaným bydlením 227

Tomáš Kostecký: Postoje obyvatel k situaci na trhu s bydlením a bytové politice: existují v České republice "housing classes"? 253

Petr Sunega: Efektivnost vybraných nástrojů bytové politiky v České republice 271

STUDIE

Božena Valentová: Vývoj sociálního bydlení s důrazem na jeho zacílení na určité sociální vrstvy obyvatelstva 301

EMPIRICKÝ VÝZKUM RECENZE ZPRÁVY

Vydává Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, objednávky přijímá Postservis, Poděbradská 39, 190 00 Praha 9, tel.: 800 104 410, e-mail: predplatne@prstc-p.cpost.cz a redakce. Cena: 66 Kč, roční předplatné 396 Kč.

MIGRACE A SUBURBANIZAČNÍ PROCESY V ČESKÉ REPUBLICĚ¹⁾

ZDENĚK ČERMÁK

Migration and Suburbanisation Processes in the Czech Republic

The article analyses the relation between internal migration and development of the settlement system in the Czech Republic in the transformation period after the year 1990. Special attention is given to the role of migration in suburbanisation processes. Changes in the directions and composition of migration flows are documented on the example of Prague in connection with the unfolding suburbanisation stage of development of this conurbation.

Demografie, 2005, 47: 169–176

Migrace obyvatelstva je důležitou součástí regionálních procesů, které spoluutvářejí geografickou organizaci společnosti. Ve srovnání s přirozenou reprodukcí je její efekt variabilnější jak v čase, tak – na nižších řádových úrovních – i regionálně. Migrace se sice z jevového pohledu zdá být jednoduchým procesem, její složitost však vyplývá z plurality a heterogenity podmiňujících faktorů a obdobně i z komplexity důsledků migračních změn. Svoji různorodou podmíněností představuje důležitý indikátor regionálního vývoje a současně je procesem, který významně přispívá k charakteru regionální diferenciaci. Je zcela zřejmé, že představuje jeden z klíčových mechanismů vývoje osídlení. Studium migrace tak hraje důležitou roli i při hodnocení transformačních změn v Česku po roce 1989.

Vývoj migrace v České republice i v dalších postkomunistických státech střední Evropy je v současnosti nedílně spojen s obecnějšími rysy vývoje na globální úrovni. Nejdůležitější trendy migračních procesů ve vyspělých zemích souvisí především s rozvojem nových forem sídelních systémů. Asi nejvýrazněji je tento vztah patrný u procesu suburbanizace, pro který je typické prostorové rozšiřování urbanizovaných území. V suburbánním zázemí velkých měst dochází k populačnímu růstu, směřují sem migrační proudy jak z území ležících mimo aglomeraci, tak především proudy z centrálních zón těchto urbánních celků. Těto migrace se účastní především střední a vyšší vrstvy společnosti. Suburbanizaci nelze ovšem zjednodušeně chápat pouze jako změnu v rozmístění obyvatelstva. Vedle obytné funkce dochází v dalších fázích k decentralizaci i některých komerčních aktivit. V širším pojetí je suburbanizace součástí celospolečenských změn spojených například s novými vzorci chování (*Berg et al.*, 1982, *Fielding*, 1989).

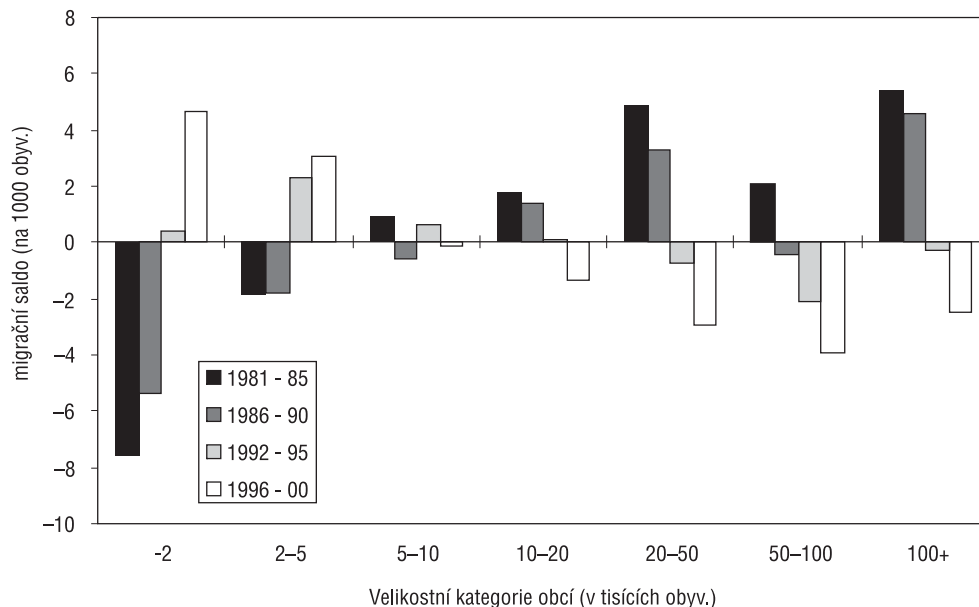
Dlouhodobé vývojové trendy migrace v Česku

Současný charakter migrací v Česku je vedle globálních trendů ovlivňován i specifickým historickým vývojem na našem území v období po 2. světové válce. Dnešní zesilování selektivních vývojových tendencí spojené často s deformací migračních procesů je třeba vidět jako reakci na dědictví socialistické regionální i sociální nivelizace.

Vývoj migrace v Česku byl v minulých desetiletích významně ovlivněn poválečným odsunem obyvatelstva německé národnosti z pohraničních oblastí a specifickými administrativně plánovacími formami řízení, kdy se z centra rozhodovalo o rozmístování pracovních příležitostí a nové bytové výstavbě. Tyto centrálně plánovací mechanismy v podstatě předurčovaly charakter migrace, především vedly k potlačení její regionální selektivní funkce a tím i k poklesu

¹⁾ Článek byl vypracován s podporou výzkumného záměru *Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace* (MSM 0021620831).

Graf 1 Vývoj migrační bilance velikostní struktury obcí ČR 1981-2000 (vnitrostátní migrace, roční průměry migračního salda na 1000 obyv.) (Development of migration balance of the size structure of municipalities of the CR 1981-2000 (internal migration, annual averages of migration balance per 1000 population)

celkové migrační mobility. Jestliže ještě na začátku šedesátých let měnilo obec trvalého pobytu přes 3 % obyvatel ročně, na konci osmdesátých let to již bylo méně než 2 %. Zároveň v tomto období docházelo ke zkracování migrační vzdálenosti.

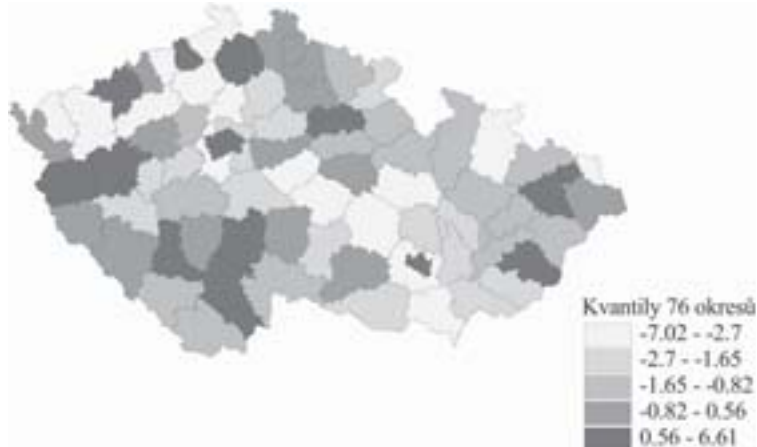
Pro sídelní systém Česka je charakteristická hustá síť malých měst a městeček, která se zformovala ve specifických ekonomických a geopolitických podmínkách 18. a 19. století. Po 2. světové válce se tento charakter dále upevnil. Významnou roli v tomto směru sehrála tzv. středisková soustava osídlení, jejíž koncept se stal od sedmdesátých let důležitým nástrojem plánovitého rozvoje vybraných malých a středních měst bez adekvátního koncepčního řešení pro velká města. Právě malá a střední města (10 až 50 tis. obyvatel) vykazovala po rozhodující část poválečného období nejvyšší relativní migrační zisky. Určité preference získala pouze některá průmyslová města. Důsledkem tohoto vývoje bylo omezení růstu největších měst a zastavení suburbanizačních procesů, které se začaly rozvíjet v meziválečném období (*Hámplov-Gardavský-Kühnl, 1987*).

Migrační vývoj v transformačním období po roce 1989 se odehrává na pozadí přechodu od centrálně řízené a občansky nesvobodné společnosti ke společnosti demokratické s tržní ekonomikou. Střetává se zde potřeba nápravy předchozích socialistických deformací s působením současných vývojových trendů vyspělých zemí. Vedle očekávaných změn se tak v tomto specifickém období setkáváme i s řadou víceméně překvapivých skutečností. Oba nejvýraznější migrační trendy tohoto období patří k těm méně očekávaným. Jedná se především o výrazný pokles migrační mobility v první polovině devadesátých let a dále o postupný obrát migrační bilance velikostních kategorií obcí, kdy tradiční vzestupné koncentrační proudy z menších obcí do větších jsou již v současnosti plně nahrazeny dekoncentrační orientací migračních procesů (graf 1). Oba tyto trendy souvisí významně se situací na trhu s byty v transformačním období. Propad bytové výstavby v polovině devadesátých let a deformované právní vztahy v oblasti bydlení vytvořily bariéru, která výrazně omezovala možnosti přestěhování. Dostupnost bydlení byla zvláště problematická ve větších městech, což výrazně ovlivnilo jejich migrační bilanci (*Čermák, 2001*).

Suburbanizační aspekty migrace v Česku se zvláštním zřetelem k pražské aglomeraci

I přes vliv řady deformujících faktorů je ze změn v horizontální i vertikální struktuře migračních vztahů zřejmé, že vývoj stěhování byl v devadesátých letech stále silněji ovlivňován procesy suburbanizace, na začátku nového století lze již hovořit o dominantní pozici těchto procesů v rámci celého migračního systému Česka (mapa 1 a 2). Záporné migrační saldo velkých měst a růst malých obcí v jejich zázemí to jednoznačně dokumentují.

Mapa 1 Intenzita migračního salda okresů ČR 1987–1989 (vnitrostátní migrace, průměrné roční saldo na 1000 obyvj.) (Migration balance intensity in districts of the CR 1987–1989 (internal migration, average annual balance per 1000 population))

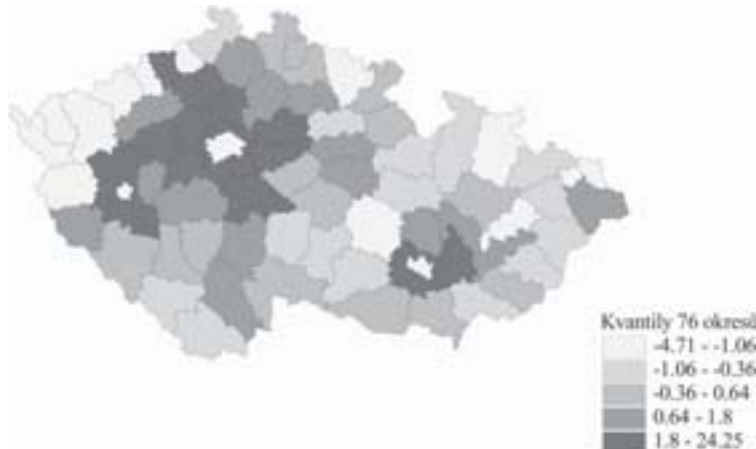

Výrazné migrační suburbanizační vztahy se zformovaly nejen v největších aglomeracích Prahy, Brna, Plzně nebo Ostravy, ale i u kategorie stotisícových měst jako jsou např. Hradec Králové, Olomouc nebo České Budějovice (tab. 1). I když jsme pro účely našeho sledování vymezili předpokládané suburbánní zázemí těchto měst zjednodušeně administrativními hranicemi příslušných okresů²⁾, vývoj migračních vztahů v těchto jednotkách za posledních 10–15 let potvrzuje rozvoj suburbanizačních procesů. Již v průběhu první poloviny devadesátých let začala jádrová města těchto aglomerací migračně ztrácet se svým zázemím. Postupně se zvyšoval počet vystěhovaných z jádra do zázemí a zároveň rostl podíl tohoto proudu na celkovém počtu vystěhovaných z jádra. Například u Prahy představoval tento suburbanizační proud v letech 2000–2002 téměř polovinu všech vystěhovaných (46,1 %). Okresy tvořící aglomerační zázemí patřily od počátku devadesátých let k územím s nejvyššími intenzitami migračních zisků. Například v letech 2000–2002, kdy 90 % okresů mělo průměrnou roční intenzitu migračního salda v rozmezí intervalu -3% až $+3\%$, dosahovala tato hodnota u okresu Praha-východ $+16,8\%$, u Prahy-západ dokonce $+24,3\%$, ale i u Brna-venkov $6,9\%$ nebo u Plzně-jih $6,6\%$.

Na příkladě pražské metropolitní oblasti, která hraje v sídelním systému Česka výjimečnou roli, lze sledovat dlouhodobé vytváření funkčně propojené městské aglomerace. Postupné vylidňování centrálních částí lze u Prahy pozorovat od počátku 20. století. Určité náznaky suburbanizačních tendencí se projeví již ve dvacátých a třicátých letech. V prvních desetiletích po 2. světové válce byl celkový migrační růst Prahy i rozvoj jejich suburbánních zón zbrzděn. Rozsáhlá výstavba panelových sídlišť navazovala na kompaktní město a svým způ-

²⁾ Aglomerace největších měst jsou v našich sledováních vymezeny následovně: Praha – okresy Beroun, Kladno, Mělník, Praha-východ a Praha-západ, Brno – okresy Brno-venkov, Blansko a Vyškov, Plzeň – okresy Plzeň-sever, Plzeň-jih a Rokycany, u ostatních měst České Budějovice, Pardubice, Liberec, Hradec Králové a Zlín pouze hranice-mi okresu, ve kterém jádro aglomerace leží.

Mapa 2 Intenzita migračního salda okresů ČR 2000–2002 (vnitrostátní migrace, průměrné roční saldo na 1000 obyv.) (Migration balance intensity in districts of the CR 2000–2002 (internal migration, average annual balance per 1000 population))

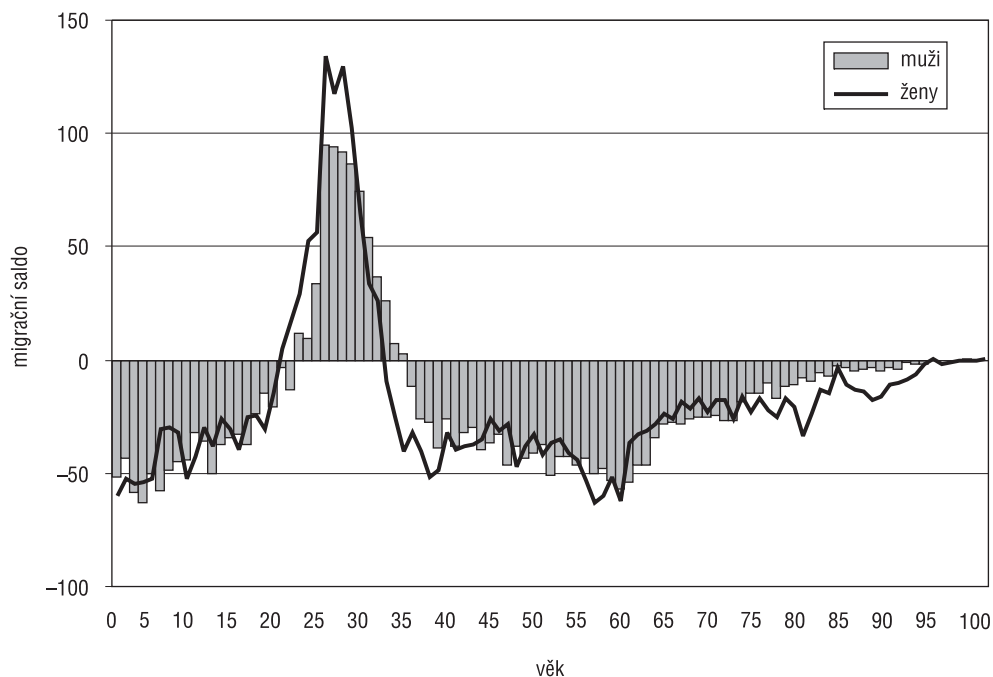
sobem nahrazovala suburbánní rozvoj. Zázemí se v tomto období spíše stávalo přestupným místem při přestěhování do vlastního města.

Po roce 1989 se oproti předpokladům migrační bilance Prahy změnila. Při pozvolném vzestupu počtu vystěhovaných dochází k celkem razantnímu poklesu počtu přistěhovaných – v letech 2000–2002 dosahovaly počty přistěhovaných pouze málo přes polovinu stavu z let 1986–1988. Od roku 1994 má tak Praha poprvé v poválečné historii záporné saldo vnitrostátní migrace. Tuto změnu lze přičíst obratu v charakteru migrační bilance s okresy středních Čech. Při postupném růstu počtu vystěhovaných do zázemí došlo k rychlému poklesu přistěhovaných a Praha má tak od začátku devadesátých let prohlubující se záporné migrační saldo se svým zázemím, a to jak v jeho užším vymezení (okresy Praha-východ, Praha-západ, Beroun, Kladno, Mělník – tedy pražský metropolitní region), tak i vůči ostatním oblastem Středočeského kraje.

Tab. 1 Migrační bilance jádra vybraných aglomerací ČR (roční průměry, vnitrostátní migrace) (Migration balance of the core of selected conurbations in the CR (annual averages, internal migration))

Vystěhováli	1992–95	1996–99	2000–02	1992–95	1996–99	2000–02
		Praha			Brno	
vystěhováli do zázemí	3536	4692	6105	1697	2027	2378
saldo jádra se zázemím	-946	-3059	-4247	-196	-872	-1332
podíl vystěhovaných do zázemí	32,0	38,2	46,1	44,5	51,9	49,7
	Plzeň			Olomouc		
vystěhováli do zázemí	1015	1133	1371	592	757	909
saldo jádra se zázemím	-92	-476	-645	-30	-311	-374
podíl vystěhovaných do zázemí	50,4	58,0	64,4	43,9	50,8	54,1
	Liberec			Hradec Králové		
vystěhováli do zázemí	430	457	582	341	462	560
saldo jádra se zázemím	-149	-224	-346	-26	-230	-319
podíl vystěhovaných do zázemí	32,7	38,2	42,8	25,3	34,4	37,5
	České Budějovice			Pardubice		
vystěhováli do zázemí	734	851	1197	423	513	645
saldo jádra se zázemím	-141	-404	-837	-31	-61	-44
podíl vystěhovaných do zázemí	48,2	57,3	62,0	31,1	38,2	45,1

Graf 2 Věková struktura migračního salda Prahy 2000–2002 (vnitrostátní migrace, roční průměry) (Age structure of the migration balance of Prague 2000–2002 (internal migration, annual averages))

Podívejme se jak se vyvíjely vzájemné migrační vztahy mezi jádrem pražské aglomerace, jejím zázemím a ostatním územím Česka. Základní charakteristiky vývoje migrační bilance jádra – města Prahy v administrativních hranicích – jsme již uvedli výše. Za touto celkovou migrační bilancí se skrývají značné strukturální diference. K nejvýraznějším patří rozdíly ve věkovém složení migračního salda. Přes celkové ztráty Praha získává obyvatele v mladším produktivním věku (18–30 let), tedy ve věku nejvyšší migrační mobility (graf 2). Ve všech dalších věkových kategoriích je bilance počtu přistěhovalých a vystěhovalých negativní. Tento tradičně uváděný migrační model velkoměst vyspělých zemí, charakterizovaný neatraktivitou takových měst pro staré lidi, je v případě Prahy ještě zvýrazněn zvyšující se koncentrací migračních zisků do stále užšího věkového intervalu. Migrace tak mimo jiné ovlivňuje demografickou situaci a působí proti stárnutí pražské populace (*Drbohlav–Čermák, 1998*).

Praha je také zákonitě přitažlivá pro obyvatele s vyšším stupněm dosaženého vzdělání. V devadesátých letech se tento trend ještě prohlubuje. Podíl vysokoškolsky vzdělaných obyvatel se mezi přistěhovalými zvýšil z asi 20 % na začátku devadesátých let na 30 % v období 2000–2002. V motivační struktuře přistěhovalých do jádra pražské aglomerace jsou nadprůměrně zastoupeny pracovní důvody, naopak nízký podíl vykazují bytové důvody. Z hlediska územních vztahů je vedle již zmiňovaných změn v charakteru migrační bilance Prahy se zázemím důležitý posun ve prospěch zvyšování podílu přistěhovalých ze vzdálenějších oblastí – tj. především z moravských okresů.

K nejdůležitějším migračním znakům suburbanizačních procesů patří migrační proud směřující z jádra aglomerace do jejího zázemí. V pražské aglomeraci se tento proud za posledních 12 let přibližně zdvojnásobil a představuje tak zcela jednoznačně nejsilnější směr stěhování. Porovnání struktury vystěhovalých z jádra do zázemí s vystěhovalými mimo zázemí umožňu-

Tab. 2 Korelační koeficienty struktur vybraných migračních proudů v pražské aglomeraci (Pearsonův korelační koeficient) (Correlation coefficients of structures of selected migration flows in the Prague conurbation (Pearson's correlation coefficient))

Struktury migračních proudů	1992-95	1996-99	2000-02
	Porovnání struktur migrantů vystěhovaných z Prahy do zázemí a mimo zázemí		
věková struktura	0,9857	0,9571	0,9182
vzdělanostní struktura	0,996	0,9246	0,9144
důvodová struktura	0,9511	0,9452	0,9389
	Porovnání migrantů přistěhovaných do zázemí z Prahy a z ostatní ČR		
věková struktura	0,9529	0,8954	0,8752
vzdělanostní struktura	0,8907	0,9261	0,9986
důvodová struktura	0,9099	0,9204	0,9315

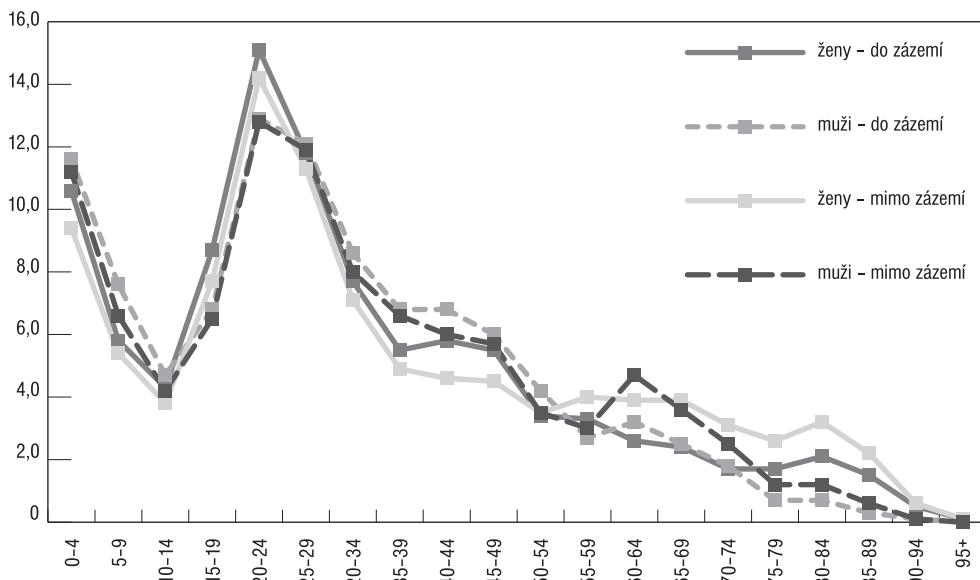
Tab. 3 Struktura stěhování v pražské aglomeraci podle vzdělání (v %) (Structure of migration within the Prague conurbation by educational attainment (in %))

Vzdělání	1992-95	1996-99	2000-02	1992-95	1996-99	2000-02
	Vystěhovalí z Prahy do zázemí			Vystěhovalí z Prahy mimo zázemí		
základní	20,2	15,0	12,0	21,8	20,5	18,0
střední bez maturity	33,4	31,4	32,2	31,3	31,2	31,7
střední s maturitou	32,8	35,8	36,0	32,0	34,0	35,3
vysokoškolské	13,5	17,8	19,8	15,0	14,3	14,9
střední + vysokoškolské	46,4	53,5	55,8	47,0	48,3	50,2
	Přistěhovalí do zázemí z ČR mimo Prahu			Přistěhovalí do Prahy celkem		
základní	24,9	19,4	14,3	15,1	12,4	10,2
střední bez maturity	34,7	33,1	31,5	26,7	23,8	20,4
střední s maturitou	26,9	30,8	34,3	37,5	39,9	39,6
vysokoškolské	13,5	16,6	19,9	20,7	23,9	29,9
střední + vysokoškolské	40,4	47,4	54,2	58,2	63,7	69,5

je blíže charakterizovat vývoj suburbanizačních procesů. Zatímco začátkem devadesátých let byla struktura migrantů obou směrů vystěhování z Prahy podobná, docházelo s postupným prosazováním suburbanizačních trendů k jejich odlišování (viz pokles hodnot korelačních koeficientů – tab. 2). Ve srovnání s počátečním obdobím se mezi vystěhovanými do zázemí zvýšilo zastoupení osob středního věku (30–50 let) a migrantů s vysokoškolským vzděláním (tab. 3, graf 3, 4). Také motivační charakteristiky s výraznou dominancí bytových důvodů, které se v průběhu devadesátých let ještě umocnily (téměř 40 % vystěhovaných do zázemí), jsou zřetelným znakem rozvoje rezidenční suburbanizace v pražské aglomeraci.

K rozvoji suburbánního zázemí dochází nejen díky přistěhování z jádra aglomerace, ale svou roli zde hrají i migrační proudy z oblastí ležících mimo aglomeraci. Tento typ suburbánní migrace je v pražské aglomeraci zatím o něco méně významný. V souvislosti s masivním růstem přistěhovaných z Prahy se podíl tohoto typu migrace snižuje (v letech 2000–2002 činil asi 34 %). Také migrační salda zázemí pražské aglomerace s ostatním územím ČR nejsou příliš významná. Z hlediska složení migrantů se suburbanizačnímu charakteru migrace více blíží vzdělanostní struktura, která je téměř shodná se složením přistěhovaných z Prahy do zázemí (tab. 3). U složení přistěhovaných z mimoaglomeračních území do zázemí podle věku došlo sice v průběhu devadesátých let k přesunu a nejčetnější se stala kategorie 25–29 let, podíl věkových kategorií 35–59 let byl však významně nižší než u přistěhovaných z Prahy. O suburbanizačním charakteru těchto migrací svědčí také zvyšování podílu přistěhovaných ze vzdálenějších zón, především z moravských okresů. Podobně lze hodnotit i urbánní původ přistěhovaných do zázemí – mezi počátkem a koncem devadesátých let se zvýšil podíl migrantů přicházejících z měst s 20 a více tisíci obyvateli z přibližně 30 na 36 %.

Graf 3 Věková struktura vystěhovalých z Prahy do zázemí a mimo zázemí - 1992-1995 (procenta, vnitřní migrace) (Age structure of migrants from Prague to hinterland or out of hinterland - 1992-1995 (percentage, internal migration))

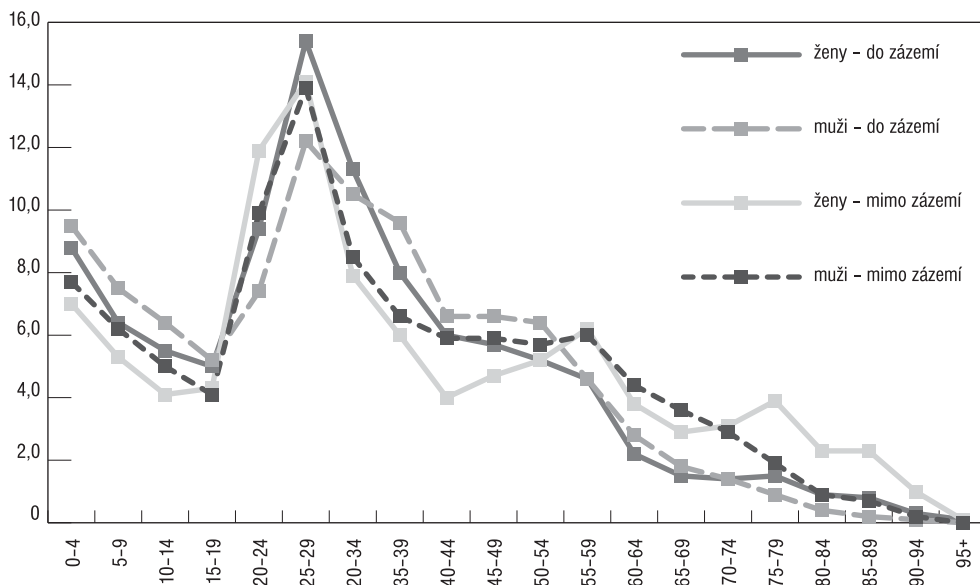
Dnešní charakter migračních vztahů pražské aglomerace můžeme zjednodušeně charakterizovat následovně: rozhodujícím proudem z hlediska saldové změny je vystěhování z jádra do zázemí, migrační bilance samotného jádra či zázemí vůči zbytku ČR je nevýrazná. Hlavní migrační proud z jádra do zázemí je postupně stále více profilován jako stěhování manželských párů ve věku 30 až 45 let s vyšší úrovní dosaženého vzdělání a s nízkým počtem dětí.

Závěr

Je zřejmé, že v transformačním období ovlivňuje vývoj migračních vztahů v osídlení řada různorodých, často protichůdně působících faktorů. Změny vnějšího prostředí migračních procesů – geopolitická situace, ekonomická restrukturalizace, demokratizace společnosti – probíhají s různou mírou razantnosti a jejich působení na charakter migrační mobility je nejednoznačné. Očekávání, že transformační procesy povedou ke zvětšení svobodné volby na trhu práce a bydlení, což se prostřednictvím migrační mobility odrazí ve vývoji sídelního systému, se prosazuje jen pozvolna. Pokles migrační mobility i postupný zvrat v migrační bilanci velikostních skupin obcí je do značné míry důsledkem deformací na trhu s byty. Významnou úlohu sehrává také rozvoj suburbanizačních procesů a postupné nahrazování migrace dalšími formami prostorové mobility, jako je pohyb za prací, dočasná migrace a také nově zahraniční migrace.

Novým fenoménem migračních vztahů v osídlení v devadesátých letech v Česku jsou suburbanizační procesy. Tyto procesy souvisejí s obecnými vývojovými tendencemi sídelních systémů a jsou nejdůležitější součástí dekoncentračních trendů probíhajících v České republice. Jejich postupný vývoj od počátku devadesátých let dospívá v současnosti do fáze plné zralosti. Suburbanizační migrační proudy tvoří na přelomu tisíciletí nejvýznamnější součást regionálních i sídelních migračních vazeb a jsou nejvýraznějším prvkem migračních vztahů v celém Česku. I když jejich postavení je relativně významné, tak díky celkově nízké migrační mobilitě a účinnosti migrace, jsou jejich dopady na sídelní systém dosud spíše omezené.

Graf 4 Věková struktura vystěhovalých z Prahy do zázemí a mimo zázemí - 2000-02 (procenta, vnitřní migrace) (Age structure of migrants from Prague to hinterland or out of hinterland - 2000-2002 (percentage, internal migration))

Literatura

- Berg, L van den et al. 1982. *Urban Europe 1: A study of growth and decline*. Oxford: Pergamon Press, 162 s.
- Čermák, Z. 2001. Vývoj migrační mobility v devadesátých letech v České republice. In *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Edited by Hampl, M. Praha: DemoArt, s. 87–98.
- Fielding, A. J. 1989. *Migration and urbanization in Western Europe since 1950*. In *Counterurbanization in Europe*. The Geographical Journal 155:3:60 – 69, London.
- Hampl, M. – Gardavský, V. – Kühnl, K. 1987. *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČR*. Praha: Univerzita Karlova, 255 s.
- Hampl, M. – Kühnl, K. 1993. *Migratory trends in former Czechoslovakia*. Acta Universitates Carolinae – Geographica, vol. 27, no. 1, s. 53–71.
- Drbohlav, D. – Čermák, Z. 1998. *Prague on the Move as well as Marching on the Spot; An Analysis of Internal and International Migration Movements*. In *The political geography of current East-West relations*. Edited by Burdack, J., Grimm, F.-D., Paul, L., Beiträge zur Regionalen Geographie 47. Leipzig, Institut für Länderkunde, s. 33–44.

ZDENĚK ČERMÁK je docentem na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, kde přednáší **Geografii obyvatelstva a sídel, Sociální geografii Česka a Geografii služeb**. Ve své výzkumné činnosti se zaměřuje především na problematiku vztahu mezi migrací a vývojem osídlení.

Summary

Development of migration mobility in relation to settlement in the Czech Republic has been formed by two basic factors after 1989: (i) new global development trends represented mainly by the process of suburbanisation, and (ii) specificity of the transformation period reflecting for example the need for rectification of deformations from the preceding period. Among the long-term trends of the post-war development of migration in the Czech Republic are in particular: a) increase in migration relations at lower regional levels reflecting attractiveness of small and medium-sized towns, b) reduction of the share of the balance component in migration turnover, c) overall reduction of the level of migration mobility which markedly continued also in the 1990s. On top of the decrease in overall mobility of the population, there was a principal change in the migration balance of size categories of municipalities after the year 1990 – small municipalities report migration increases on average, medium-sized and large towns (over 10 thousand inhabitants) record migration decreases. Suburbanisation processes play the decisive role in this development where the strongest migration flows leave large towns for their hinterlands. During the 1990s was apparent not only a quantitative increase in these flows, but also a change in the structure of migrants moving in the hinterlands. Suburbanisation migration flows make up the most important part of regional and settlement migration links at the turn of the millennium and represent the most noticeable element of migration relations in entire Czechia.

SROVNATELNOST STATISTIKY ZAHRANIČNÍ MIGRACE¹⁾

BOHDANA HOLÁ

Comparability of External Migration Statistics

The importance of external migration for demographic situation in most countries, particularly developed ones, has increased in recent years. Attention must therefore be given also to statistics describing this phenomenon. However, statistics produced in individual countries do not appear to be easily mutually comparable. On the example of migration flows between individual countries from the point of view of the country of origin and country of destination, the author describes differences in observation, summarises main reasons of the differences and outlines possible ways of reducing the differences.

Demografie, 2005, 47: 177–187

V posledních letech začíná být migrace významným činitelem ovlivňujícím demografický vývoj. Zahraniční migrace se také dostává do povědomí evropských politiků jako jedno z potenciálních řešení krize průběžně financovaných penzijních systémů v souvislosti s demografickým stárnutím, které se v menší či větší míře vyskytuje ve všech evropských zemích. Proto se jí věnuje stále více a více pozornosti na mezinárodních jednáních a konferencích.

Pozornost politiků se obrací k migrační politice a správnému nastavení parametrů toho, jací lidé (nebo spíše lidé s jakými vlastnostmi, kvalifikacemi a zkušenostmi) by měli do evropských zemí přicházet. V celosvětovém měřítku se jedná hlavně o to, jak sladit zájem rozvinutých zemí o „mladou krev“ a méně náročnou, ale přitom vysoce kvalifikovanou pracovní sílu s potřebami rozvojových zemí, které potřebují uvolnit přetlak vyplývající z populační exploze, aniž by docházelo k masivnímu „odlivu mozků“, které jsou podstatným faktorem při budoucím rozvoji těchto zemí.

V evropském měřítku a také v perspektivě jednotlivých států se rovněž jedná o to, aby domácí společnost přistěhovalce přijala bez negativních efektů rozvoje nacionalistických a rasistických hnutí a aby se přistěhovalci dobře integrovali do společnosti.

Každý stát má trochu jiné představy o parametrech imigrační politiky, vstřícnosti k přistěhovalcům a vyváženosti jejich práv a povinností vůči nové zemi pobytu. Každá země tyto představy vtěluje do zákonů o pobytu cizinců, o azylovém řízení, o zaměstnanosti, o vydávání povolení k podnikání a v neposlední řadě i do zákonů o evidenci obyvatel.

Migrační politika v EU se v rámci Amsterdamské dohody přesunula ze třetího pilíře (vlastní odpovědnost každého státu a pouze poradní úloha institucí EU) na první pilíř (společná unijní politika na bázi Nařízení a Směrnice Evropské komise). Proces přechodu na společnou unijní politiku v této oblasti si vyžádá poměrně dlouhou dobu, protože sladění natolik nesourodých migračních politik jednotlivých států bude značně náročné a i když bude v zákonech jednotlivých zemí odražena unijní politika, v praxi bude harmonizace trvat ještě velmi dlouho. Zatím došlo k unifikaci v oblasti pravidel azylového řízení (Dublinská úmluva), byl jednotně vyřešen volný pohyb občanů EU, byla stanovena některá základní pravidla nakládání s občany třetích zemí (např. právo na sloučení rodiny). Další aspekty společné unijní politiky se připravují.

¹⁾ Příspěvek byl přednesen na mezinárodní konferenci *Statistika – investice do budoucnosti* v sekci Sociální statistika III – demografie a migrace, kterou uspořádal 6.–7. září 2004 Český statistický úřad.

Rámeček statistiky zahraniční migrace

V souvislosti s nárůstem důrazu na migrační politiku se zvyšuje i zájem o data v oblasti přistěhovalců, a to jak z důvodu potřeby znalosti výchozí situace pro nastavování parametrů migrační politiky, tak z důvodu možnosti monitoringu úspěšnosti této migrační politiky.

Data o migraci a o počtu přistěhovalců v zemi (v EU) a jejich charakteristikách vychází v naprosté většině případů z údajů administrativní evidence cizinců i občanů. Z národních legislativních a evidenčních podmínek se rovněž odvozují definice toho, kdo je migrant a jak se migrace sleduje.

Na mezinárodní úrovni existují snahy harmonizovat statistiku zahraniční migrace tak, aby publikovaná data o migraci alespoň zhruba vypovídala o stejné skupině osob. Dosud byla takovou teoretickou základnou **Doporučení OSN ke statistice zahraniční migrace** z roku 1998. V těchto Doporučeních je definován pojem „země obvyklého pobytu“ (jako země, ve které osoba pobývá déle než jeden rok) a následně tuto charakteristiku používá jako rozlišující hranici mezi krátkodobou a dlouhodobou migrací (krátkodobá migrace je změna pobytu delší než tři měsíce, ale kratší než jeden rok; dlouhodobá migrace je změna země obvyklého pobytu; tříměsíční hranice je hranicí mezi turistikou a krátkodobou migrací. Dále jsou zde definovány kategorie přesouvajících se osob a jejich zařazení či nezařazení do statistiky zahraniční migrace. Rozdělení podle státního občanství je až podružná charakteristika. Kategorie přesouvajících se osob a jejich zařazení do skupin lze najít v následující tabulce.

Tab. 1 Taxonomie mezinárodní mobility (Taxonomy of international mobility)

Pořadí	Skupina	Kategorie osob
1.	přejíždějící osoby	přeshraniční pendleři (návrát domů minimálně jednou týdně)
2.		přejezdci území
3.	mezinárodní turistika	výletníci (bez noclehu)
4.		turisté (s noclehem)
5.		osoby na pracovních cestách
6.	osoby tradičně vyloučené ze statistiky mezinárodní migrace	cizí diplomaté, konzulové a jejich rodinní příslušníci
7.		cizí vojsko (vč. rodinných příslušníků)
8.		nomádi
9.	mezinárodní migrace	studenti
10.		osoby na školeních
11.		pracující
12.		zaměstnanci mezinárodních organizací
13.		osoby s volným právem usídlení v zemi (krajáné)
14.		usazení v zemi
15.		osoby slučující se s rodinou nebo rodinu nově vytvářející
16.		azylanti
17.		osoby, jejichž doba pobytu je nejistá (ale měly by být zahrnuty do statistiky mezinárodní migrace, pokud se je podaří podchytit a doba jejich pobytu překračuje 1 rok)
18.		nelegální migranti

Pramen: UN Recommendation on International Migration Statistics, Revision 1, UN New York, 1998.

Doporučení, byť jsou vydána nadnárodní institucí, jako je OSN, nejsou zákonnou normou, což se při aplikaci ukazuje jako problém. Zatímco v některých státech jsou Doporučení brána jako gentlemanská dohoda a dodržení a aplikace této dohody je zapracováno do legislativního systému, v ČR nejsou gentlemanské dohody akceptovány *Cizineckou a pohraniční policií* jako argument např. pro změnu pobytového režimu, aby bylo možné (ať už jakkoli) Doporučením dostát.

V současné době prochází schvalovacím řízením návrh Směrnice EU ke statistice zahraniční migrace, která vychází jednak z Doporučení OSN ke statistice zahraniční migrace, jednak z obsahu Společného dotazníku Eurostatu, Statistické divize OSN, Evropské hospodářské komise OSN, Rady Evropy a Mezinárodní organizace práce ke statistice zahraniční migrace, který již od roku 1995 vyplňují všechny země současné EU a její kandidátské státy.

Migrační statistika a mezinárodní srovnání

Kromě výše zmíněných problémů je statistika zahraniční migrace problematická také z toho hlediska, že na rozdíl např. od statistik trhu práce nebo národního účetnictví existují vždy dva subjekty, které statisticky podchycují jeden a tentýž tok migrantů. Zatímco národní účty je možné sestavit jen ve statistickém úřadě toho kterého státu, informací o tom, že nějaký člověk se přestěhoval např. z České republiky do Německa podchycuje (nebo by měl podchycovat) jak statistický úřad výchozí země (v tomto konkrétním případě ČSÚ), tak statistický úřad cílové země (Statistisches Bundesamt). Když sečteme všechny případy stěhování z ČR do Německa, máme tedy k dispozici dva údaje, které by **teoreticky** měly být shodné. Ale tyto dva údaje (a ani kterékoli jiné dva údaje zobrazující migrační toky z pohledů výchozí a cílové země) se neshodují. A dosti často si nejsou tyto dva údaje ani řádově podobné, což lze posoudit v následující tabulce, která obsahuje dostupné zrcadlové informace o migračních tocích za rok 2002. Údaje v jedné buňce by měly být shodné. Šedá řádka vždy zobrazuje situaci z hlediska výchozí země ‚A‘ (emigrace ze země ‚A‘ do země ‚B‘), bílá řádka zobrazuje situaci z hlediska cílové země ‚B‘ (imigrace ze země ‚A‘ do země

Tab. 2 Migrační toky mezi evropskými zeměmi, 2002 (Migration flows between European countries, 2002)

Odkud	Kam										
	CZ	DK	DE	CY	LV	NL	PL	PT	SI	FI	SE
Česká republika	x	202	11 150	93	8	393	34	8	5	47	151
	x	56	1 087	24	8	159	1 117	8	19	39	57
Dánsko	51	x	2 889	54	30	465	27	39	-	360	4 250
	143	x	2 700	35	372	613	588	128	30	376	4 337
Německo	987	3 543	x	374	76	7 959	2 335	692	332	854	2 699
	9 691	2 974	x	242	1 378	9 336	78 739	11 315	2 502	2 658	3 876
Kypr	12	13	260	x	-	29	4	-	-	26	59
	21	-	42	x	-	21	21	-	-	42	21
Lotyšsko	8	455	2 195	-	x	92	5	5	-	53	189
	11	52	210	-	x	14	28	2	-	60	60
Nizozemsko	224	886	13 976	73	9	x	83	332	10	228	780
	207	540	10 822	32	11	x	492	710	26	299	659
Polsko	1 679	962	100 968	29	23	2 275	x	32	3	95	1 186
	38	95	17 806	2	7	290	x	6	-	9	174
Portugalsko	23	171	8 806	-	3	1 653	4	x	2	52	178
	-	-	776	-	-	200	-	x	-	-	-
Slovinsko	21	37	2 379	-	2	66	-	8	x	2	14
	18	6	907	1	-	45	10	6	x	4	44
Finsko	34	396	2 203	8	23	408	4	24	-	x	3 532
	30	384	730	22	24	270	37	28	2	x	3 591
Švédsko	70	2 388	3 481	46	26	680	70	48	15	3 255	x
	68	2 241	1 659	64	46	551	190	100	24	3 211	x

Pramen: New Cronos – databáze Eurostatu.

,B'). Tabulka obsahuje údaje pouze za ty země, kde byla k dispozici jak data za vystěhovalé podle cílové země, tak za přistěhovalé podle výchozí země.

V tabulce je mnoho pozoruhodných rozdílů. Zvláště vyniká rozdílnost podchycení migrace s Německem u téměř všech zemí. Zajímavé je rovněž podchycení migračního toku mezi ČR a Polskem a porovnání rozdílů u protitoku (řádově se shodují záznamy toků, které by z podstaty příliš shodné být nemusely, zatímco údaje, které by shodné být měly, jsou řádově odlišné).

Poněkud relevantnější obraz mohou poskytnout dvě následující tabulky. První zobrazuje absolutní odchylky (údaj v bílém řádku – údaj v šedém řádku, neboli imigrace – emigrace). Druhá tabulka zobrazuje relativní odchylky (absolutní odchylka vztažená k aritmetickému průměru obou čísel).

Údaje v tabulkách v podstatě znevažují migrační statistiku a jakékoli analýzy migračních toků postavené na těchto datech. To však není jediný důsledek nekonzistencí v datech o mezinárodní migraci. Migrace je také součástí populační bilance nebo případně registrovaného počtu obyvatel toho kterého státu nebo obce. V konečném důsledku je možné se ptát, kolik má EU opravdu obyvatel, zda ukazatele „per capita“ nejsou významně zkreslené (např. u ČR a Polska podhodnocené) a zdali se tyto problémy s podchycením migračních toků neodrážejí i např. do neregulernosti voleb do Evropského parlamentu (zdá se, že by čistě teoreticky bylo možné zvládnout odvolit asi ve dvaceti členských zemích), problémů z vícenásobným zdaněním nebo s vícenásobným čerpáním sociálních dávek.

Tab. 3 Absolutní odchylky dat o mezinárodních migračních tocích, 2002 (Absolute deviations of data on international migration flows, 2002)

Odkud	Kam										
	CZ	DK	DE	CY	LV	NL	PL	PT	SI	FI	SE
CZ	x	146	10 063	69	0	234	-1 083	0	-14	8	94
DK	-92	x	189	19	-342	-148	-561	-89	-30	-16	-87
DE	-8 704	569	x	132	-1 302	-1 377	-76 404	-10 623	-2 170	-1 804	-1 177
CY	-9	13	218	x	0	8	-17	0	0	-16	38
LV	-3	403	1 985	0	x	78	-23	3	0	-7	129
NL	17	346	3 154	41	-2	x	-409	-378	-16	-71	121
PL	1 641	867	83 162	27	16	1 985	x	26	3	86	1 012
PT	23	171	8 030	0	3	1 453	4	x	2	52	178
SI	3	31	1 472	-1	2	21	-10	2	x	-2	-30
FI	4	12	1 473	-14	-1	138	-33	-4	-2	x	-59
SE	2	147	1 822	-18	-20	129	-120	-52	-9	44	x

Tab. 4 Relativní odchylky dat o mezinárodních migračních tocích (vztážené k průměru obou údajů), 2002 (Relative deviations of data on international migration flows (related to the mean of both data), 2002)

Odkud	Kam										
	CZ	DK	DE	CY	LV	NL	PL	PT	SI	FI	SE
CZ	x	1,13	1,64	1,18	0,00	0,85	-1,88	0,00	-1,17	0,19	0,90
DK	-0,95	x	0,07	0,43	-1,70	-0,27	-1,82	-1,07	-2,00	-0,04	-0,02
DE	-1,63	0,17	x	0,43	-1,79	-0,16	-1,88	-1,77	-1,53	-1,03	-0,36
CY	-0,55	2,00	1,44	x	-	0,32	-1,36	-	-	-0,47	0,95
LV	-0,32	1,59	1,65	-	x	1,47	-1,39	0,86	-	-0,12	1,04
NL	0,08	0,49	0,25	0,78	-0,20	x	-1,42	-0,73	-0,89	-0,27	0,17
PL	1,91	1,64	1,40	1,74	1,07	1,55	x	1,37	2,00	1,65	1,49
PT	2,00	2,00	1,68	-	2,00	1,57	2,00	x	2,00	2,00	2,00
SI	0,15	1,44	0,90	-2,00	2,00	0,38	-2,00	0,29	x	-0,67	-1,03
FI	0,13	0,03	1,00	-0,93	-0,04	0,41	-1,61	-0,15	-2,00	x	-0,02
SE	0,03	0,06	0,71	-0,33	-0,56	0,21	-0,92	-0,70	-0,46	0,01	x

V každém případě je nutné se podrobněji zamyslet nad pozadím zjištěných odlišností a pokusit se nalézt možnost řešení, které by pomohlo zlepšit podchycení migračních toků. Jak již bylo řečeno dříve, statistika je v této oblasti do značné míry závislá na nastavení legislativních parametrů, které může statistická služba ovlivňovat pouze málo. Takže zlepšení je často závislé na politické vůli, i když politici, kteří jsou jedněmi z hlavních uživatelů dat o mezinárodní migraci, si tuto svou funkci v procesu zlepšování sběru dat uvědomují jen pomalu.

Hlavní důvody zjištěných rozdílů lze shrnout do následujících čtyř kategorií: **Legislativa a metodologie, Místo sběru dat, Přístup úředníků, Zaznamenávání imigrace a emigrace.**

Legislativa a metodologie

V této oblasti lze rozlišovat několik subkategorií:

- 1) **Omezení vstupu a přísnost pobytového režimu** – obecně platí, že čím přísnější je vstupní a pobytový režim, tím lepší informace lze o migrujících osobách získat. Osoby, které ke vstupu na území státu na dobu delší tří měsíců potřebují víza nebo povolení k pobytu jsou (pokud nemluvíme o nelegální migraci, která ale není součástí migrační statistiky ani na jedné ze stran) v informačních systémech Cizineckých policí (nebo obdobných institucí) dobře podchyceny. Výrazně horší je podchycení tam, kde stačí prostá registrace. To je případ volného pohybu občanů členských zemí EU. Při registraci lze požadovat mnohem méně údajů než při vyřizování víza nebo povolení k pobytu a také nelze neregistrovaný pobyt příliš dobře penalizovat. V této oblasti se budou rozdíly ve sledovaných zemích spíše zvětšovat (pokud nebudou učiněna nějaká opatření vedoucí ke konsolidaci). Také je důležité, jestli na povolení nebo registraci jsou navázána další práva či povinnosti a tedy jak je osoba přicházející do země motivována k legalizaci pobytu.
- 2) **Rozlišení mezi turistikou a migrací** – i když existuje doporučená hranice mezi turistikou a krátkodobou migrací – 3 měsíce, každá země řeší tuto oblast samostatně a rozlišení se do značné míry liší. V jednotlivých zemích je také různě obtížné oddělit krátko- a dlouhodobou migraci (např. v Německu je v některých spolkových zemích nutné se přihlásit k pobytu mimo ubytovnu nebo hotel, pokud by doba pobytu měla překročit dva týdny a všechny tyto případy jsou do migrace započítávány).
- 3) **Kategorie příjezdů a odjezdů zahrnuté do migrace** – některé země např. nezahrnují do migrace studenty nebo žadatele o azyl a podchycené nelegální migranty.
- 4) **Definice země původního/budoucího pobytu** – informace o zemi předchozího pobytu nebo o informaci dalšího pobytu vychází jen z toho, co sdělí cizinecké policii nebo ohlašovně pobytu osoba, která se stěhuje za hranice. Jednak tato osoba může záměrně zamlčovat, odkud přichází a kam směřuje, jednak může změnit názor. Také vzniká problém tam, kde se věnuje pozornost jednorozhodné hranici mezi krátko- a dlouhodobou migrací, protože konkrétní osoba může odejít ze země A do země B, ale pak vzápětí do země C, kde se teprve usadí na delší dobu. Informace o dalším stěhování se ale k zemi A nedostane. Obdobně země C nemusí mít informaci o tom, že obvyklým bydliskem přistěhovalého cizince nebyla země B, ale země A.

V příloze je možné najít srovnání systémů sledování migrace v ČR a v Německu a podrobnější srovnání migračních toků mezi těmito dvěma zeměmi.

K postupnému odstraňování legislativních diskrepancí alespoň v rámci EU a Evropského hospodářského prostoru by měla vést společná migrační politika EU a harmonizace pobytového režimu prostřednictvím směrnic a nařízení EU.

Místo sběru dat

Kvalita dat může být výrazně ovlivněna tím, zda se data shromažďují při (i) vyřizování víz a povolení (např. na konzulátu cílové země), (ii) přechodu hranic cílové země nebo (iii) až při přihlašování k pobytu na cizinecké policii (nebo obdobné instituci odpovědné za legalizaci

pobytu cizinců v zemi), (iv) při registraci na obecní ohlašovně pobytu v místě, kde si svůj pobyt zřizuje nebo dokonce (v) při výběrovém šetření, jako je tomu v Anglii.

Pokud by se podařilo odstranit všechny ostatní rozdíly, místo sběru dat by nemělo hrát velkou roli.

Přístup úředníků

Lidský faktor se často odvíjí od národní povahy. Např. němečtí imigrační úředníci nebo úředníci na ohlašovnách pobytu jsou považováni za výrazně striktnější než třeba úředníci italští.

Odvození od národní povahy nutně způsobí, že odstranění odlišného přístupu úředníků je „během na dlouhou trať“ a lze jej očekávat pouze v tom případě, že např. národní povahy ve státech EU k sobě budou konvergovat.

Zaznamenávání imigrace a emigrace

Obecně platí, že imigrace je podchycena lépe než emigrace. Má to několik důvodů. V první řadě jde o to, že ne-legalizace pobytu může přinést problémy (vyhoštění ze země, zákaz pobytu, repatriace atd.), zatímco ne-legalizace ukončení pobytu takové problémy přinést nemůže (když někdo v zemi není, nelze jej přistihnout, že v zemi není nelegálně). Proto se často vystěhovávání ze země nepodchytí.

U cizinců existuje pojistka a tou je doba platnosti víza nebo povolení k pobytu nebo (v případě trvalého pobytu) platnost průkazky o povolení k pobytu. Po uplynutí doby platnosti lze cizince „úředně vystěhovat“.

U občanů země je situace horší, protože jejich pobyt není časově omezen. Pokud neexistuje nějaký důvod, proč je pro občana lepší svůj odchod oznámit (využívá se např. vazba daňové registrace a minimální daňové povinnosti na místo bydliště nebo penalizace za nezaplacené sociální a zdravotní pojištění za dobu nepřítomnosti při jejím neoznámení), nejsou zvláště občané nijak tlačeni k oznamování odchodu a data o emigraci jsou značně podhodnocena.

Řešení této nekonzistence je možné najít např. v zavedení provázanosti podávat daňové přiznání a platit pojistné na sociální a zdravotní zabezpečení na registrované hlavní místo bydliště.

Další možností je použít princip používaný u statistiky vnitřní migrace i na migraci zahraniční. Statistika vnitřní migrace je založena na vazbě mezi novou a původní obcí pobytu. Pokud se člověk přestěhuje z obce A do obce B a v obci B se přihlašuje k pobytu, vyplňuje odhlašovací lístek, který obec B odesílá obci A (nebo se nověji již nepoužívá papírové komunikace, ale obec B provede změnu v **Centrálním registru obyvatel** a původní obci se elektronicky převede změnový výpis).

Tento princip by bylo možné aplikovat i na přeshraniční migraci, pokud by se státy dokázaly dohodnout a umožnily takovou výměnu dat na mezinárodní úrovni. Aby se podstatně zlepšily výsledky migrační statistiky, bylo by třeba, aby se takový postup ujal nejlépe na úrovni celé EU a s ní spolupracujících států (Norsko, Švýcarsko, Island, ale i USA, Kanada, Austrálie a Nový Zéland). Tento postup by bylo vhodné doplnit o institut jednoho hlavního a několika dalších bydlišť tak, jak to dnes funguje např. v Německu. Na hlavní bydliště by pak byla navázána všechna práva a povinnosti související s místem pobytu (pojistné, daně, volební právo, atd.).

Výše popsaná mezinárodní spolupráce již funguje např. v rámci tzv. Severské unie (Nordic Union) – dohody mezi Dánskem, Švédskem, Norskem a Finskem a nově i Belgií. Obec přistěhování zanechá přistěhovanou osobu do evidence a tato osoba vyplní přihlašovací lístek. Pokud taková osoba setrvává v obci déle než 6 měsíců, zasílá tato obec kopii přihlašovacího lístku obci předchozího bydliště, a to bez ohledu na to, zda je toto bydliště ve stejném nebo jiném zemi Severské unie. Pokud v tabulce 1 porovnáme velikost migračních toků vykazovanou jednotlivě

vými stranami, zjistíme, že u zemí sdružených v Unii jsou vykazované rozdíly v podstatě zanedbatelné (v tabulce 1 jsou data za tyto země zvýrazněny změnou barvy).

Předpokladem aplikace tohoto přístupu je nutnost politické a veřejné vůle k ustavení takové spolupráce (která se v jistém smyslu dotýká i otázky ochrany osobních údajů – individuální data se zatím v našich podmínkách poskytují do zahraničí pouze v rámci právní pomoci a na základě bilaterální smlouvy o této pomoci) a tuto politickou vůli mohou statistici ovlivnit pouze málo. Je samozřejmě možné politiky a veřejnost při každé vhodné příležitosti upozorňovat na existenci problému jako takového i jeho dalších implikací, ale přesto je zapojení do Nordic Union anebo její rozšíření na celou EU záležitost politická a nikoliv statistická.

Další problém může vzniknout s prostředky samospráv na úhradu nových poštovních nákladů. Finanční hledisko může být do značné míry limitujícím faktorem pro celý systém, protože mezinárodní poštovné je pochopitelně dražší než vnitrostátní. Jistým řešením by mohlo být použití tzv. Clearingových center a zřejmě i zastupitelských úřadů (pro každý stát). Přes tato centra by se zasílala pošta a hlášení by tedy putovala pohromadě, např. jednou za čtvrt roku, a to by zřejmě také ušetřilo náklady.

Literatura

Doporučení OSN ke statistice zahraniční migrace. New York: OSN, 1998.

Databáze New Cronos.

European Social Statistics: Migration 2003. Luxembourg: Eurostat, 2004.

Population Statistics - Data 1960-2003.

Holá, Bohdana. *Zpráva ze služební cesty do Wiesbadenu.* Praha: ČSÚ, 2005.

BOHDANA HOLÁ ukončila VŠE (specializace Statisticko-pojistné inženýrství - Demografie a sociální analýza) v roce 2000 diplomovou prací **Vývoj plodnosti v ČR 1930-1999**. Od téhož roku je zaměstnaná v ČSÚ, kde se věnuje statistice zahraniční migrace. V roce 2003 se stala vedoucí oddělení specifických statistik obyvatelstva (statistika zahraniční migrace a gender statistika). Je členkou komise MPSV pro integraci cizinců.

Summary

Migration statistics bring a number of problems. Among them are, e.g., the questions of who should be treated as migrant, when migration occurs, place of origin and destination, state's sources of information on migration, etc. In addition, migration statistics or the measuring of migration movements strongly depends on migration policy pursued by a given country. Due to these factors we witness order-size differences in measuring migration flows from the point of view of the country of origin and country of destination.

At international level, there are initiatives in last years aimed at harmonisation of external migration statistics. The most important activity is the publishing of the UN Recommendations for external migration statistics in 1998. These Recommendations specify the term of country of regular stay and implement the terms of „long-term“ and „short-term migration“. Another principle benefit is the taxonomy of persons crossing state borders.

The author shows differences in reported migration flows and tries to explain the reasons for such big differences. Possible reasons for differences in data that theoretically should be the same are multiple. On the one hand, it is different legislation and methodology, which depends on migration policy of the state. On the other hand, a certain role can be played also by the place where and the way data are collected, as well as by approach of officials. Last but not least, the article describes very well the difference in actual possibilities of measuring immigration and emigration (the impending threat of sanctions for illegal stay compels immigrants to register and legalise their stay, but there are no possible sanctions for emigration).

The removal of these differences is specific for each group of reasons. The differences in legislation and methodology are likely to decrease in the future due to the fact that migration policy has recently become a part of the common policy of the EU. Differences in the recording of immigration and emigration could be considerably reduced (as proved by the highlighted data for the Nordic states which already implemented this reduction) if principles of internal migration used in most countries were applied in international migration statistics (i.e. community in which a particular person settles informs the community where he/she lived before).

The appendix to the article sets out in detail differences between Czech and German external migration statistics to illustrate the gap between the systems of two neighbouring countries.

PŘÍLOHA 1

Srovnání vykazovaných migračních toků mezi Českou republikou a Německem (Comparison of reported migration flows between the Czech Republic and Germany)

Pořadí	Německo	Česká republika
1.	Legislativní základ - Zákon o statistice pohybu populace a populační bilanci (Federální zákon o populační statistice) – formuláře na registraci a deregistraci, komunikace mezi ohlašovacími pobyty a statistickými úřady federálních států - Federální rámcový zákon o registraci + Registracíni zákony spolkových zemí - povinnost registrace a deregistrace při změně hlavního nebo jediného bydliště nebo jiného ubytování na příslušné ohlašovací pobytu	Legislativní základ - Zákon o státní statistické službě – specifikace proměnných pro demografii, populační bilanci, oprávnění využívat administrativní zdroje dat - Zákon o evidenci obyvatel a rodných číslech – Informační systém evidence obyvatel; okruh osob a položky v ISEO - Zákon o pobytu cizinců – kategorie pobytu, víza, účely pobytu cizinců, pobytový režim
2.	Definice vnitřního migranta Osoba (bez ohledu na délku pobytu a občanství), která mění obec hlavního nebo jediného bydliště v rámci Německa (nutnost registrace během 1–2 týdnů)	Definice vnitřního migranta Občan ČR mění trvale bydliště a cizinec mění obvyklé nebo trvale bydliště z jedné obce do jiné v rámci ČR
3.	Definice zahraničního přistěhovaleho Osoba (bez ohledu na délku pobytu a občanství), která si registruje hlavní bydliště v Německu na více než dva měsíce (obecně) a přichází z ciziny	Definice zahraničního přistěhovaleho A. Občan ČR , který si znovu zajišťuje trvalý pobyt v ČR (poté, co jej předtím zrušil a oznámil tuto skutečnost ohlašovací pobytu) nebo B. Cizinec , patřící do jedné z vybraných kategorií (viz bod 5 – tučné zvýrazněné) přicházející do ČR z ciziny
4.	Definice zahraničního vystěhovaleho Osoba (bez ohledu na délku pobytu a občanství), která ruší hlavní bydliště v Německu a odchází do ciziny	Definice zahraničního vystěhovaleho A. Občan ČR , který ruší svůj trvalý pobyt v ČR nebo B. Cizinec , patřící do jedné z vybraných kategorií (viz bod 5 – tučné zvýrazněné), který ruší své obvyklé bydliště v ČR (skutečná emigrace) nebo je po vypršení platnosti víz nebo příkazu o povolení k pobytu bez prodloužení z evidence vyřazen (administrativní emigrace)
5.	Kategorie cizinců Občané zemí EU - registrovaný pobyt - přechodný pobyt - trvalý pobyt Občané třetích zemí - bezvízový pobyt do 90 dní (v případě bilaterální smlouvy mezi ČR a zemí, jejíž občanství cizinec má) - vízový do 90 dní (bez smlouvy) - víza nad 90 dní – platná maximálně 1 rok a bez možnosti prodloužení dlouhodobý pobyt – následují po vízech nad 90 dní, platná 1 rok a prodloužitelná trvalý pobyt (většinou osob s příznazným azylem) - žadatelé o azyl - osoby pod dočasnou ochranou	Kategorie cizinců Občané zemí EU - registrovaný pobyt - přechodný pobyt - trvalý pobyt Občané třetích zemí - bezvízový pobyt do 90 dní (v případě bilaterální smlouvy mezi ČR a zemí, jejíž občanství cizinec má) - vízový do 90 dní (bez smlouvy) - víza nad 90 dní – platná maximálně 1 rok a bez možnosti prodloužení dlouhodobý pobyt – následují po vízech nad 90 dní, platná 1 rok a prodloužitelná trvalý pobyt (většinou osob s příznazným azylem) - žadatelé o azyl - osoby pod dočasnou ochranou

(pokračování)

Pořadí	Německo	Česká republika
6.	<p>Cizinci a registrace</p> <ul style="list-style-type: none"> - Občané zemí EU – volný pohyb – registrace na ohlašované pobyty v případě ustavení hlavního bydliště informuje ohlašovna pobytu místní cizinecký úřad (od ledna 2005 nově) - občané 3. zemí – povolení k pobytu – cizinec dostane povolení k pobytu od místního cizineckého úřadu (pokud je předpokládána délka pobytu delší než 3 měsíce) a založení hlavního bydliště ohlašuje na ohlašované pobyty 	<p>Cizinci a registrace</p> <ul style="list-style-type: none"> - Občané zemí EU – volný pohyb – registrace do jednoho měsíce po příjezdu na místní úřadovně Cizinecké a pohraniční policie - občané 3. zemí – platná víza nebo povolení k pobytu (do tří dní po příjezdu) místní úřadovna Cizinecké a pohraniční policie <p>Ředitelství CPP měsíčně přenáší individuální záznamy o přítomných cizincích do ISEO.</p>
7.	<p>Uspořádání registračního systému (přibližné údaje)</p> <ul style="list-style-type: none"> - cca 12 500 politicky nezávislých obcí - cca 5400 ohlašovatelů → cca 5400 místních registrů obyvatel - 650 místních cizineckých úřadů → jeden Centrální registr cizinců - 16 Spolkových zemí → 16 statistických úřadů – jeden federální statistický úřad 	<ul style="list-style-type: none"> - 6250 politicky nezávislých obcí - 227 (205+22 prazských městských částí) obcí s rozšířenou působností (ohlašovny pobytu) - on-line propojení s ISEO - 77 (okresy) – místní úřadovny CPP – Cizinecký informační systém (Centrální registr cizinců – on-line) – 1 Český statistický úřad
8.	<p>Proces registrace</p> <p>A. Občané ČR</p> <ul style="list-style-type: none"> - změna trvalého pobytu - vyplnění přihlašovacího listku na ohlašované pobyty příslušné novému bydlišti (nebo registrace zrušení trvalého pobytu v ČR na ohlašované pobyty příslušné poslednímu bydlišti v případě emigrace do zahraničí) + do konce roku 2004 spolupráce s ohlašovnou na vyplnění hlášení o stěhování - ohlašovna pobytu aktualizuje údaje v ISEO - Ministerstvo vnitřní věci měsíčně vytváří soubor migrace za měsíc (vnitřní i zahraniční) za celou ČR (od ledna 2005) <p>B. Cizinci</p> <ul style="list-style-type: none"> - přihlášení k pobytu (a vyplnění přihlašovacího listku) na místní úřadovně CPP příslušné novému bydlišti - místní úřadovna CPP aktualizuje údaje o místě pobytu v Cizineckém informačním systému - Ředitelství služby CPP měsíčně zašle data o nových změnách a zrušených pobytech cizinců vybraných kategorií (viz. bod 5 – tučně zvýrazněno) ministerstvu vnitra (k zapracování do ISEO) a ČSU 	<p>Proces registrace</p> <p>A. Občané ČR</p> <ul style="list-style-type: none"> - změna trvalého pobytu - vyplnění přihlašovacího listku na ohlašované pobyty příslušné novému bydlišti (nebo registrace zrušení trvalého pobytu v ČR na ohlašované pobyty příslušné poslednímu bydlišti v případě emigrace do zahraničí) + do konce roku 2004 spolupráce s ohlašovnou na vyplnění hlášení o stěhování - ohlašovna pobytu aktualizuje údaje v ISEO - Ministerstvo vnitra měsíčně vytváří soubor migrace za měsíc (vnitřní i zahraniční) za celou ČR (od ledna 2005) <p>B. Cizinci</p> <ul style="list-style-type: none"> - přihlášení k pobytu (a vyplnění přihlašovacího listku) na místní úřadovně CPP příslušné novému bydlišti - místní úřadovna CPP aktualizuje údaje o místě pobytu v Cizineckém informačním systému - Ředitelství služby CPP měsíčně zašle data o nových změnách a zrušených pobytech cizinců vybraných kategorií (viz. bod 5 – tučně zvýrazněno) ministerstvu vnitra (k zapracování do ISEO) a ČSU

(dokončení)

Pořadí	Německo	Česká republika
9.	<p>Registrowané položky (tučně označené jdou statistickému úřadu)</p> <ul style="list-style-type: none"> - jméno a příjmení - adresa nového a starého bydliště - obec nového a starého bydliště (pokud jedna z obcí leží v zahraničí, je pro statistické účely vyplňován pouze stát) - pohlaví - rodinný stav - datum narození - místo narození - občanství - náboženské vyznání (katolík/evangelik/jiné) - ekonomická aktivita - status bydliště (hlavní-jediné/další) <p>Datum migrace se odvozuje od data doručení statistickému úřadu</p>	<ul style="list-style-type: none"> - jméno a příjmení - rodné číslo - datum narození - pohlaví - rodinný stav - občanství - adresa nového a starého bydliště (pokud je v ČR) - datum migrace <p>od 1. 1. 2005 nemáme k dispozici údaje o zemi předchozího/nového pobytu pro zahraniční migraci</p>
10.	<p>Statistické zpracování</p> <p>Očištění současné populace</p> <ul style="list-style-type: none"> - stav obyvatel v obci X v okamžiku t-1 podle občanství (občané Německa/cizinci), pohlaví, věk, rodinný stav (od NUTS3 výše pro rodinný stav) - ± očištění současné populace (odvozené od pohybu mezi okamžiky t-1 a t): <ul style="list-style-type: none"> + narození - zemřelí + přistěhovalí - vystěhovalí ± sňatky ± rozvody ± změny občanství ± změny regionálních hranic - = stav v obci X k okamžiku t podle občanství (občané Německa/cizinci), pohlaví, věk, rodinný stav (od NUTS3 výše pro rodinný stav) <p>Měsíčně pro pohlaví, ročně pro ostatní proměnné</p>	<p>Statistické zpracování</p> <p>Populační bilance</p> <ul style="list-style-type: none"> - stav obyvatel v obci X v okamžiku t-1 podle pohlaví, věku a rodinného stavu (rodinný stav pouze na celostátní úrovni) - ± populační bilance (zpracovaná ze statistiky pohybu obyvatelstva mezi okamžiky t-1 a t): <ul style="list-style-type: none"> + narození - zemřelí + přistěhovalí - vystěhovalí ± sňatky ± rozvody ± změny regionálních hranic (regionální hranice se pro statistické účely mění pouze na začátku kalendářního roku) - stav obyvatel v obci X v okamžiku t podle pohlaví, věku a rodinného stavu (rodinný stav pouze na celostátní úrovni) <p>Měsíčně bilance podle pohlaví, ročně pro ostatní proměnné</p>
11.	<p>Odchytky od dělnic v doporučeních</p> <ul style="list-style-type: none"> - migrační toky místo počtu migrujících (není k dispozici identifikace → statistický úřad není schopen rozzeznat vícenásobnou migraci jednoho člověka - délka pobytu (očekávaná/skutečná) není k dispozici → vykazuje se migrace všeobecně, ne pouze dlouhodobá (nahodnocené počty migrujících) - možnost dvojitého sečtení vyplývající ze systému lokálních registrů a systému deregistrace závislém na vůli a disciplině migrujícího 	<ul style="list-style-type: none"> - Občané ČR - pouze změna trvalého pobytu, navíc závislá na vůli jednotlivce k informování autorit → podhodnocení migračních toků - Občané EU - přechodný pobyt - závislé na vůli → podhodnocení mezinárodních migračních toků - Země předchozího a nového pobytu není v ISEO k dispozici (problém od ledna 2005)

Srovnání vykazovaných migračních toků mezi Českou republikou a Německem (Comparison of reported migration flows between the Czech Republic and Germany)

odkud → kam	specifikace	podle:	2001	2002	2003
ČR → Německo	celkem	ČSÚ	701	1 087	950
		SBA	12 206	11 150	9 258
		rozdíl	-11 505	-10 063	-8 308
	občané ČR	ČSÚ	328	406	298
		SBA	10 907	10 029	8 265
		rozdíl	-10 579	-9 623	-7 967
	občané Německa	ČSÚ	371	659	642
		SBA	908	799	702
		rozdíl	-537	-140	-60
Německo → ČR	celkem	ČSÚ	470	987	1 228
		SBA	9 304	9 691	8 909
		rozdíl	-8 834	-8 704	-7 681
	občané ČR	ČSÚ	214	164	360
		SBA	8 355	8 694	7 914
		rozdíl	-8 141	-8 530	-7 554
	občané Německa	ČSÚ	244	807	826
		SBA	669	688	710
		rozdíl	-425	119	116

VYBRANÉ CHARAKTERISTIKY FAKTICKÝCH MANŽELSTVÍ V DATECH SČÍTÁNÍ LIDU 2001

Podle výsledků sčítání lidu k 1. 3. 2001 deklarovalo více než čtvrt miliónu osob, že žijí v neformálním partnerském svazku jako druh a družka, což představovalo zhruba 125 tisíc faktických manželství. Kromě obou partnerů žilo v těchto rodinách více než 84 tisíc závislých dětí a přes 27 tisíc dalších spolubydlících osob. Podíl faktických manželství na celkovém počtu úplných rodin činil 5,4 %.

Dekáda 1991–2001 byla pro skupinu faktických manželství obdobím podstatných změn – nejen razantního růstu absolutních počtů, ale i změny vnitřní struktury těchto rodin. Zatímco v předchozích letech či desetiletích byla faktická manželství variantou soužití ze-

jména pro osoby středního věku či osoby starší rozvedené nebo ovdovělé, po roce 1991 se významně zvýšilo zastoupení mladých svobodných partnerů, kteří dávali tomuto neformálnímu soužití přednost před uzavřením sňatku. Nejmarkantnější posuny byly právě na obou koncích věkového spektra – v průměru o 10 bodů se změnila podíly nejmladších a nejstarších párů. Podíl faktických manželství s partnery vyššího věku poklesl, nejnižší věkové kategorie naopak posílily. Vyjádřeno v konkrétních číslech: v roce 1980 tvořily osoby 60leté a starší (páry s oběma nebo jedním partnerem v tomto věku) zhruba čtvrtinu faktických manželství, v roce 2001 jich bylo necelých 16 %. Naopak neformální soužití mladých partnerů ve věku do 29 let se mezi lety 1980 a 2001 (zejména však po roce 1991) více než zdvojnásobilo. V roce 2001 tvořily již mladé páry více než třetinu všech faktických manželství.

Změny věkové struktury partnerů posunem k mladším věkovým skupinám měly vliv na řadu dalších charakteristik, zejména strukturu podle rodinného stavu. Neformální soužití nejmladších párů se týkalo převážně svobodných partnerů. Jejich absolutní nárůst znamenal i velmi podstatné zvýšení jejich podílu. Zatímco v roce 1991 činil podíl faktických manželství s oběma partnery svobodnými necelou desetinu z úhrnného počtu těchto neformálních svazků, v roce 2001 jich byla již čtvrtina. I nadále však zůstávají nejpočetnější skupinou konsenzuální svazky osob rozvedených a ovdovělých, jejich váha ale klesá.

Tab. 1 Faktická manželství podle rodinného stavu partnerů v letech 1991 a 2001 (Consensual unions by marital status of partners in 1991 and 2001)

Rodinný stav partnerů	1991		2001		Přírůstek, úbytek	Index 2001/1991
	abs.	%	abs.	%		
oba svobodní	8 349	9,8	31 186	24,9	22 837	373,5
oba rozvedení, ovdovělí	51 043	60,1	55 673	44,4	4 630	109,1
muž svobodný, žena s ostatním rod. stavem	16 800	19,8	20 726	16,5	3 926	123,4
žena svobodná, muž s ostatním rod. stavem	7 092	8,4	12 565	10,0	5 473	177,2
ostatní případy	1 650	1,9	5 119	4,1	3 469	616,7
faktická manželství celkem	84 934	100,0	125 269	100,0	40 335	147,5

Oba svobodní partneři byli nejčastěji mladší 30 let, oba rozvedení nebo ovdovělí partneři byli častěji naopak ve vyšším věku (40 a více let), přitom rozložení do jednotlivých věkových skupin bylo od uve- deného 40. roku věku více méně rovnoměrné.

Typickým mužem ve faktickém manželství byl v roce 2001 stejně jako v roce 1991 rozvedený muž ekonomicky aktivní se středním vzděláním. Typickou ženou-družkou byla rozvedená ekonomicky aktivní žena se středním vzděláním (v roce 1991 to byla rozvedená ekonomicky aktivní žena se vzděláním základním). U mužů i u žen se shodně změnila nejčetnější věkové skupiny. Zatímco v roce 1991 byli nejčastěji partneři ve věku 40–44 let, v roce 2001 to byla věková kategorie 25–29 let.

Faktická manželství byla v roce 2001 převážně bez závislých dětí (59 %). Bezdětná byla nejen nejstarší faktická manželství, ale i svazky nejmladší – s ženou ve věku do 24 let, kde podíl bezdětných rodin překračoval 60 %. Naopak převaha rodin se závislými dětmi byla v rodinách se ženou mezi 25–44 lety

věku. Celkem žilo v 51 419 faktických manželstvích 84 283 závislých dětí. V uvedeném počtu faktických manželství připadlo na rodiny s jedním závislým dítětem zhruba 55 %, se dvěma závislými dětmi 32 % a 13 % rodin bylo se třemi a více dětmi. Počet faktických manželství rostl v období 1991–2001 rychleji než počet závislých dětí v nich. Snížila se tak průměrná hodnota počtu závislých dětí na jednu rodinu z 0,81 dítěte na jeden neformální svazek na 0,67.

I když se absolutní počty faktických manželství zvýšily ve srovnání s rokem 1991 v celé škále počtu závislých dětí, dynamika tohoto zvýšení byla velmi rozdílná. Nejrychlejší růst byl zaznamenán u bezdětných neformálních svazků; tato skutečnost se pak projevila i ve struktuře faktických manželství posílením jejich váhy. Zastoupení rodin s jedním závislým dítětem zůstalo zhruba na stejné úrovni (asi pětina faktických manželství) a podíly rodin se 2 a více dětmi se snížily.

Ve skupině faktických manželství se závislými dětmi měly nejvyšší zastoupení rodiny s rozvedenou ženou (52 %) a s ženou svobodnou (35 % z počtu faktických manželství se závislými dětmi). Ve struktuře faktických manželství s ekonomicky neaktivní ženou se závislými dětmi měly rozhodující podíly stejné skupiny žen, ale hodnoty podílů byly v obráceném pořadí – nejvyšší podíl měly svobodné ženy (57 %) a druhý nejvyšší podíl ženy rozvedené (34 %). Příčinou byla především různá věková struktura uvedených skupin žen a s ní související počty a věkové složení závislých dětí. Svobodné ženy byly většinou mladší než ženy rozvedené, měly častěji malé děti (více než polovina z nich měla dítě do 6 let) a byly proto ve větší míře zastoupeny ve skupině žen v domácnosti, tj. žen ekonomicky neaktivních. Rozvedené ženy byly častěji ve věku 30–39 let, resp. 40–49 let, tedy ve věku, kdy děti – i když stále patřící mezi děti závislé – umožňovaly již řadě žen návrat do zaměstnání; podíl ekonomicky neaktivních žen byl proto nižší.

Nevýraznějším rysem faktických manželství v roce 2001 bylo jejich věkové složení, které zaznamenalo významný posun k nižším věkům. Nejvíce – celou pětinou – byly zastoupeny svazky, v kterých byli oba partneři mladší 30 let. Spolu s dalšími rodinami, kde byl mladší 30 let jen jeden z partnerů, tvořily tyto domácnosti více než třetinu všech faktických manželství.

Vzdělanostní struktura partnerů ve faktických manželstvích odpovídala proporcčně vzdělanostní struktuře celé populace České republiky. Nejčetnější byly páry osob se středním vzděláním. Více než polovinu všech faktických manželství tvořily páry se vzájemnými kombinacemi středního nebo základního vzdělání (vč. neukončeného).

Struktura faktických manželství podle ekonomické aktivity partnerů byla ovlivněna vyššími hodnotami míry ekonomické aktivity mužů i žen žijících v těchto rodinách. Vyšší hodnoty ukazatelů pracovního zapojení logicky navazovaly na specifickou věkovou strukturu faktických manželství s významným podílem mladých párů.

Více než polovina faktických manželství připadla na soužití, kde oba partneři uvedli, že jsou bez vyznání. Zhruba třetina rodin měla oba nebo jednoho z partnerů věřící.

Naprostá většina faktických manželství bydlela k datu sčítání v bytech. Pouze 743 rodin, z toho 323 rodin se závislými dětmi, bylo sečteno jako bydlící mimo byty. S jinou domácností ve společném bytě žilo 15,5 % faktických manželství bez závislých dětí a 17 % faktických manželství s dětmi. Téměř polovina rodin se závislými dětmi, které bydlely v bytě spolu s jinou cenzovou domácností, žila v bytě, jehož uživatelem byl někdo jiný.

Standard bydlení faktických manželství byl jednoznačně nižší než úroveň bydlení úplných rodin celkem, i než úhrnu všech domácností. V bytech I. kategorie bydlelo necelých 85 % faktických manželství, v bytech II. kategorie 10 %. Z hlediska velikosti bytu připadly více než dvě třetiny na byty dvou a třípokojové.

Ve vztahu k velikosti rodiny, resp. k počtu závislých dětí platilo, že se zvyšujícím se počtem dětí v rodině se zhoršovala kvalita bydlení. Zatímco faktická manželství s jediným závislým dítětem bydlela v bytech I. kategorie v 86,5 % případů, rodiny se 4 a více dětmi jen v necelých 58 % případů. Velikost bytu v případě rodin s jedním nebo se dvěma dětmi rostla v souladu se zvyšujícím se počtem dětí. Neplatilo to ale pro nejpočetnější rodiny. Skupina rodin s nejvyšším počtem dětí (byť v absolutním vyjádření málo početná) měla úroveň bydlení výrazně podprůměrnou. Např. téměř pětina rodin se 4 a více dětmi žila v roce 2001 v jednopokojovém bytě. Zastoupení jednopokojových bytů i u faktických manželství s menším počtem dětí nebylo zanedbatelné – překračovalo desetinu jejich počtu.

Podíl rodinných domků v bydlení faktických manželství byl nižší – bydlela v nich necelá třetina těchto rodin. Pro srovnání: z celkového počtu cenzových domácností (tedy domácností všech typů) v České republice žilo k datu sčítání v rodinných domcích 44 % domácností.

Také úroveň vybavenosti domácností vybranými předměty byla u rodin druhá a družky nižší než u úhrnu všech domácností. Přitom však nebyly významnější rozdíly v hodnotách vybavenosti ve skupinách rodin s různým počtem dětí. Se zvyšujícím se počtem dětí v rodině byla vybavenost domácností zhruba stejná nebo se naopak mírně zvyšovala.

Faktická manželství a manželské páry

Vývoj celkového počtu úplných rodin byl mezi sčítáními 1991 a 2001 jednoznačný – v úhrnu se jejich počet snížil. Z podrobných údajů o manželských párech a faktických manželstvích však vyplývá, že toto snížení se týkalo výlučně manželských párů, konkrétně manželských párů s dětmi. Počet faktických manželství se naopak v uvedeném období zvýšil, a to jak ve skupině rodin bez závislých dětí, tak s dětmi. Zvýšilo se i zastoupení faktických manželství na celkovém počtu úplných rodin.

Tab. 2 Vývoj počtu faktických manželství a manželských párů v období 1991–2001 (Numbers of consensual unions and married couples in the period 1991–2001)

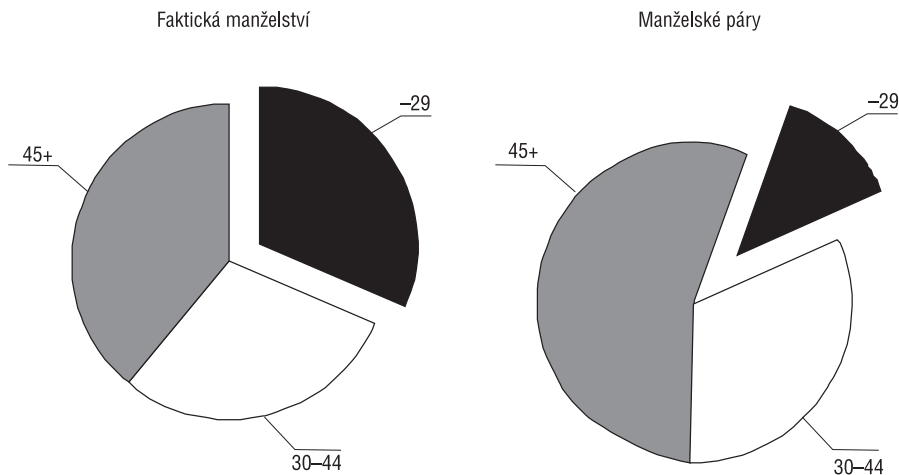
Typ rodiny	1991		2001		Přírůstek, úbytek	Index 2001/1991
	abs.	%	abs.	%		
Úplné rodiny celkem						
manželské páry	2 427 959	96,6	2 208 323	94,6	-219 636	91,0
faktická manželství	84 934	3,4	125 269	5,4	40 335	147,5
Bez závislých dětí						
manželské páry	1 071 576	95,9	1 168 972	94,1	97 396	109,1
faktická manželství	45 449	4,1	73 850	5,9	28 401	162,5
Se závislými dětmi						
manželské páry	1 356 383	97,2	1 039 351	95,3	-317 032	76,6
faktická manželství	39 485	2,8	51 419	4,7	11 934	130,2

Z kvantitativního hlediska jsou údaje o uvedených dvou typech úplných rodin nesouměřitelné. Přesto je zajímavé srovnání některých jejich charakteristik, které vypovídají především o specifických vlastnostech souboru faktických manželství nebo manželských párů.

Základní charakteristikou, která současně ovlivňuje i charakteristiky další, je věkové složení. Zatímco manželské páry mají věkovou strukturu rozloženou v závislosti na biologickém cyklu jedince a závisí na věkové struktuře celé populace, faktická manželství – vzhledem k výše popsanému vývoji po roce 1991 – mají věkové rozložení nerovnoměrné.

Pětina všech faktických manželství má oba partnery ve věku do 29 let. U manželských párů je nejčetnější skupina nejstarších partnerů – věk 60 a více let u obou partnerů se podílí na počtu manželských párů 19 %. Věková struktura je určující pro většinu dalších charakteristik domácností – vzdělání, ekonomickou aktivitu atd. Porovnání souhrnných charakteristik je proto bez eliminace vlivu odlišného věkového složení do určité míry zjednodušující a zkreslující. K hlavním rozdílům patří:

Graf 1 Věková struktura žen k 1. 3. 2001 (Age structure of women, on 1 March 2001)

- faktická manželství mají ve srovnání s úhrnem manželských párů nižší podíl rodin se závislými dětmi;
- průměrný počet závislých dětí ve faktických manželstvích činí 0,67, u manželských párů 0,79;
- podíl dvoučlenných faktických manželství se blíží polovině jejich počtu (48 %); dvoučlenných manželských párů je zhruba třetina (34 %);
- průměrná velikost faktického manželství činila 2,89 osoby, průměrná velikost manželského páru 3,13 osoby;
- ve vzdělanostní struktuře partnerů ve faktických manželstvích je ve srovnání s manželskými páry nižší zastoupení osob s úplným středním a vysokoškolským vzděláním a vyšší podíly jsou zejména se základním vzděláním;
- u obou typů rodin je nejčastější kombinací shodné vzdělání partnerů – střední vzdělání (každé čtvrté faktické manželství i každý čtvrtý manželský pár);
- podíl pracujících žen ve faktických manželstvích i v manželských párech je zhruba stejný; více než dvojnásobný je ve faktických manželstvích podíl nezaměstnaných žen a mírně vyšší je podíl žen v domácnosti; nepracující důchodkyně měly u manželských párů zastoupení téměř 29 %, u faktických manželství nedosahovaly ani pětiny jejich počtu;
- obdobné proporce má zaměstnanost mužů – při zhruba shodném podílu pracujících, je ve faktických manželstvích ve srovnání s manželskými páry vyšší podíl nezaměstnaných a nižší podíl nepracujících důchodců;
- podíl faktických manželství s jedním nebo oběma partnery nezaměstnanými se blížil pětině jejich počtu, u manželských párů činil tento podíl jen 7 %.

Z pohledu faktických manželství je významná věková skupina 20–29 let. Partnerské svazky osob právě v tomto věku zaznamenaly v období 1991–2001 nejdynamičtější růst. Z porovnání mladých rodin – faktických manželství a manželských párů – vymezených ženou ve věku 20–29 let, vyplývají mimo jiné následující rozdíly:

Tab. 3 Vybrané charakteristiky faktických manželství a manželských párů k 1. 3. 2001 (podíly v %) (Selected characteristics of consensual unions and married couples, on 1 March 2001, in %)

		Podle věku							
Věková skupina družky, manželky		Fakt. manž. celkem	z toho věková skupina druha			Manžel. páry celkem	z toho věková skupina manžela		
			do 29	30 - 39	40 - 49		do 29	30 - 39	40 - 49
Celkem		100,0	23,4	22,4	22,4	100,0	7,9	19,4	23,1
z toho	do 29	31,5	20,6	8,7	1,6	12,7	7,3	5,1	0,3
	30 - 39	20,4	2,4	10,2	6,4	21,1	0,6	13,6	6,5
	40 - 49	20,2	0,3	2,9	10,2	23,5	0,0	0,7	15,3
		Podle nejvyššího ukončeného vzdělání							
Nejvyšší ukončené vzdělání družky, manželky		Fakt. manž. celkem	z toho vzdělání druha			Manžel. páry celkem	z toho vzdělání manžela		
			základní, neukonč. a bez vzd.	střední	úplně střední		základní, neukonč. a bez vzd.	střední	úplně střední
Celkem		100,0	18,0	52,0	21,3	100,0	9,6	50,9	25,6
z toho	základní, neukonč. a bez vzd.	29,3	11,4	14,7	2,6	21,7	6,3	12,2	2,7
	střední	36,4	4,8	23,6	6,7	36,3	2,4	24,1	8,1
	úplně střední	27,6	1,5	12,4	10,2	33,2	0,8	13,5	12,7
		Podle ekonomické aktivity							
Ekonomická aktivita družky, manželky		Fakt. manž. celkem	z toho ekonomická aktivita druha			Manžel. páry celkem	z toho ekon. aktivita manžela		
			zaměst.	nezaměst.	neprac. důchodci		zaměst.	nezaměst.	neprac. důchodci
Celkem		100,0	69,8	11,4	16,6	100,0	70,0	3,1	26,3
z toho	zaměstnané	58,7	50,0	4,4	3,6	58,5	52,3	1,7	4,2
	nezaměstnané	10,3	5,8	3,4	0,8	4,6	3,5	0,7	0,3
	neprac. důchodkyně	19,2	6,2	1,1	11,7	28,7	6,8	0,3	21,6

- více než polovina faktických manželství se ženou ve věku 20–29 let je bezdětná, stejně vymezených manželských párů je bezdětných jen 17 %;
- průměrný počet závislých dětí ve faktických manželstvích s ženou ve věku 20–29 let činil 0,74, v rodinách manželských párů 1,26;
- průměrná velikost faktického manželství se ženou 20–29letou činila 2,78 osoby, průměrná velikost rodiny manželského páru byla 3,31 osoby;
- ve struktuře podle ekonomické aktivity osoby v čele rodiny byl v mladých faktických manželstvích výrazně vyšší podíl nezaměstnaných – více než 14 %, u manželských párů to bylo necelých 5 %; úměrně tomu byl ve faktických manželstvích nižší podíl pracujících osob;
- vzdělanostní struktura osoby v čele mladých faktických manželství vykazovala vyšší zastoupení vzdělání základního a nižší podíly u všech ostatních stupňů vzdělání (střední, úplné střední i vysokoškolské). Oblastí, ve které jsou rozdíly mezi faktickými manželstvími a manželskými páry nejvýraznější, je oblast bydlení a vybavenosti domácností. Standard bydlení faktických manželství, a to zejména pak rodin se závislými dětmi, je jednoznačně horší než u manželských párů. Týká se to jak kategorie, tak velikosti bytu.

V jediné obytné místnosti žilo v roce 2001 téměř 20 tisíc rodin tvořených druhem a družkou (z toho téměř třetinu tvořily rodiny se závislými dětmi) a 100 tisíc manželských párů (z toho více než třetina se závislými dětmi). V relativním vyjádření to představovalo 18,4 % z celkového počtu faktických manželství bez závislých dětí a 12,4 % z počtu faktických manželství s dětmi, resp. 5,3 % a 3,7 % z počtu manželských

Tab. 4 Úroveň bydlení faktických manželství a manželských párů k 1. 3. 2001 (podíly v %) (Living standard of consensual unions and married couples, on 1 March 2001, in %)

Ukazatel		Faktická manželství			Manželské páry		
		bez záv. dětí	se záv. dětmi	celkem	bez záv. dětí	se záv. dětmi	celkem
Počet obytných místností							
z celku	1 obytná místnost	18,4	12,4	16,0	5,3	3,7	4,5
	2 pokoje	37,7	32,5	35,6	29,5	20,7	25,4
	3 pokoje	30,3	37,4	33,2	40,0	44,1	41,9
	4 pokoje	8,4	10,9	9,4	14,8	17,8	16,2
	5+ pokojů	4,4	5,9	5,0	10,1	13,3	11,6
Kategorie bytu							
z celku	I. kategorie	85,9	83,3	84,8	91,0	93,4	92,1
	II. kategorie	9,3	11,3	10,1	6,9	5,2	6,1
	III. kategorie	2,3	2,6	2,4	1,3	0,8	1,1
	IV. kategorie	1,9	2,0	1,9	0,5	0,3	0,5

párů. Nejvyšší podíl bydlení v jediné obytné místnosti byl tedy u faktických manželství bez závislých dětí. Z nich největší část tvořila nejmladší partnerská soužití s věkem partnerů do 29 let. Lze proto předpokládat, že rozhodnutí o vytvoření neformálního partnerského svazku je motivováno i snahou o společné bydlení, bez ohledu na skutečnost, že bytové podmínky nejsou v řadě případů vyhovující.

Údaje o druhu domu a právním důvodu užívání bytu dokumentuje zcela jednoznačně skutečnost, že faktická manželství upřednostňují bydlení v bytech nájemních nebo družstevních, resp. tyto formy bydlení jsou pro faktická manželství dostupnější, zatímco u manželských párů převažují vlastnické formy bydlení.

Manželské páry bydlí ve více než v polovině případů v rodinných domech, z faktických manželství bydlí v rodinných domech jen třetina. S tím koresponduje struktura bydlení podle právního důvodu užívání bytu. Byt ve vlastním domě (většinou v rodinném domku) nebo byt v osobním vlastnictví mělo v roce 2001 téměř 55 % manželských párů, ale pouze necelých 38 % faktických manželství. V bytech nájemních bydlelo 22 % rodin manželů a téměř 40 % faktických manželství.

Faktická manželství častěji než manželské páry bydlí spolu s jinou cenovou domácností. Neplatí to ale pro nejmladší páry, které bydlí v případě neformálních svazků častěji samy než mladé rodiny manželů. Hlavním motivem vzniku mladých partnerských svazků de facto je tedy snaha osamostatnit se nejen ve smyslu vzniku rodiny, ale i jako samostatně bydlící domácnost. Podíl faktických manželství, která v roce 2001 bydlela spolu s jinou cenovou domácností, činil 16,1 % z jejich úhrnného počtu, spolubydlících manželských párů bylo 13,6 %.

Tab. 5 Faktická manželství a manželské páry podle právního důvodu užívání bytu k 1. 3. 2001 (Consensual unions and married couples by tenure of dwelling, on 1 March 2001)

Právní důvod užívání bytu	Faktická manželství			Manželské páry		
	bez záv. dětí	se záv. dětmi	celkem	bez záv. dětí	se záv. dětmi	celkem
byt ve vlastním domě	20 197	12 758	32 955	541 797	437 192	978 989
byt v osobním vlastnictví	9 013	4 781	13 794	134 616	94 217	228 833
byt nájemní (vč. LBD)	27 303	21 976	49 279	244 999	249 985	494 984
byt člena bytového družstva	10 703	7 227	17 930	148 661	165 454	314 115
byt člena družstva nájemců	1 942	947	2 889	30 631	21 679	52 310
ostatní	4 272	3 407	7 679	65 751	68 207	133 958
Celkem	73 430	51 096	124 526	1 166 455	1 036 734	2 203 189

Výrazně rozdílné bylo složení spolubydlících domácností podle vztahu osoby v čele rodiny k uživateli bytu. Faktická manželství v menší míře než manželské páry – konkrétně v 55 % případů – byla uživatelem bytu. Zhruba pětina pak bydlela u rodičů či rodiče a další pětina v bytech, jejichž uživatelem byla cizí osoba (tedy bez příbuzenských vztahů). U manželských párů bydlících spolu s jinou cenzovou domácností byly téměř dvě třetiny rodin samy uživatelem bytu a téměř třetina bydlela v bytech u příbuzných, případně u rodičů. Zcela zanedbatelný byl podíl bydlení v bytě, jehož uživatelem byla cizí osoba.

Složení rodin z hlediska dalších jednotlivých osob, které byly součástí rodiny, bylo u faktických manželství i manželských párů obdobné. Většina rodin byla tvořena pouze partnerským, resp. manželským párem a případně jejich dětmi. Pouze u 3,5 % faktických manželství, resp. 3,9 % manželských párů byla součástí domácnosti i jedna další osoba a u minimálního podílu rodin (0, 3, resp. 0,1 %) byly součástí domácnosti dvě či více dalších osob.

Tab. 6 Bydlení faktických manželství a manželských párů s jinou domácností k 1. 3. 2001 (Consensual unions and married couples sharing dwelling with another household, on 1 March 2001)

Ukazatel	Faktická manželství			Manželské páry		
	bez záv. dětí	se záv. dětmi	celkem	bez záv. dětí	se záv. dětmi	celkem
Bydlící v bytech	73 430	51 096	124 526	1 166 455	1 036 734	2 203 189
z toho						
v bytě 2 + CD	11 405	8 683	20 088	175 604	124 829	300 433
V tom podle vztahu osoby v čele k uživateli bytu						
uživatel bytu, manžel, druh	6 664	4 408	11 072	137 310	59 922	197 232
dítě	1 856	1 954	3 810	7 731	29 547	37 278
jiný příbuzný	682	586	1 268	28 757	32 793	61 550
cizí osoba	2 203	1 735	3 938	1 806	2 567	4 373

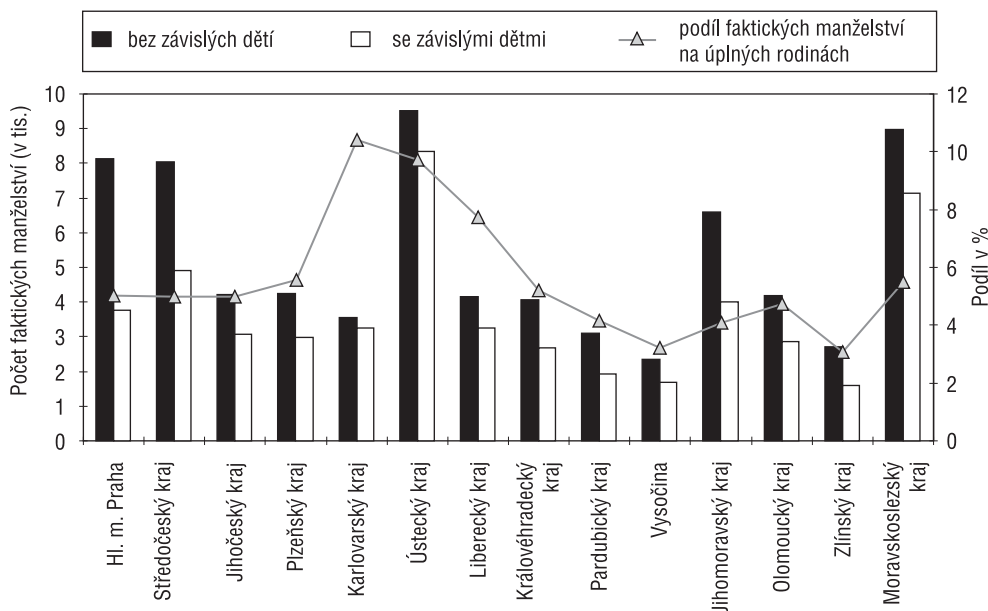
Regionální rozdíly v počtu a struktuře faktických manželství

Zatímco v úhrnu republiky představují faktická manželství necelých 5,5 % z počtu úplných rodin, mezi jednotlivými kraji České republiky jsou poměrně významné rozdíly. Polovina krajů hodnotou podílu faktických manželství na celkovém počtu úplných rodin osciluje kolem celorepublikového průměru, přičemž rozdíl kladný či záporný je menší než jeden procentní bod. Ostatních sedm krajů má rozdíly větší. Nejvyšší podíly faktických manželství měly kraje Karlovarský (10,4 %) a Ústecký (9,7 %). Naopak nejnižší podíly byly v krajích Zlínském a Vysočina (3,1, resp. 3,2 %).

Ve všech regionech měla převahu faktická manželství bez závislých dětí. V 6 krajích ze 14 překročil podíl bezdětných svazků 60 %, přičemž maximální hodnota byla v Praze (68,3 %). Nejvyrovnanější poměr mezi faktickými manželstvími bez dětí a s dětmi byl v kraji Karlovarském – 52,2 % : 47,8 % ve prospěch rodin bez závislých dětí. V průměru připadlo na jedno faktické manželství v celé republice 0,67 závislého dítěte. Nejnižší hodnota (0,46) byla v Praze, nejvyšší (0,79) byla v Karlovarském kraji.

Posuzováno věkem ženy bylo maximální zastoupení mladých nesezdaných soužití v Ústeckém kraji, kde více než 37 % faktických manželství bylo se ženou ve věku do 29 let. Nejnižší podíl byl v kraji Středočeském – 27,5 %. Družky starší 50 let byly nejvíce zastoupeny ve Středočeském kraji, kde se

Graf 2 Faktická manželství v krajích k 1. 3. 2001 (Consensual unions in regions, on 1 March 2001)

jejich podíl blížil třetině z celkového počtu těchto rodin; nejméně – necelá čtvrtina – byla v kraji Karlovarském.

Úroveň ekonomické aktivity partnerů ve faktických manželstvích v jednotlivých krajích odpovídala míře ekonomické aktivity populace konkrétního regionu. Nevyšší zastoupení nezaměstnaných bylo v Ústeckém a v Moravskoslezském kraji.

Rozdíly ve způsobu ubytování (v bytech či mimo byty) byly minimální. Podíly faktických manželství s dalšími osobami v cenzové domácnosti se pohybovaly nejčastěji mezi 3–4 % z celkového počtu faktic-

Tab. 7 Faktická manželství podle způsobu ubytování v krajích České republiky k 1. 3. 2001 (Consensual unions by kind of accommodation in regions of the Czech Republic, on 1 March 2001)

Kraj	Ubytování		Další osoby v CD			CD spolubydělci v bytě	Faktická manželství celkem
	v bytech	mimo byty	žádná osoba	jedna	dvě a více		
Hl. m. Praha	11 839	51	11 430	423	37	1 548	11 890
Středočeský	12 886	66	12 357	537	58	2 366	12 952
Jihočeský	7 248	40	6 987	277	24	1 154	7 288
Plzeňský	7 144	70	6 987	201	26	1 252	7 214
Karlovarský	6 793	39	6 616	201	15	1 174	6 832
Ústecký	17 667	185	17 306	497	49	2 164	17 852
Liberecký	7 349	48	7 168	212	17	1 243	7 397
Královéhradecký	6 701	41	6 474	250	18	1 166	6 742
Pardubický	5 016	17	4 820	200	13	921	5 033
Vysočina	4 001	10	3 835	162	14	700	4 011
Jihomoravský	10 560	31	10 028	509	54	1 955	10 591
Olomoucký	7 019	41	6 789	241	30	1 284	7 060
Zlínský	4 304	8	4 089	200	23	851	4 312
Moravskoslezský	15 999	96	15 636	424	35	2 310	16 095
Česká republika celkem	124 526	743	120 522	4 334	413	20 088	125 269

kých manželství v kraji. Významnější rozdíly byly v případech spolubydlení faktických manželství v jednom bytě s další domácností. Zatímco v Ústeckém kraji bylo spolubydlících faktických manželství zhruba 12 %, ve Zlínském kraji to byla téměř pětina jejich počtu.

Nižší úroveň bydlení faktických manželství z hlediska velikosti i kategorie bytu se potvrdila i v územním rozložení. Např. podíl faktických manželství žijících v jednopokojovém bytě se pohyboval mezi 12,5 % (Středočeský kraj) a 25,6 % (Praha), podíl bytů I. kategorie od 78,8 % (Královéhradecký kraj) do 93,3 % (Praha).

Závěr

I když se celkový počet faktických manželství dlouhodobě zvyšuje, jejich zastoupení v souboru úplných rodin činilo v roce 2001 necelých 5,5 %. Nejrychleji se zvyšovaly svazky mladých svobodných partnerů. I kdyby uvedený trend zůstal v dalších letech zachován, budou absolutní počty faktických manželství limitovány (především u nejmladších věkových skupin) nepříznivým vývojem počtu obyvatel. Kromě toho část „mladých“ faktických manželství se po určité době soužití mění ve formální manželský svazek, o čemž svědčí mimo jiné i zvyšující se průměrný věk svobodných ženichů a nevěst. Razantní odklon od tradiční rodiny nelze proto očekávat. Manželské svazky – *de iure* – budou i v budoucnu dominantní složkou úplných rodin. Charakteristiky souboru faktických manželství budou mít vždy svá specifika, na rozdíl od manželských párů, které svou kvantitou reprezentují populaci jako celek.

Literatura

- Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – domácnosti, Česká republika*. Praha: ČSÚ, 2003.
Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001, Faktická manželství. Analytická publikace, Praha: ČSÚ, 2004.
Sčítání lidu, domů a bytů k 3. 3. 1991, Censové domácnosti, manželské páry a faktická manželství, Česká republika. Praha: FSÚ, 1992.
Sčítání lidu, domů a bytů 1.11. 1980, Plodnost žen – Manželské páry, ČSR. Praha: FSÚ, Československá statistika, řada: SL, poř. č. v řadě: 6, 1982.
Vývoj společnosti ČSSR podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů 1970. Knihovna Federálního statistického úřadu, Praha: FSÚ v SEVT, 1975.

Štěpánka Morávková

PŘÍLOHA:**Tab. 1 Základní charakteristiky faktických manželství a manželských párů k 1. 3. 2001 (Basis characteristics of consensual unions and married couples, on 1 March 2001)**

Ukazatel	Faktická manželství			Struktura v %	Manželské páry			Struktura v %
	bez záv. dětí	se záv. dětmi	celkem		bez záv. dětí	se záv. dětmi	celkem	
Počet členů domácnosti								
2	59 521	x	59 521	47,5	756 104	x	756 104	34,2
3	11 043	23 252	34 295	27,4	295 002	311 989	606 991	27,5
4	2 848	18 679	21 527	17,2	104 088	572 469	676 557	30,6
5	382	6 570	6 952	5,5	12 639	127 792	140 431	6,4
6+	56	2 918	2 974	2,4	1 139	27 101	28 240	1,3
celkem	73 850	51 419	125 269	100,0	1 168 972	1 039 351	2 208 323	100,0
Ekon. aktivita partnerů (manželů)								
oba zaměstnaní	35 939	26 695	62 634	50,0	417 293	738 140	1 155 433	52,3
oba nezaměstnaní	1 791	2 515	4 306	3,4	4 618	10 493	15 111	0,7
oba ekon. neaktivní	14 818	759	15 577	12,4	475 199	7 867	483 066	21,9
jeden zaměstnaný	18 319	17 351	35 670	28,5	257 834	267 754	525 588	23,8
ostatní případy	2 983	4 099	7 082	5,7	14 028	15 097	29 125	1,3
celkem	73 850	51 419	125 269	100,0	1 168 972	1 039 351	2 208 323	100,0
Způsob ubytování								
v bytech celkem	73 430	51 096	124 526	100,0	1 166 455	1 036 734	2 203 189	100,0
v bytě bydlí:								
1 CD	62 025	42 413	104 438	83,9	990 851	911 905	1 902 756	86,4
2 CD	9 952	7 274	17 226	13,8	158 946	112 608	271 554	12,3
3+ CD	1 453	1 409	2 862	2,3	16 658	12 221	28 879	1,3
mimo byty celkem	420	323	743	100,0	2 517	2 617	5 134	100,0
z toho rekr. chata, chalupa	145	71	216	29,1	1 527	839	2 366	46,1
Další jednotlivé osoby v CD								
žádná další osoba	70 946	49 576	120 522	96,2	1 119 469	1 000 349	2 119 818	96,0
jedna další osoba	2 610	1 724	4 334	3,5	47 839	38 122	85 961	3,9
dvě a více osob	294	119	413	0,3	1 664	880	2 544	0,1
CD spolubydlící v bytě celkem	11 405	8 683	20 088	100,0	175 604	124 829	300 433	100,0
vztah osoby v čele k uživateli bytu								
uživatel bytu, manžel (druh)	6 664	4 408	11 072	55,1	137 310	59 922	197 232	65,6
děti	1 856	1 954	3 810	19,0	7 731	29 547	37 278	12,4
jiní příbuzní	682	586	1 268	6,3	28 757	32 793	61 550	20,5
cizí osoby	2 203	1 735	3 938	19,6	1 806	2 567	4 373	1,5
Úroveň bydlení								
počet obytných místností								
1 obytná místnost	13 530	6 356	19 886	16,0	61 982	38 212	100 194	4,5
2 pokoje	27 688	16 620	44 308	35,6	343 744	214 995	558 739	25,4
3 pokoje	22 244	19 108	41 352	33,2	466 512	456 710	923 222	41,9
4 pokoje	6 176	5 560	11 736	9,4	172 910	184 804	357 714	16,2
5+ pokojů	3 233	3 012	6 245	5,0	118 322	138 235	256 557	11,6
celkem	73 430	51 096	124 526	100,0	1 166 455	1 036 734	2 203 189	100,0
kategorie bytu								
I. kategorie	63 055	42 576	105 631	84,8	1 061 216	968 050	2 029 266	92,1
II. kategorie	6 845	5 780	12 625	10,1	80 514	54 099	134 613	6,1
III. kategorie	1 673	1 347	3 020	2,4	15 290	8 333	23 623	1,1
IV. kategorie	1 369	1 028	2 397	1,9	6 387	3 571	9 958	0,5
nezjištěna	488	365	853	0,7	3 048	2 681	5 729	0,3
celkem	73 430	51 096	124 526	100,0	1 166 455	1 036 734	2 203 189	100,0

Tab. II Faktická manželství a manželské páry podle počtu závislých dětí v krajích České republiky k 1. 3. 2001 (Consensual unions and married couples by number of dependent children in regions of the Czech Republic, on 1 March 2001)

Kraj	Faktická manželství s počtem závislých dětí					Počet závislých dětí	Manželské páry s počtem závislých dětí					Počet závislých dětí
	0	1	2	3+	celkem		0	1	2	3+	celkem	
Hl. m. Praha	8 123	2 417	1 080	270	11 890	5 456	128 401	48 147	42 822	5 720	225 090	151 983
Středočeský kraj	8 049	2 751	1 580	572	12 952	7 872	134 506	48 520	54 584	8 967	246 577	186 250
Jihočeský kraj	4 216	1 647	1 023	402	7 288	5 028	72 044	27 385	33 460	5 959	138 848	113 347
Plzeňský kraj	4 247	1 625	932	410	7 214	4 861	67 574	24 112	26 626	4 121	122 433	90 484
Karlovarský kraj	3 564	1 815	994	459	6 832	5 401	32 032	12 597	11 854	2 366	58 849	43 983
Ústecký kraj	9 523	4 451	2 670	1 208	17 852	14 007	88 845	35 985	34 348	6 471	165 649	125 884
Liberecký kraj	4 159	1 726	1 090	422	7 397	5 329	46 313	18 292	19 760	3 908	88 273	70 443
Královéhradecký kraj	4 058	1 464	856	364	6 742	4 393	65 615	24 277	28 212	5 029	123 133	96 894
Pardubický kraj	3 112	1 022	650	249	5 033	3 184	60 302	21 980	27 424	5 934	115 640	96 008
Vysočina	2 335	838	554	284	4 011	2 918	61 000	21 510	30 526	7 430	120 466	106 363
Jihomoravský kraj	6 589	2 206	1 231	565	10 591	6 600	130 511	49 883	57 204	11 378	248 976	200 875
Olomoucký kraj	4 194	1 529	945	392	7 060	4 751	73 021	28 357	34 120	6 511	142 009	117 581
Zlínský kraj	2 718	891	528	175	4 312	2 532	68 324	26 782	33 570	7 123	135 799	116 690
Moravskoslezský kraj	8 963	3 799	2 315	1 018	16 095	11 951	140 484	57 672	65 578	12 847	276 581	230 295
Česká republika celkem	73 850	28 181	16 448	6 790	125 269	84 283	1 168 972	445 499	500 088	93 764	2 208 323	1 747 080
Podíly v %												
Hl. m. Praha	68,3	20,3	9,1	2,3	100,0	x	57,0	21,4	19,0	2,5	100,0	x
Středočeský kraj	62,1	21,2	12,2	4,4	100,0	x	54,5	19,7	22,1	3,6	100,0	x
Jihočeský kraj	57,8	22,6	14,0	5,5	100,0	x	51,9	19,7	24,1	4,3	100,0	x
Plzeňský kraj	58,9	22,5	12,9	5,7	100,0	x	55,2	19,7	21,7	3,4	100,0	x
Karlovarský kraj	52,2	26,6	14,5	6,7	100,0	x	54,4	21,4	20,1	4,0	100,0	x
Ústecký kraj	53,3	24,9	15,0	6,8	100,0	x	53,6	21,7	20,7	3,9	100,0	x
Liberecký kraj	56,2	23,3	14,7	5,7	100,0	x	52,5	20,7	22,4	4,4	100,0	x
Královéhradecký kraj	60,2	21,7	12,7	5,4	100,0	x	53,3	19,7	22,9	4,1	100,0	x
Pardubický kraj	61,8	20,3	12,9	4,9	100,0	x	52,1	19,0	23,7	5,1	100,0	x
Vysočina	58,2	20,9	13,8	7,1	100,0	x	50,6	17,9	25,3	6,2	100,0	x
Jihomoravský kraj	62,2	20,8	11,6	5,3	100,0	x	52,4	20,0	23,0	4,6	100,0	x
Olomoucký kraj	59,4	21,7	13,4	5,6	100,0	x	51,4	20,0	24,0	4,6	100,0	x
Zlínský kraj	63,0	20,7	12,2	4,1	100,0	x	50,3	19,7	24,7	5,2	100,0	x
Moravskoslezský kraj	55,7	23,6	14,4	6,3	100,0	x	50,8	20,9	23,7	4,6	100,0	x
Česká republika celkem	59,0	22,5	13,1	5,4	100,0	x	52,9	20,2	22,6	4,2	100,0	x

Tab. III Faktická manželství a manželské páry bydlící v bytech podle druhu domu v krajích České republiky k 1. 3. 2001 (Consensual unions and married couples living in dwellings by type of house in regions of the Czech Republic, on 1 March 2001)

Kraj	Faktická manželství						Manželské páry					
	bez závislých dětí			se závislými dětmi			bez závislých dětí			se závislými dětmi		
	celkem	z toho		celkem	z toho		celkem	z toho		celkem	z toho	
		rodinné domy	bytové domy		rodinné domy	bytové domy		rodinné domy	bytové domy		rodinné domy	bytové domy
Hl. m. Praha	8 084	777	7 261	3 755	404	3 322	128 160	21 958	105 471	96 450	15 761	80 070
Středočeský kraj	8 008	3 941	3 978	4 878	2 283	2 514	134 146	89 900	43 304	111 774	67 590	42 947
Jihočeský kraj	4 191	1 598	2 536	3 057	1 111	1 903	71 946	40 851	30 596	66 670	33 154	32 751
Plzeňský kraj	4 214	1 577	2 580	2 930	1 008	1 877	67 293	36 370	30 524	54 637	26 529	27 584
Karlovarský kraj	3 540	797	2 706	3 253	694	2 511	31 884	10 788	20 749	26 704	8 045	18 280
Ústecký kraj	9 429	2 310	7 060	8 238	1 815	6 352	88 500	35 422	52 483	76 451	25 918	49 899
Liberecký kraj	4 131	1 399	2 677	3 218	1 004	2 171	46 142	23 706	21 951	41 782	19 066	22 082
Královéhradecký kraj	4 035	1 664	2 297	2 666	1 105	1 522	65 494	38 094	26 771	57 366	32 077	24 419
Pardubický kraj	3 104	1 422	1 631	1 912	909	970	60 201	37 936	21 813	55 251	32 558	21 905
Vysočina	2 328	1 062	1 233	1 673	738	908	60 939	41 516	19 071	59 375	36 929	21 839
Jihomoravský kraj	6 569	2 631	3 892	3 991	1 716	2 244	130 384	77 191	52 609	118 309	68 171	49 265
Olomoucký kraj	4 176	1 705	2 423	2 843	1 163	1 641	72 899	41 961	30 465	68 785	37 152	30 947
Zlínský kraj	2 714	1 216	1 472	1 590	742	834	68 238	44 863	23 051	67 376	42 683	24 206
Moravskoslezský kraj	8 907	2 225	6 646	7 092	1 599	5 443	140 229	64 096	75 655	135 804	57 677	77 415
Česká republika celkem	73 430	24 324	48 392	51 096	16 291	34 212	1 166 455	604 652	554 513	1 036 734	503 310	523 609
Podíl v %												
Hl. m. Praha	100,0	9,6	89,8	100,0	10,8	88,5	100,0	17,1	82,3	100,0	16,3	83,0
Středočeský kraj	100,0	49,2	49,7	100,0	46,8	51,5	100,0	67,0	32,3	100,0	60,5	38,4
Jihočeský kraj	100,0	38,1	60,5	100,0	36,3	62,3	100,0	56,8	42,5	100,0	49,7	49,1
Plzeňský kraj	100,0	37,4	61,2	100,0	34,4	64,1	100,0	54,0	45,4	100,0	48,6	50,5
Karlovarský kraj	100,0	22,5	76,4	100,0	21,3	77,2	100,0	33,8	65,1	100,0	30,1	68,5
Ústecký kraj	100,0	24,5	74,9	100,0	22,0	77,1	100,0	40,0	59,3	100,0	33,9	65,3
Liberecký kraj	100,0	33,9	64,8	100,0	31,2	67,5	100,0	51,4	47,6	100,0	45,6	52,9
Královéhradecký kraj	100,0	41,2	56,9	100,0	41,4	57,1	100,0	58,2	40,9	100,0	55,9	42,6
Pardubický kraj	100,0	45,8	52,5	100,0	47,5	50,7	100,0	63,0	36,2	100,0	58,9	39,6
Vysočina	100,0	45,6	53,0	100,0	44,1	54,3	100,0	68,1	31,3	100,0	62,2	36,8
Jihomoravský kraj	100,0	40,1	59,2	100,0	43,0	56,2	100,0	59,2	40,3	100,0	57,6	41,6
Olomoucký kraj	100,0	40,8	58,0	100,0	40,9	57,7	100,0	57,6	41,8	100,0	54,0	45,0
Zlínský kraj	100,0	44,8	54,2	100,0	46,7	52,5	100,0	65,7	33,8	100,0	63,4	35,9
Moravskoslezský kraj	100,0	25,0	74,6	100,0	22,5	76,7	100,0	45,7	54,0	100,0	42,5	57,0
Česká republika celkem	100,0	33,1	65,9	100,0	31,9	67,0	100,0	51,8	47,5	100,0	48,5	50,5

Tab. IV Faktické manželství a manželské páry bydlící v bytech podle kategorie bytu *) v krajích České republiky k 1. 3. 2001 (Consensual unions and married couples living in dwellings by dwelling category *) in regions of the Czech Republic, on 1 March 2001)

Kraj	Faktická manželství						Manželské páry					
	bez závislých dětí			se závislými dětmi			bez závislých dětí			se závislými dětmi		
	I. kat.	II. kat.	III. a IV. kat.	I. kat.	II. kat.	III. a IV. kat.	I. kat.	II. kat.	III. a IV. kat.	I. kat.	II. kat.	III. a IV. kat.
Hl. m. Praha	7 553	346	109	3 493	176	57	123 628	3 301	682	93 487	2 132	383
Středočeský kraj	6 520	908	501	3 910	619	300	116 442	13 207	4 020	101 583	7 901	1 894
Jihočeský kraj	3 476	560	136	2 468	454	99	63 593	7 054	1 107	61 660	4 359	473
Plzeňský kraj	3 461	500	229	2 371	385	157	59 926	5 644	1 539	50 360	3 394	752
Karlovarský kraj	3 014	376	132	2 677	446	118	29 280	2 091	459	24 682	1 644	317
Ústecký kraj	8 237	808	310	6 912	867	384	80 517	5 990	1 649	70 614	4 548	1 013
Liberecký kraj	3 368	507	225	2 524	475	202	39 434	4 962	1 637	37 222	3 518	936
Královéhradecký kraj	3 242	533	226	2 037	423	187	56 604	6 952	1 805	51 637	4 655	952
Pardubický kraj	2 584	364	146	1 544	262	97	52 987	5 575	1 560	50 670	3 703	785
Vysočina	1 961	237	118	1 433	170	57	54 614	5 019	1 223	55 836	2 882	571
Jihomoravský kraj	5 797	462	273	3 421	307	233	121 925	6 322	1 925	112 775	4 146	1 169
Olomoucký kraj	3 558	381	214	2 360	320	144	66 821	4 683	1 194	64 604	3 208	816
Zlínský kraj	2 407	177	117	1 416	120	52	63 535	3 339	1 241	64 092	2 504	671
Moravskoslezský kraj	7 877	686	306	6 010	756	288	131 910	6 375	1 636	128 828	5 505	1 172
Česká republika celkem	63 055	6 845	3 042	42 576	5 780	2 375	1 061 216	80 514	21 677	968 050	54 099	11 904
Podíly v %												
Hl. m. Praha	93,4	4,3	1,3	93,0	4,7	1,5	96,5	2,6	0,5	96,9	2,2	0,4
Středočeský kraj	81,4	11,3	6,3	80,2	12,7	6,2	86,8	9,8	3,0	90,9	7,1	1,7
Jihočeský kraj	82,9	13,4	3,2	80,7	14,9	3,2	88,4	9,8	1,5	92,5	6,5	0,7
Plzeňský kraj	82,1	11,9	5,4	80,9	13,1	5,4	89,1	8,4	2,3	92,2	6,2	1,4
Karlovarský kraj	85,1	10,6	3,7	82,3	13,7	3,6	91,8	6,6	1,4	92,4	6,2	1,2
Ústecký kraj	87,4	8,6	3,3	83,9	10,5	4,7	91,0	6,8	1,9	92,4	5,9	1,3
Liberecký kraj	81,5	12,3	5,4	78,4	14,8	6,3	85,5	10,8	3,5	89,1	8,4	2,2
Královéhradecký kraj	80,3	13,2	5,6	76,4	15,9	7,0	86,4	10,6	2,8	90,0	8,1	1,7
Pardubický kraj	83,2	11,7	4,7	80,8	13,7	5,1	88,0	9,3	2,6	91,7	6,7	1,4
Vysočina	84,2	10,2	5,1	85,7	10,2	3,4	89,6	8,2	2,0	94,0	4,9	1,0
Jihomoravský kraj	88,2	7,0	4,2	85,7	7,7	5,8	93,5	4,8	1,5	95,3	3,5	1,0
Olomoucký kraj	85,2	9,1	5,1	83,0	11,3	5,1	91,7	6,4	1,6	93,9	4,7	1,2
Zlínský kraj	88,7	6,5	4,3	89,1	7,5	3,3	93,1	4,9	1,8	95,1	3,7	1,0
Moravskoslezský kraj	88,4	7,7	3,4	84,7	10,7	4,1	94,1	4,5	1,2	94,9	4,1	0,9
Česká republika celkem	85,9	9,3	4,1	83,3	11,3	4,6	91,0	6,9	1,9	93,4	5,2	1,1

*) Rozdíl mezi součtem kategorií I. – IV. a celkovým počtem rodin v bytech v kraji jsou případy nejištěné kategorie bytu.

ANKETA K PŘÍPRAVĚ PŘÍŠTÍHO SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ

Vážení čtenáři,

Český statistický úřad v současné době vyhodnocuje obsah a využití výstupů sčítání lidu, domů a bytů, které proběhlo v roce 2001. Zároveň již přistupujeme – v návaznosti na probíhající mezinárodní jednání na úrovni EHK OSN a Eurostatu – k projektové přípravě příštího sčítání. Abychom co nejlépe poznali potřeby uživatelů výsledků sčítání, rozhodli jsme se požádat o názory Vás, čtenáře naší revue Demografie. Budeme rádi, když se vyjádříte k následujícím okruhům problémů (nebo si vyberete jen některé z nich):

- 1. Co Vám osobně ve sčítání 2001 chybělo z obsahového hlediska?**
- 2. Jaké máte připomínky k obsahu zpracování a formám zpřístupnění výsledků minulého cenzu?**
- 3. Jaké otázky jsou pro Vaši práci klíčové a v příštím sčítání by rozhodně neměly chybět?**
- 4. Které otázky by podle Vašeho názoru nebylo nutné zjišťovat celoplošně? Pro která témata by postačovalo výběrové zjišťování?**
- 5. Jaké druhy výstupů preferujete? (publikace na papíře, publikace na disketách a CD, na internetu, databázová forma údajů, které byste si mohli sami třídit podle potřeby apod.)**

Jak ukazují zkušenosti z let 1991 a 2001, organizace příštího sčítání se určitě setká s velkými obtížemi už ve fázi schvalování věcného záměru zákona o sčítání, a to jak pokud se týká obsahu, resp. rozsahu sčítání, tak po rozpočtové stránce. K dosažení nákladových úspor a zároveň omezení obsahu formulářů vyplňovaných obyvatelstvem je nezbytné využití administrativních zdrojů dat (např. evidence obyvatelstva) a jejich propojení s údaji získanými terénním dotazováním. Nehledě na ne zcela vyhovující stav a aktuálnost některých potenciálních datových zdrojů, velmi citlivá je otázka legislativního ošetření propojování osobních údajů. Některé údaje o domácnostech, případně i o osobách nebo domech a bytech není pravděpodobně nutné zjišťovat celoplošně, ale k získání dostatečně vypovídajících výsledků postačí zjišťování výběrové. Jde o údaje, které nemá praktický smysl zpracovávat v územním detailu základních sídelních jednotek a obcí. Případný výběr takových údajů je ovšem věcí diskuse s uživateli dat.

Obracíme se proto na Vás, vážení čtenáři Demografie, s prosbou o stručné vyjádření Vašeho názoru do poloviny října 2005, abychom Vás mohli informovat o výsledcích ankety. V průběhu přípravy sčítání budou ještě organizovány odborné diskuse, např. na půdě *České demografické společnosti* a ČSÚ. O průběhu přípravy příštího sčítání Vás bude náš časopis široce informovat.

Vaše redakce

Príspevek profesora berlínskej Vysoké školy ekonomické Helmuta Maiera je zkrátenou verzí referátu, jenž byl přednesen na Mezinárodní konferenci – Statistika: Investice do budoucnosti, kterou 6.–7. září 2004 uspořádal Český statistický úřad spolu s Českou národní bankou a Vysokou školou ekonomickou v Praze. Protože jde o neobvyklý pohled na problematiku stárnutí, redakce uvítá reakci a stanoviska čtenářů.

PŘÁVNÍ PŘÍSTUPY K ŘEŠENÍ DEMOGRAFICKÉHO VÝVOJE Z POHLEDU EKONOMICKÉHO SYSTÉMU PŘÍRODY¹⁾

Demografické výzvy

Porovnáme-li věkovou strukturu obyvatel Německa v letech 1910, 2000 a 2050 (prognóza Spolkového statistického úřadu z roku 2000), je patrný **trend stárnutí**. Zatímco v roce 1910 vypadala jako strom, kde mají mladí a ekonomicky aktivní lidé velkou převahu a starší jsou v menšině, tato struktura nabrala profil podobný egyptské mumii s mladými lidmi dole v menšině a převísem starších lidí nahoře. Podobný trend je vidět u změny ve věkové struktuře celkové světové populace mezi roky 1950 a 2050. Tento trend demografického stárnutí není izolovaným jevem. Statistická čísla a prognózy jasně ukazují jednu z největších výzev současnosti, zejména pro vyspělé země, jak se vyrovnat se sociálními dopady stárnutí dnes i v budoucnosti, kdy poměr ekonomicky aktivního obyvatelstva k ekonomicky neaktivnímu se bude značně zmenšovat a existenčně ohrozí národní sociální systémy.

Podíváme-li se na **růst světové populace** od roku 1000, vidíme v přibližných číslech postupný nárůst z 0,15 miliardy lidí v roce 1000 na 0,2 miliardy v roce 1200, 0,3 miliardy v roce 1600 a 0,5 miliardy v roce 1800. Od této doby došlo k silnému zrychlení na 0,8 miliardy v roce 1900, více než 6 miliard dnes a více než 10 miliard v roce 2100, poslední údaj je prognóza OSN. Tato čísla ukazují populační explozi. Rozumíme této změně? Ať jí rozumíme či nikoli, lidská společnost se s výzvami tohoto vývoje musí vyrovnat.

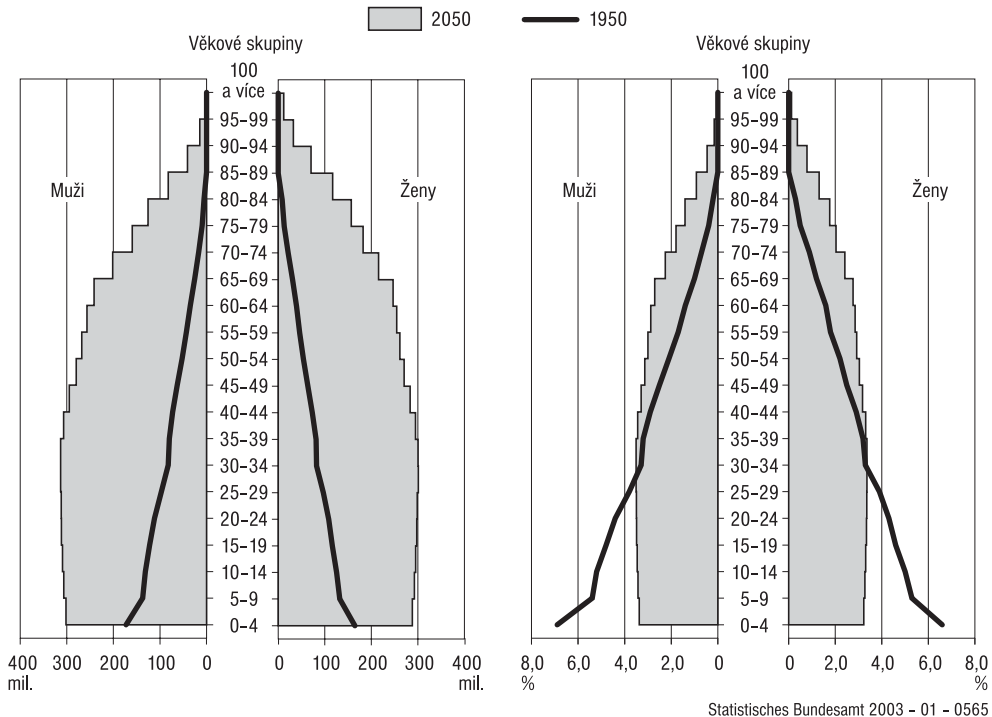
Představme si lidskou infrastrukturu jakou je silueta New Yorku v roce 1998 včetně věží Světového obchodního centra, Empire State Building a jiných mrakodrapů. Otázka zní: Domníváte se, že je tato infrastruktura možná bez dobře fungujícího ekonomického systému? Odpověď je nasnadě: Samozřejmě že ne! Představme si naopak přírodní infrastrukturu jakou je silueta lesa a položme stejnou otázku: Domníváte se, že je tato infrastruktura možná bez fungujícího ekonomického systému? Odpověď bude: Na tohle se mě ještě nikdo nezeptal! Tuto otázku si v roce 2002 položili na katedře ekonomických analýz a statistiky berlínské Vysoké školy ekonomické (Maier, 2003, 2004). Podnětem byl intuitivní pocit, že odpovědi na výzvy, před kterými dnes lidstvo stojí, se možná dají odvodit z hlubší znalosti ekonomických interakcí mezi přírodním a lidským ekonomickým systémem. A protože trend stárnutí v přírodě jinde nepozorujeme, kdyby existoval, mohl by být ovlivněn činností lidí. Z toho vyplývá, že studium přírodního systému a jeho řešení může odpovědět na otázky, jak se může politika vypořádat s demografickými výzvami.

Zdůvodnění ekonomického systému v přírodě

Podívejme se na přírodní jevy očima ekonoma. Představme si přírodní jev *vysoká zvěř se večer pase na louce u lesa*. Vidíme *potravinový trh*. Identifikujeme *populaci vysoké jako poptávku, populaci trávy*

¹⁾ Článek je doslovným překladem zkrácené verze referátu: Helmut Maier. *Constitutional approaches to meet demographic challenges seen from the economic system of the nature*, přeložil Jan Hubálek. Redakce děkuje autorovi za laskavé svolení s publikováním bez nároku na honorář. Kontakt na autora: Helmut Maier, Professor of Economic Analysis and Statistics, Berlin School of Economics, Badensche Strasse 50–51, D–10825 Berlin, Germany, e-mail: oekonom@fhw-berlin.de

Graf 1 Věková struktura obyvatel Německa v letech 1910, 2000 a 2050 v % (Age structure of population of Germany, 1910, 2000, 2050, in %)

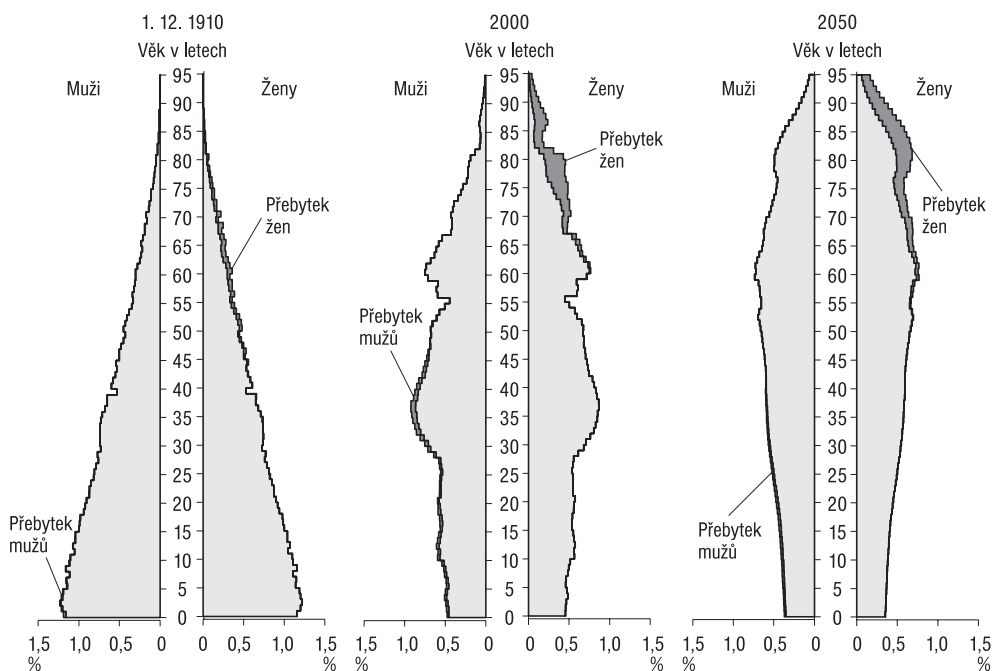

Statistisches Bundesamt 2003 - 01 - 0565

Pramen: Höhn, Charlotte. Demographische Herausforderungen des 21. Jahrhunderts. In Statistisches Bundesamt (ed.). Wirtschaft und Statistik, ISI-Weltkongress 2003, November 2003, s. 121-125.

(louku) jako *nabídku*, a potravinu *tráva* jako zboží na jednotném trhu zboží. Jaká je ale *cena*, kterou vysoká platí za potravu? A jak se *platba přenáší* z populace vysoké na populaci trávy? Tyto otázky se týkají základních problémů, jenže oči ekonomů vidí hlouběji. Odhalují jiný pohled na stejný přírodní jev nazvaný *semeno trávy hledá dopravní službu, aby se mohlo usadit na vzdáleném místě*. Zde ekonom odhaluje *duální dopravní trh*, kde *populace trávy* představuje *poptávku*, *populace vysoké nabídku*, a službou je *doprava*. Na tomto duálním trhu *semeno trávy platí*, jako cestující v autobusu, *dopravní službu chemickou energií trávy*, která je v něm obsažena, dokud semeno neopustí autobus jako součást odpadu. Vraťme se zpět k *potravinovému trhu* a dostáváme řešení: Vysoká platí za potravinu *trávu dopravní energií*, která se *přenáší na semeno trávy*. Tak se dá *energie* identifikovat jako ekvivalent peněz v přírodním systému. Všimněme si jiných charakteristik ekonomického systému přírody: Trhy vystupují jako duální trhy, účastníci jsou dodavatelé i zájemci. Každé zboží nebo služba má určitou cenu, nejenom nedostatkové zboží jako v současných ekonomických teoriích. Účastníci trhu mají neúplné informace, platí, ale nemusejí vědět, že platí a jak platí. Nicméně populace jedná a reagují ekonomicky. Platby se provádějí a přijímají v jednotkách energie. Energie je neviditelná, ale měřitelná. Energie je přenosná a směnitelná jako peníze. Energie se objevuje v různých typech jako peníze v různých měnách. Podíváme-li se na duální trhy jako na uzavřený systém, vidíme bilanci interaktivních plateb. Jednotlivci v populacích obsahují banku (trávicí systém u zvířat), protože mohou přeměňovat energii z jednoho typu na jiný. Slunce je autonomní a nezávislý objekt přírody, který hraje úlohu centrální banky. Stát – v ekonomickém smyslu – se dá definovat jako celá příroda včetně slunce, země a populací. Jeho zákony jsou zákony přírodních věd. Populace mohou zakládat sub-státy s různými zákony jako lidé nebo včely. Stát financuje své aktivity energií ze slunce a z životního prostředí a z daní od populací. Daněmi je přenos energie z populací na životní prostředí, například uvolněné teplo. Dotacemi je přenos energie z životního prostředí na populace, například energie ze slunečního svitu.

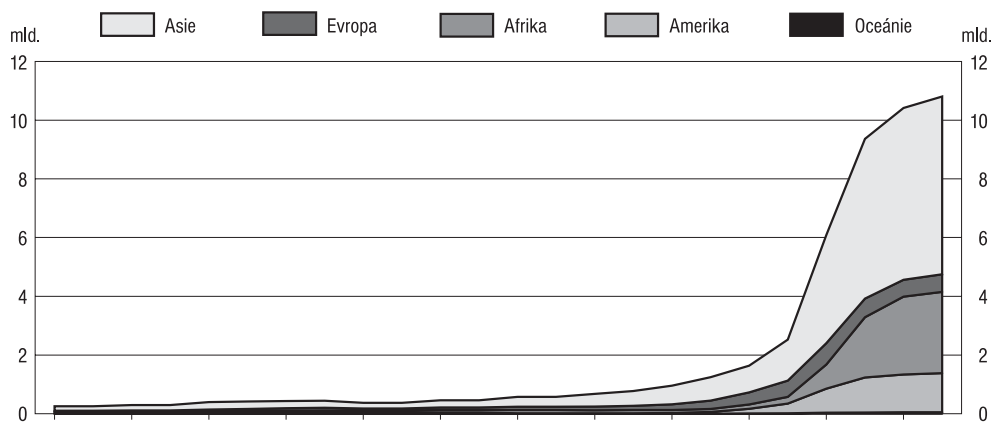
Graf 2 Věková struktura světové populace v letech 1950 a 2050 v absolutních a relativních počtech (Age structure of world population in 1950 and 2050, absolute and relative numbers)

Statistisches Bundesamt 2003 - 01 - 0565

Pramen: Höhn, Charlotte. Demographische Herausforderungen des 21. Jahrhunderts. In Statistisches Bundesamt (ed.). Wirtschaft und Statistik, ISI-Weltkongress 2003, November 2003, s. 121-125.

Graf 3 Vývoj počtu obyvatel podle kontinentů v letech 1000-2150 (Development of world population by continents, 1000-2150)

Statistisches Bundesamt 2003 - 01 - 0565

Pramen: Chamie, Joseph. Die zukünftige Weltbevölkerung: die Herausforderung der Fakten. In Statistisches Bundesamt (ed.). Wirtschaft und Statistik, ISI-Weltkongress 2003, November 2003, s. 121-125.

Srovnání přírodního a lidského ekonomického systému

1. Hledáme-li **nejvyšší cíl** lidských sociálních systémů, nalezneme *ochranu lidských práv*, která je zakotvena v úmluvě OSN o ochraně lidských práv a základních svobod a kterou převzalo mnoho států včetně Německa. Nejvyšším cílem sociálního systému přírody je *zachování života*. Důsledkem je periodická obnova a reprodukce všech organismů, kterou lze pozorovat neustále. Ekvivalentní nejvyšší cíl v ústavním právu například Spolkové republiky Německa (SRN) nenajdeme. Hlavními **ekonomickými cíli** lidské společnosti jsou *stálý ekonomický růst, vysoká úroveň zaměstnanosti, stabilita cen a vnější platební bilance*, které jsou v Německu uvedené v zákoně o vytvoření rady expertů (*Gesetz über die Bildung eines Sachverständigenrates*) z roku 1963. Protože *výrobky* v přírodě jsou samy *organismy* včetně svých služeb, vidíme – zorným úhlem ekonomů – jako ekvivalentní ekonomické cíle *stálý růst biomasy, vysokou úroveň produkce biomasy, stabilitu plateb energie a vnější bilanci plateb energie*. Je zřejmé, že vysoká úroveň biomasy je dána velkou rozmanitostí druhů a/nebo vysokým počtem jednotlivců v každém druhu.
2. Podle *Systému národních účtů* (SNA) OSN, **hlavními ukazateli** lidských ekonomických systémů jsou *hrubý domácí produkt* (HDP) lidské populace a *hrubý domácí produkt na hlavu* domácí lidské populace (oba v peněžních jednotkách). V rámci ekvivalentu „*Systém populačních účtů*“ (*System of Populations Account – SPA*) nacházíme jako ekvivalenty *energie hrubé domácí biomasy* a *energie hrubé domácí biomasy na jednotku plochy*. Použitím těchto ekvivalentů dostaneme zcela odlišný ekonomický výsledek, který přináší jiné pořadí zemí (regionů) a jiné rozdělení zemí (regionů) na zaostalé a rozvinuté a chudé a bohaté.
3. V lidských ekonomických systémech mají **peníze** chráněnou hodnotu, která vysoce převyšuje jejich materiální hodnotu. V tuto hodnotu mají lidé důvěru. Tato hodnota se dá měřit paritou kupní síly. V přírodním systému je však reálná hodnota papírové bankovky nebo mince okrajová. Jiné rostlinné nebo živočišné organismy nemohou lidské peníze používat. Naopak, *energie* jako ekvivalent peněz v přírodním systému má *reálnou hodnotu*. Není třeba „mít důvěru“ v hodnotu energie. Energií může používat každý rostlinný a živočišný organismus, nejenom lidé. Energie má úlohu *absolutních peněz*. Energie má vysokou hodnotu v lidských ekonomických systémech. Zavádění jiných peněz do přírody by bylo zásahem do konkurenceschopnosti v rámci přírodního systému ve prospěch lidí. A bylo by určitým pokusem o rozdělení „obou“ ekonomických systémů.
4. Problém s **odpadem** je patrný ve všech lidských ekonomických systémech a ohrožuje nejen lidskou populaci. K zajištění udržitelného rozvoje v budoucnosti je nutné vynaložit mnohem větší úsilí. To je zcela nepochybné. Ekonomický systém přírody nezná pojem *odpad*, protože veškeré zboží je recyklováno a může být dlouhou dobu znovu používáno. Odpad z lidských ekonomických systémů proto svědčí o nedostatečné koordinaci s ekonomickým systémem přírody.
Závěr: Ekonomický systém přírody je *nadřazený* lidským ekonomickým systémům, protože má lepší nejvyšší cíl (zachování života), protože má univerzálně použitelné peníze (energie), a dopad jeho ekonomických činností (žádný odpad) v rámci koloběhu přírody je regulovaný. Protože se „oba“ systémy vzájemně ovlivňují, nadřazený přírodní systém bude na ekonomickou činnost lidí reagovat udržitelně. Nyní hledejme a identifikujme stopy těchto reakcí.

Vysvětlení demografického stárnutí

Organismy v ekonomickém systému přírody potřebují k životu energii. Nemají-li živočišné organismy termální energii, jsou studené (mrtvé). Z pohledu ekonomického systému přírody moderní lidské sociální systémy urychlují stárnutí, protože sociálními transfery ubírají energii ekonomicky aktivní populaci pro jiné účely, zejména aby udržely v rovnováze klesající energii ekonomicky neaktivních lidí včetně předchozí generace. Intenzivní sociální zabezpečení předchozí generace běžné v moderních sociálních systémech jinde v přírodě nenajdeme. Historicky se vyvinulo v moderní průmyslové společnosti postupně formou svobodných a většinových rozhodnutí v parlamentech, ale není zakotveno v ústavě, viz například takzvanou *generační smlouvu* v Německu. Je zřejmé, že *energie* odebraná ekonomicky aktivní populaci *chybí* jinde při zabezpečení následující generace, tj. *zachování života*, což je nejvyšší cíl ekonomického a sociálního systému přírody. Důsledkem je *strmý pokles porodnosti*. Tento důsledek potvrzují statistiky o vývoji porodnosti a míry reprodukce ve vyspělých zemích. Porodnost a míra reprodukce obvykle ve vyspělých a rozvinutých zemích klesá. Statistická ročenka Německa 2002, která obsahuje údaje z publikace *Perspektivy světa* (World Prospects) OSN, revize 2000, uvádí následující hodnoty počtu porodů na 1 ženu (před lomítkem) a míru reprodukce (za lomítkem, 1 = 100 %) ve vybraných zemích za současné referenční období označené „1995/2000D“: V Evropě: Lotyšsko (1,12/0,53), Španělsko (1,16/0,55), Itálie (1,20/0,58), Ruská federace (1,23/0,58), Recko (1,30/0,62), Rumunsko (1,32/0,62), Německo (1,33/0,64), Spojené království (1,70/0,82), Finsko (1,71/0,83), Francie (1,73/

0,83) a Turecko (2,70/1,23). V Africe: Uganda (7,10/2,33), Nigérie (5,92/2,16), Kamerun (5,10/1,87), Keňa (4,60/1,77), Egypt (3,40/1,52), Alžírsko (3,25/1,45), Jižní Afrika (3,10/1,30). V Asii: Afghánistán (6,90/2,07), Pákistán (5,48/2,17), Bangladéš (3,80/1,54), Filipíny (3,64/1,67), Indie (3,32/1,38), Čína – bez Hongkongu, Macau a Tchaj-wanu (1,80/0,80), Japonsko (1,41/0,68). V Americe: Paraguay (4,17/1,91), Kostarika (2,83/1,35), Kolumbie (2,80/1,30), Mexiko (2,75/1,28), Argentina (2,62/1,24), Brazílie (2,27/1,05), USA (2,04/0,98), Kanada (1,60/0,77). Pokud jde o Německo, čísla (1,33/0,64) udávají, že jedna žena má během života v průměru 1,33 dětí a narodí se jí 64 % dcer místo 100 % potřebných k úplné reprodukci obyvatelstva.

Závěr: Kvůli transferům, zejména ve směru od ekonomicky aktivní populace k ekonomicky neaktivní, nastává nárůst energie dodávané předchozí generaci a pokles energie předávané následující generaci. Současné (převážně sociální) transfery jdou tím pádem na účet budoucích generací, zejména v rozvinutých zemích.

Dočasný prospěch z nich mají příjemci těchto (sociálních) transferů. Proč dočasný? Protože sociální systém s klesajícím podílem ekonomicky aktivního obyvatelstva není schopen poskytovat tyto transfery navždy, alespoň ne transfery v tomto rozsahu podle současných předpisů. To se netýká jenom Německa.

Vysvětlení přelidněnosti světa

Uvažujme model neoklasického jednotného trhu zboží s těmito charakteristikami: *nabídka výrobků a služeb lidí a poptávka různých živočišných a rostlinných organismů po zboží a službách*. Uvažujme také jeho duální tržní *nabídku výrobků a služeb různých živočišných a rostlinných organismů a poptávku lidí po zboží a službách*. Ceny měřme v jednotkách energie a zboží/služby v jednotkách hmotnosti, a podívejme se na propojený a uzavřený systém těchto duálních trhů. *Propojený* znamená, že se na tyto duální trhy díváme jako na přední a zadní stranu téže mince. *Uzavřený* znamená, že se na tyto duální trhy díváme jako na uzavřený subsystém v přírodě ve fyzikálním, resp. ekonomickém smyslu. V rámci tohoto modelu vypovídá jev *přelidněnosti světa* (a současný úbytek jiných druhů) o tom, že tyto duální trhy již nejsou v rovnováze. Hledáme ekonomická kritéria, proč tyto trhy nejsou v rovnováze. V neoklasické teorii Alfreda Marshalla (1842–1924) najdeme jako rozhodující parametry rovnováhy a nerovnováhy na těchto duálních trzích *cenovou pružnost* zájemců a dodavatelů. Použití tohoto kritéria (ponecháme-li stranou zvláštní případy) vede k závěru, že *cenová pružnost lidí* (jako dodavatelů a zájemců) je v absolutní hodnotě vyšší než *cenová pružnost jiných druhů*. V tomto případě se duální trhy dostávají do nerovnováhy. Protože se ceny v ekonomickém systému přírody měří v jednotkách energie, vysvětlení můžeme uzavřít tím, že *energetická pružnost lidí* jako dodavatelů a zájemců je větší než *energetická pružnost jiných druhů*. I zcela malá výhoda energetické pružnosti během staletí a tisíciletí naroste ve velkou výhodu. To znamená, že lidé byli v historii schopni reagovat na malé změny v dodávce a poptávce po energii efektivněji než ostatní druhy. Příklady takových malých změn jsou nárůst/pokles průměrné teploty na Zemi či postupný mírný nárůst poptávky po energii, aby se mohla získávat potrava z okolního prostředí kvůli odlišným a tvrdším podmínkám života v budoucnosti podle zákona entropie, který vyslovil Nicolaus Georgescu-Roegen (1906–1994).

Závěr: Díky vyšší energetické pružnosti lidé reagují na změny pružněji a jsou – v současnosti – absolutními vítězi v ekonomické konkurenci populací přírodního systému, proto lidská populace roste a (v současnosti) exploduje.

Právní přístup

Tyto vývoody navozují otázky: Jsou potom jevy demografického stárnutí a přelidněnosti světa důsledkem úspěšné ekonomické aktivity lidí? Jsou tyto jevy důsledkem našich ekonomických a sociálních systémů, důsledkem našeho politického konání, důsledkem našich ústavních zákonů? A jsou tyto jevy nevyhnutelné? Podstatou jsou odpovědi formulované jako hypotéza: Tyto jevy jsou skutečně udržitelnou reakcí nadřazeného ekonomického systému přírody (nejen) na lidské aktivity v rámci lidských ekonomických a sociálních systémů. Vypovídají o tom, že cíle lidských ekonomických a sociálních systémů – především ve vyspělých zemích – nejsou dostatečně koordinovány s cíli přírodního ekonomického a sociálního systému, zejména s nejvyšším cílem, kterým je zachování života. Aniz si je vědom nadřazeného ekonomického systému přírody, sociální právní stát – který chybně hlásá svobody – definoval a implementoval práva, která nejsou dlouhodobě slučitelná se zákony přírodních věd. To se však nedá zvrátit, a my pozorujeme udržitelné reakce jako doposud neznámé a nechtěné jevy. Skutečnost, zda tyto jevy jsou nevyhnutelné (dlouhodobě) či zda se dají zmírnit, se ukáže na tom, zda – při porovnání s ostatními organismy – vyšší energetická pružnost lidí jako dodavatelů (a zájemců) v rámci ekonomického systému přírody je dostatečná k tomu, aby vyvážila nedokonalé propojení lidského a přírodního ekonomického systému. Nutná je identifikace a redukce konfliktních bodů. Zaměřujeme se na rozdíly

mezi cíli a péčí o předcházející generaci. Příčiny těchto rozdílů vidíme v ústavních zákonech, které obecně obsahují lidská práva. Přístupy k řešení důsledků rozdílů se dají formulovat z pohledu ekonomického systému přírody, nikoli naopak. Proto vedou ke scénáři tohoto typu, o čem by se mohlo a mělo souhrnně uvažovat v právní politice, aby se podařilo překonat tyto jevy identifikované jako *udržitelné reakce ekonomického systému přírody*. Pro zjednodušení omezíme tento scénář nazvaný **přízpusobením se nadřazenému přírodnímu systému** na ústavní právo Německa. Podle teorie duopolu Heinricha von Stackelberga (1905–1946) odráží toto stabilní řešení, kde slabší partner (lidé) akceptuje nadřazeného partnera (celá příroda). Podle této teorie má své opodstatnění i scénář *důvěra ve vyšší energetickou pružnost lidí*, ve kterém lidé využívají svou vyšší energetickou pružnost k udržení reakcí přírodního systému na lidské ekonomické činnosti v rovnováze tak dlouho, jak to půjde. Dnešní úsilí vlád a států o řešení problémů v oblasti životního prostředí a v oblasti sociální se dá identifikovat jako akce spadající do tohoto druhého scénáře (který představuje tzv. *Stackelbergovu nerovnováhu*). Prioritním cílem prvního scénáře je přimět čtenáře k uvažám a připravit je na to, že k překonání důsledků rozdílů mezi přírodním a lidským ekonomickým systémem – pokud ho vůbec chceme – nepostačí marginální úpravy právních systémů, ale jsou nutné zásadní řezy v oblasti základních práv a svobod sociálního zabezpečení, které jsou dosud hlášány. Necháváme stranou právní aspekty a otázky politické proveditelnosti.

Zvládnutí rozdílů v nejvyšších cílech

Jak je zmíněno výše, nejvyšší cíl sociálního systému přírody, zachování života, není v této formě obsažen v ústavním právu SRN, v úmluvě o lidských právech, ani v jiných lidských právních systémech. Podstatou těchto systémů je lidská důstojnost a z ní odvozená lidská práva a lidské svobody. O pojmu důstojnost jiných organismů (zvířat a rostlin) se neuvažuje, protože organismy se považují za věci (např. Občanský zákoník SRN, *Bürgerliches Gesetzbuch*, 1999). Prioritou, kterou stanoví respekt k právům a svobodám jiných lidí, jsou povinnosti.

Přístup k řešení: Zakotvit cíle *zachování obyvatelstva a zachování přírody a životního prostředí* do ústavního práva SRN (*Grundgesetz*, 1999). Důsledkem prvního cíle by bylo (přínejmenším) omezení základního práva na svobodný rozvoj (čl. 2 *Grundgesetz*, 1999), druhý cíl by značně valorizoval ochranu přírodních základů života (čl. 20a *Grundgesetz*, 1999). Toto základní právo na svobodný rozvoj se ve vyspělých zemích často využívá k tomu, abychom se sami nemuseli starat o příští generaci. I právní systémy to podporují.

Zvládnutí rozdílů v péči o předchozí generaci

Proč jinde v přírodě neexistuje péče o předchozí generaci, tak jako tomu je u lidí, v Německu zejména díky tzv. *generační smlouvě*, přestože je v přírodě ekonomický systém, který je považován za nadřazený? V přírodě se například jablono (rostlinný organismus) stará o příští generaci. Každá jablono dotuje svá jádra penězi, aby se mohla usadit v jiné lokalitě. Těmito penězi je chemická energie dužniny jablka, která jádra obsahuje. Jádra se již ale nestarají o jablono, která je zplodila. Představitelné odpovědi jsou: 1) Druhy, které se snažily pečovat o předchozí generaci, byly v evolučním procesu eliminovány kvůli podobným udržitelným reakcím přírody, které nedovedly pružně udržet v rovnováze. 2) Protože náklady na zachování života (předchozí generace) jsou příliš vysoké (z hlediska energie) a nejsou nezbytně nutné, alespoň ne v rozsahu obvyklém pro lidské sociální systémy. Druhá odpověď (formulovaná ekonomicky) je slučitelná s principem známým z fyziky, že (neživá) hmota má minimální spotřebu energie.

Přístup k řešení: Intenzifikace sebezajištění jako individuální povinnosti s cílem trvale odlehčit zátěži *generační smlouvy*, která je na úkor ekonomicky aktivního obyvatelstva. Důsledkem této povinnosti je také omezení základních lidských práv na život a na svobodný rozvoj (čl. 2 *Grundgesetz*, 1999). Protože starší lidé potřebují k životu peníze přírody (energii), zahrnuje tento přístup individuální péči o zdraví (tj. nekouřit, mít dostatek pohybu, vést umírněný život) a prodloužení doby ekonomické aktivity. Nevylučuje ani určitý druh euthanasie.

HELMUT MAIER je profesorem ekonomických analýz a statistik Vysoké školy ekonomické v Berlíně (Berlin School of Economics). V letech 1981–1986 byl viceprezidentem této školy v bývalém Západním Berlíně. Vědeckou kariéru začal v roce 1969 v Berlin Centre for Futures Research, v letech 1997–1980 byl poradcem bývalé západoberlínské vlády, resortu Zdraví a životního prostředí. Od 90. let je jeho výzkum zaměřený na slučitelnost ekonomických a environmentálních programů. V současnosti se zabývá charakteristikami předpokládaných ekonomických systémů uvnitř přírody a jejich vlivem na politiku a společnost. Výsledky publikuje především v časopise *Werkstattheft aus Statistik und Ökonometrie* (ISSN 1439–3956).

Literatura

Bürgerliches Gesetzbuch, mit zugehörigen Gesetzen und EG- Richtlinien, 105. Auflage, Stand: 10. April 1999, München 1999.

Generationenvertrag: „Keiner hat ihn eigenhändig unterzeichnet und dennoch gilt er für uns alle: der Generationenvertrag. Die Jüngeren zahlen ihre Beiträge in die Rentenversicherung ein, wovon die Renten der heute Älteren ausbezahlt werden. So stützt und unterstützt die Generation, die im Berufsleben steht, die Generation, die sich im Ruhestand befindet. Die Weiterentwicklung und Anpassung des Generationenvertrages an die demografische und wirtschaftliche Entwicklung wird laufend diskutiert“. (Generační smlouva: „Nikdo ji vlastnoručně nepodepsal a přesto platí pro nás pro všechny: generační smlouva. Mladší lidé platí příspěvky do důchodového zabezpečení, z kterého se vyplácejí důchody lidem, kteří jsou dnes starší. Ekonomicky aktivní generace tak podporuje generaci, která je v důchodu. O dalším vývoji a přizpůsobení generační smlouvy demografickému a ekonomickému vývoji se průběžně diskutuje.“) Převzato 19. 6. 2004 z internetu: www.bfa.de

Gesetz über die Bildung eines Sachverständigenrates zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung vom 14. August 1963 (Bundesgesetzblatt I, s. 685).

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (including Human Rights according to the Convention of United Nations of 1950 and later protocols), München 1999.

Maier, Helmut. *What is the money equivalent in the nature? Results of a hedonic approach*. Werkstatthefte aus Statistik und Ökonometrie (ISSN1439–3956), Berlin School of Economics, August 2003.

Maier, Helmut. *Basic constitutional approaches to meet demographic ageing seen from the economic system of the nature*. Werkstatthefte aus Statistik und Ökonometrie (ISSN 1439–3956), Berlin School of Economics, June/November 2004.

Statistisches Bundesamt (ed.). *Statistisches Jahrbuch 2002. Für die Bundesrepublik. Für das Ausland*. Wiesbaden: 2002. Helmut Maier

Summary

The article substantiates the hypothesis of a well-functioning economic system within the nature which is not only based on a mere exchange of goods and services but also on a non-visible but measurable equivalent of money which is energy. It notes characteristics of this natural system as well as disparities to human economic systems, and substantiates that and why the natural is superior. As both systems are interacting the superior natural system reacts sustainable on activities of its species, especially on activities of leading human species. These reactions map in statistical figures of United Nations as social and natural phenomena like overcrowding of world population and demographic ageing. In order to meet these challenges by politics, the article identifies political reasons and conflicting points between the natural and human systems, and shows initial constitutional stages for solution.

Mnohojazyčný demografický slovník (český svazek)

Česká demografická společnost připravila druhé aktualizované vydání mnohojazyčného výkladového slovníku (první vydání vyšlo v roce 1965). Jde o českou verzi mezinárodního slovníku, k jehož sestavení dala podnět Populační komise OSN. Čtenář je v devíti kapitolách: **Základní pojmy, Zpracování demografických statistik, Stav obyvatelstva, Úmrtnost a nemocnost, Sňatečnost a rozvodovost, Porodnost, Populační růst a demografická reprodukce, Migrace, Ekonomické a sociální aspekty populačního vývoje** seznámen se základními demografickými pojmy, jejich definicemi a výkladem. Druhou část slovníku tvoří abecední rejstřík.

Distribuci provádí Česká demografická společnost, Albertov 6, 128 43 Praha 2, tel.: 221 851 418, fax: 224 920 657, e-mail: teskova@natur.cuni.cz

JAK JSME NA TOM. A CO DÁL?

Centrum pro sociální a ekonomické strategie při Fakultě sociálních věd Karlovy univerzity v Praze vydalo již několik publikací na téma **Vize České republiky do roku 2015**. Nyní vyšla shrnující publikace redigovaná prof. PhDr. Martinem Potůčkem, CSc. MSc. charakteristická na rozdíl od předchozích především statistickou dokumentací k základnímu tématu¹⁾.

Osmnáct členů autorského kolektivu zpracovalo téma současné situace České republiky s náměty pro širší období (místy do roku 2050) do tří bloků základní problematiky, jimž předchází syntetizující Úvod s námětem Přemýšlet o budoucnosti a končí závěrem A co dál?

Blok A je věnován základním otázkám kvality a udržitelnosti života, **blok B (B1–B7)** představuje těžiště knihy a **blok C (C1–C4)** je zaměřen na několik otázek organizace české společnosti, které tato společnost řeší nebo bude muset řešit. Součástí analýzy charakterizované jako *audit* jsou mezinárodní srovnání České republiky jednak s 15 starými členskými zeměmi EU, jednak s 10 novými zeměmi, ale někde i se zeměmi mimo rámec Unie. Vzhledem k použití desítek zahraničních pramenů jsou mezinárodní srovnání velmi bohatá, což vytváří v přehledech velmi plastický obraz Česka na mezinárodním kolbišti. Tato srovnání jsou inspirující a umožňují formulovat cíle české společnosti v rámci nejen Evropské unie.

V Úvodu se konstatuje, že většina zemí formuluje své představy o budoucím vývoji národní společnosti a jako příklad se uvádí Irsko a nově také Velkou Británii. Jejich publikace ke stavu a očekávanému nebo žádoucímu vývoji se staly podnětem k sestavení recenzované publikace za Českou republiku. M. Potůček si je vědom, že jakákoli představa autorů je souborem individuálních, byť konzultovaných názorů, a že tedy „žádný strategický dokument nebude obecněji přijatelný“. Právě vydání této knihy by mělo být podnětem, aby bylo nad čím se domlouvat“.

Za základní východisko úvah o stavu a vývoji naší společnosti jsou otázky *kvality a udržitelnosti života*. Zařazení na toto přední místo je diktováno nynější módou preferovat „udržitelnost“ života. Jde o mezinárodní „*well being*“ a „*sustainability*“, jež jsou výsledkem působení sociálních, zdravotních, ekonomických a ekologických podmínek, v nichž konkrétní společnost žije. Nejdůležitějšími charakteristikami kvality života jsou materiální podmínky, zdraví, lidské vztahy a začlenění jedince do širší společnosti. Z toho vyplývá, že tyto podmínky lze shrnout do tří pilířů: ekonomického, environmentálního a sociálního. Přitom však strategie udržitelného rozvoje byla Českou republikou přijata teprve v roce 2004. Výzkum životní spokojenosti je podle výzkumu UNDP 2004 závislý mj. na výši hrubého domácího produktu na hlavu v dané zemi. Index lidského rozvoje řadí Českou republiku mezi 177 zemími na 32. místo, ale až na 19. místo mezi 25 zeměmi Evropské unie.

Aktuální životní podmínky hodnotí Češi lépe, než činí průměr za nové členské země Unie. Avšak vyšší uznání mají ze starších zemí všechny kromě Portugalska. Budoucí vývoj však hodnotí Češi optimisticky.

Sociální soudržnost je jedním z hlavních ukazatelů stavu společnosti i v mezinárodním kontextu. Jde o vztahy společnosti a jednotlivce a opačně. V tom směru prochází česká společnost proměnami. Nová hladina vzniká syntézou tradice, plurality a humanistické společnosti. Stane se nezbytnou podmínkou i výkonné ekonomiky, politické stability a harmonických vztahů jednotlivce a společnosti. Jako některé prvky sociální soudržnosti jsou v této souvislosti uváděny ukazatele vývoje počtu rodin a domácností s 1–2 členy, resp. jejich podíly na nejmenších sociálních kolektivitách, ale také mimomanželské porodů nebo podíl ekonomicky aktivních žen z úhrnu žen starších 15 let. Jednou z charakteristik sociální nesoudržnosti je exkluze Romů ze společnosti. Mezi dalšími charakteristikami soudržnosti společnosti jsou uváděny sebevražednost a počet vražd. Zvýšení soudržnosti může vést ke zvýšení efektivity národního hospodářství.

V **bloku B** je podkapitolou **B2 vzdělání, vývoj a výzkum** včetně vývoje informací jako soubor dynamizujících prvků společnosti. Publikace zde uvádí řadu ukazatelů charakterizujících úroveň uvedených nadstavbových částí celkové hladiny kulturnosti společnosti. Podíl středního vzdělání ve výši 92 % v kohortě 20–24letých řadí Česko mezi absolutní špičku zemí Unie. Horší je to se vzděláním vysoko-

¹⁾ Potůček, Martin a kol. *Jak jsme na tom. A co dál? Strategický audit České republiky*. Praha: CESES, 2005, 211 s., grafy, kartogramy, tabulky.

školským (terciárním). Myslí, že zde je mezinárodní srovnání značně ošidné vzhledem ke klasifikaci „vysokoškolského vzdělání“ v různých zemích. To neubírá nic na pravdivosti zjištění, že v počtu vysokoškoláků ve věkově vymezené kohortě nepatříme k nejlepším. Česko zaostává v podpoře zvyšování vyššího vzdělání obyvatelstva. Proti novým zemím Unie sice podíly národního důchodu na vzdělání jsou sice mezi nejvyššími, ale ve srovnání s „patnáctkou“ představují jen zlomky jejich podpor vyššímu vzdělání. Audit kritizuje jednak nevhodnou strukturu a neefektivnost vloženoých prostředků, ale také nevhodné složení pracovníků vědy a výzkumu z hlediska zaměření, což spolu úzce souvisí. Na prahu globální informační revoluce máme tedy nevyhodnou výchozí pozici. Nejdůležitější pro možnost zlepšení situace je ovšem cena, kterou to bude stát.

Dosti velký prostor je v publikaci věnován *zaměstnanosti*, jejímu složení odvětvovému i územnímu a nezaměstnanosti nazírané rovněž z dvou pohledů.

Populačnímu vývoji je věnován **segment B4**. Je zpracován velmi solidně s vědomím, že jde o jeden z principiálních prvků vývoje společnosti. Zároveň s ním je analyzován i zdravotní stav obyvatelstva. Je to grafické znázornění ukazatelů, které představuje velmi plasticky obraz statistických údajů o demografických procesech, které jen pomalu vstupují do povědomí širší veřejnosti a také konečně i do povědomí politických orgánů. Publikace zastává pronatalitní požadavky vývoje, nemá-li naše společnost mít později těžko odstranitelné důsledky snížené reprodukce našeho obyvatelstva. Nezastává tedy značně nihilistické stanovisko části našich ekonomů a sociologů bagatelizujících současný populační vývoj. Mezinárodní srovnání ukazatelů reprodukce řadí Českou republiku až na *poslední event*. předposlední *místo* v celém světě, tedy i v rámci EU. Recenzovaná publikace tedy tak organicky navazuje na speciální každoroční rozbor katedry demografie Přírodovědecké fakulty UK, které přestaly z finančních důvodů vycházet.

Není třeba uvádět další podrobnosti, jimiž se publikace v této části zabývá. Odborníkům jsou ukázatele dobře známy, takže zbývá jen ocenit jejich shrnutí v tomto auditu. Máme na mysli hlavně *důsledky změn* ve věkovém složení obyvatelstva pro ekonomiku, pro důchodovou a sociální politiku, ale i pro politiku zdravotní. Strany 74–91 považují za *jedny z nejdůležitějších recenzované publikace*. Měly by se stát podnětem pro navrhovaná opatření v rámci populační politiky, zužované nyní na pouhou „rodinnou politiku“.

Pododíl B5 je věnován **bezpečnosti** a to jak v denním osobním životě jednotlivých občanů, tak z hlediska celé společnosti. Konstatuje se, že bezpečnostní prostředí se od konce 80. let zcela proměnilo a Česko je konfrontováno s novými hrozbami. Publikace vychází z hlediska občanů ze situace kriminality, z hlediska státu z nebezpečí vojenského napadení. Konstatování, že „dosud nelze vyčíslit, kolik Česko na bezpečnostní systém vydává“, protože výdaje jsou rozloženy do nepřehlédnutelného množství rozpočtových kapitol a podkapitol (od států až po obce), je překvapující; bezpečnostní systém sice funguje, ale neefektivně (s. 95). Dokázal by na nebezpečí adekvátně reagovat? To je dosti závažná otázka. Autoři hledají řešení ke zlepšení dnešní situace ve vybudování *komplexního řízení* bezpečnosti republiky.

Životní prostředí je definováno v **B6** jako ta část světa, se kterou je člověk ve vzájemném působení, které používá, ovlivňuje a již se přizpůsobuje. Jeho úroveň se považuje stále častěji za významnou složku podmiňujících faktorů lidského života. Na řadě ukazatelů podmiňujících úroveň životního prostředí v Česku se hodnotí situace naší republiky jako nepřilíš příznivá. Česko je považováno za jedno z nejhůře ekologicky postižených velkých oblastí Evropy. V tomto směru se proto vnucuje formulace programu zlepšení současného stavu. Audit navrhuje několik cest, ostatně známých, ale nedůsledně nastupovaných: zvyšování ekologické gramotnosti obyvatelstva, dobudování institucí zabývajících se environmentálními problémy, podpora udržitelnosti rozvoje energetiky, dopravy, zemědělství a dalších odvětví a řešení konfliktů mezi politickým a ekonomickými zájmy. Cestou k zlepšení situace jsou úspory při výrobě energií, podpora obnovitelných zdrojů a možné kombinace. Jsme denními svědky konfrontace požadavků a boje různých lobby, bránících jednoznačnému a efektivnějšímu řešení problémů. Publikace shrnuje uvedenou problematiku srozumitelně a nestranně.

Schopnost konkurence ve všech směrech, je trvalým tématem a obsahem nejrůznějších analýz vztahujících se k vytváření optimálních podmínek pro rozvoj společností zemí EU, ale i v celosvětovém měřítku. Je to přímo „katékozen“ a „šibole“, který nesmí chybět v žádné důkladnější analýze životních podmínek. Publikace uvádí výčet faktorů konkurenceschopnosti. Bohužel se na s. 198 setkáváme s pojmem „*nekonkurenceschopnosti*“, což je jedna z mála výjimek jinak dobré české terminologie publikace. Rozsah **subkapitoly B7** (s. 121–139) ukazuje, jakou pozornost věnovali autoři problému, který nesporně patří k prioritám řešení růstu celkového zvyšování úrovně života naší společnosti. Vzory cest se nabízejí v širokém spektru obvyklém i v jiných zemích: veřejná správa jako garant řízení společnosti bez byrokracie a korupce, legislativa a soudnictví jako garant prosazování efektivity výkonné moci státu

při zachování práva, investice do vzdělání a vědy, podpora rozvoje středních a malých podniků, difúze know-how, úspory, společenská soudržitelnost. Žde se mi zdá nadbytečnost některých vazeb zmíněných již na různých místech publikace vpředu.

Národní identita a hodnoty – C1, s. 141–154a, je traktována podle mého názoru v souladu s obecnými představami příslušníků naší společnosti jak z hlediska výtčtu jejích složek, tak jejího významu.

Zdroje identity a hodnot vycházejí z „duchovní dimenze života, náboženství, etnicity, vzdělanosti, tradice, občanské aktivity, politické kultury a medií“. Výčet považuji za vhodnou definici pojmu s možností sledování jednotlivých jejích složek. Většinu ukazatelů provázají nejnovější statistické údaje se stručnými komentáři o vývojových tendencích (např. sekularizace naší společnosti, národnostní homogenizace atd.). Neznámé údaje ve fungování efektivní správy je považována na prvním místě neschopnost politických stran domluvit se na klíčových problémech týkajících se budoucnosti země. Za důležité považuji zvýraznění myšlenky, že „neziskové organizace často vyjadřují zájmy lidí lépe, než to dokážou politické strany“ (s. 163).

Segment C2 je věnován otázce **vládnutí a veřejné správy**. Hladina obou není příliš uspokojivá, neboť jsme denními svědky různých nedostatků jako – nekvalitní právní systém a justice, korupce ve veřejné správě, nekompetentní politické strany, odcizování mezi občany a politikou, slabé neziskové organizace. Přitom demokracii za nejlepší formu vlády uznává 77 % občanů a jen 8 % nesouhlasí při 15 % nehodnotících. Za závalu ve fungování efektivní správy je považována na prvním místě neschopnost politických stran domluvit se na klíčových problémech týkajících se budoucnosti země. Za důležité považuji zvýraznění myšlenky, že „neziskové organizace často vyjadřují zájmy lidí lépe, než to dokážou politické strany“ (s. 163).

Trh, stát a občané ve vzájemných vztazích, které představují častou náplň veřejných, ale také soukromých (v domácnostech) diskusí, jsou pojednány v **subkapitole C3**. Nebylo zde možno citovat odhad ministerstva financí ze začátku května tr., že přechod naší socialistické ekonomiky na současnou smíšenou ekonomiku přišel naší společností na 600 mld. Kč. Proces privatizace byl částečně státem řízený, částečně spontánní.

Současný podíl státu ve výši 20 % na tvorbě HDP (proti 97 % v roce 1989) řadí Česko z transformujících se zemí mezi prvními. Rychlost procesu s sebou přinesla ovšem řadu negativních stránek mezi vztahy mezi ekonomickými subjekty a správou státu, i ve vztahu k obyvatelstvu, a to hlavně k jeho střední třídě. Stát také selhává v ochraně vlastnických práv různých subjektů, zejména jednotlivých občanů. Pro další období je postaven úkol: účinnější kontrola vynakládání veřejných prostředků, změna právních norem o postavení občanského sektoru jako partnera státu, posilování funkcí státu jako služby občanům, odstraňování kořenů korupce a důsledný právní postih, lepší využití občanského sektoru.

O vztazích Česka s EU a světem pojednává **C4**. Hovoří o našich ambicích, našich partnerech, o image ČR v zahraničí a o spokojenosti s naším přínosem do EU. Odpovědi na tyto otázky nejsou zcela jednoznačné, ale v podstatě kladné. To platí jak o občanech, tak o našich politických elitách.

Shrnutí a závěry jsou uvedeny na s. 197–199 s tím, že autoři říkají „Tady musíme čtenáře zklamat“. Odvolávají se na shrnutí všech předcházejících 11 kapitol – myslím zcela právem. Dílčí závěry a hlavně formulace event. doporučení, je k tomu opravňují.

Rekapitulace nejzávažnějších myšlenek (s. 198) je záměrně stručná. Vychází z doporučení Lisabonské strategie EU formulované jako:

- Stát se nejkonzurenceschopnější (! – V. S.) ekonomikou světa,
- Zajistit více a lepších pracovních příležitostí,
- Podpora vzdělání, výzkumu, vývoje a inovací a urychlení přechodu ke společnosti vědění,
- Posílení sociální soudržnosti.

V roce 2002 byla Lisabonská strategie rozšířena o *environmentální pilíř*. Vláda České republiky tento bod schválila rovněž v roce 2002. Recenzi bych mohl skončit slovy publikace, s nimiž souhlasím, a tím zároveň označuji audit za *velmi přínosný* pro řešení základních problémů vývoje naší společnosti. Je to: „Především jsme přesvědčeni, že pro zdárný vývoj České republiky je nutné takové ucelené strategie připravovat, diskutovat a postupně realizovat“.

Vladimír Srb

(ZÁPADNÍ) EVROPA V POHYBU¹⁾

Klaus J. Bade je profesorem nejnovějších dějin a ředitelem *Institutu pro výzkum migrací a interkulturní studia* na univerzitě v Osnabrücku. Jeho kniha z roku 2000 je koncipována jako součást edice „Utváření Evropy“, podnícené spoluprací pěti západoevropských nakladatelství. K této myšlence se připojilo nakladatelství Lidové noviny, vydávající české překlady edice se společnou předmluvou *Jacquesa Le Goffa* a to v jednotné úpravě.

Prvním dojmem z publikace je, že jako svazky všechny zmíněné edice jde o opticky pěknou knížku menšího formátu (497 stran formátu 111 x 167 mm) s graficky dobře řešenou obálkou a nápaditou úpravou, očekávanou spíše u beletrie. Rozhodující ovšem je, že dobrý dojem zanechává kniha i po přečtení. Text je mimořádně čtivý díky i výbornému překladu *Alexeje Kusáka* – celá kniha se dá přečíst plynule, „jedním dechem“, neobsahuje prázdné nebo kontrbaté pasáže. Autor si zřetelně kládí za cíl podat co nejvíce informací a neusilovat o akademické teoretické konstrukce. Přitom si zachovává myšlenkový nadhled, neuchyluje se k popisnému výčtu faktů.

Kniha je členěna do pěti oddílů: **I. Migrace v období přechodu od agrární k industriální společnosti, II. Migrace v Evropě 19. a na počátku 20. století, III. Doba světových válek: Útěk, vyhnání, nucená práce, IV. Migrace a migrační politika za studené války, V. Evropa jako imigrační kontinent na konci 20. století.**

V oddíle **I.** autor charakterizuje Evropu jako kontinent, vždy plný pohybu. Neplatí to jen o současné nebo novodobé Evropě. Někdejší putování obchodníků, „vandrovníků“, „potulných umělců“ a vznešených „cestujících“ nahradila migrace v dnešním smyslu slova, když protoindustriální domácí výroba narazila na nerovnoměrnost mezi populačním růstem a zdroji obživy. Zhruba od poloviny 18. století se v Evropě (západní) rozvíjí migrace za obživou – v podobě cest za zaměstnáním nebo obchodem. V úvodní kapitole autor připomíná a obšírně cituje studie badatelů (zvláště *Jana Lucassena*), zabývající se vnitroeurovropskou migrací na přelomu 18. a 19. století. V Evropě se tehdy vyhranily výchozí oblasti migrace – regiony s nedostatečnou nabídkou obživy – a cílové oblasti, zpravidla s monokulturní zemědělskou výrobou, vyžadující sezónní příliv množství pracovních sil. Dokládají to příklady z Německa, Anglie, z pářížské pánve, Španělska, španělsko-francouzského Středomoří, pádské nížiny, oblastí kolem Severního moře. Migrační podmínky v těchto regionech autor detailně a zajímavě analyzuje, o mnoha jiných regionech se naopak vůbec nezmiňuje. Samozřejmě, nejde o encyklopedické dílo, které by si kladlo za cíl rozebrat migrační procesy v celé Evropě, nicméně orientace na západní Evropu a pochopitelně především na Německo v úvodní kapitole i v celé knize mnohdy působí jako až příliš jednostranná.

Sám autor vymezuje územní oblast svého zájmu jako „území od Skandinávie ke Středomořímu moři a od britských ostrovů až na východ střední Evropy“. Zde nastává určitý čtenářův problém. Západní hranice „Východu střední Evropy“ je u autora trochu neurčitá; z textu knihy plyne, že se nachází na Šumavě, v Krušných horách, na Visle a u Neziiderského jezera. Autor samozřejmě nikde „evropskost“ České republiky, Maďarska nebo Polska na východ od Visly nezpochybnuje, migrační situací těchto zemí se však zabývá jen okrajově a to výhradně jen ve vztahu k západní Evropě.

II. Na začátku 19. století se konstitují hlavní vnitroeurovropské směry migrace z jihu na sever a z východu na západ – a v celé Evropě z venkova do vznikajících průmyslových oblastí a velkoměst. Největšími zdrojovými oblastmi jsou Polsko a Itálie. Poláci se specializují na zemědělské práce, Italové na železniční stavitelství. Mimochodem: už tehdy uvádí báňský úřad ve Vratislavi že „díky přijímání cizinců (tj. Poláků) na jednodušší a hůře placené práce se domácí pracovníci v poměrně mladém věku dostávají k lépe placeným pracím, dosahují tedy vyšších výdělků a lepšího společenského postavení“. Dvě století staré konstatování jakoby se vztahovalo na nejsoučasnější současnost začátku 21. století...

Prudký růst evropského obyvatelstva v 19. století je částečně kompenzován uvolňujícím ventilem, kterým je masová emigrace do Ameriky, z počátku zejména z chudších zemí západní Evropy (Irsko, Itálie), později i z ostatních zemí. Je otázkou, co by se dělo, kdyby takovou příležitost Evropa nedostala; velmi pravděpodobně by vznikla vážná sociální krize. Výjimkou ve vztahu k zámořské emigraci byla Francie, kde nízký přirozený přírůstek nevytvářel populační přetlak a nebyl tak ani důvod k rozsáhlejší emigraci.

Samostatná, na informace neobyčejně bohatá podkapitola **Hromadný exodus do Nového světa** charakterizuje příčiny, průběh i důsledky odchodů Evropanů do Ameriky „od smluvního otroctví k hromadnému vystěhovalectví“. Konstatuje mj., že na konci 19. století silně kleslo zámořské vystěhovalectví ze západní Evropy a zesílila emigrace z východní Evropy a východu střední Evropy. Je to jedna z nemnohých pasáží

¹⁾ Klaus J. Bade: *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, 497 s., z němčiny přeložil Alexej Kusák.

publikace, o „východní Evropě“ a „východu střední Evropy“ vůbec se zmiňujících. Autor konstatuje, že na přelomu 19. a 20. století se stěhují do USA především obyvatelé Rakousko-Uherska a Ruska (odsud především Poláci a Židé). Autor ovšem neuvádí, že většinu rakousko-uherských vystěhovalců do Ameriky tvořili Češi a Slováci, důležitější pro něj je, že 88 % „východoevropských“ vystěhovalců odplouvalo z německých přístavů a způsobovalo tak silný migrační pohyb německými zeměmi.

Na přelomu 19. a 20. století se výrazně zvýšila i intenzita vnitroeurovské migrace. Příčinou je propojení evropských regionů a internacionalizace průmyslových, ale i zemědělských trhů práce. Definují se nové výchozí a cílové oblasti migrace jak mezinárodní, tak interní. Zde to autor dokládá detailními příklady z Francie, Nizozemska, Německa, Itálie, Polska, Dánska, Belgie.

III. Po 1. světové válce se poprvé začínají vyskytovat v souvislosti s migrací pojmy „útek“, „vyhnání“. Autor je vztahuje především na odchody Němců z Polska, dále z Alsaska-Lotrinska a z bývalých německých kolonií v Africe. Konstatuje však i vytvoření početné západoevropské ruské diaspory z uprchlíků před bolševismem. Od Hitlerova nástupu k moci se v evropských migračních pohybech výrazně prosazují důsledky nacismu. Z Německa hromadně prchají Židé, ale i očekávaným vítězstvím komunistů) rozproudila varovnou kampaň, nepřímou a nechtěně vybízející k emigraci do USA. Evropská emigrace zůstávala po dvě desetiletí od konce války základním zdrojem migračního přírůstku v USA. Pak se však situace mění a počet imigrantů z Evropy je v USA definitivně převyšeni imigranty z mimoevropských oblastí. Zásadně se však změnila i migrační situace samotné Evropy. Z dlouhodobě migračně ztrátového kontinentu se od šedesátých let 20. století Evropa stala kontinentem výrazně získovým.

Teprve v souvislostech s událostmi po 2. světové válce se autor konkrétně zmiňuje o Československu a o Češích. Nepřekvapuje, že odsun Němců z Československa německý autor vidí jako „vyhnání“. Respektuje však přitom, že nešlo o jednostranné československé rozhodnutí, transfery Němců byly podpořeny konferencemi v Teheránu a v Jaltě.

IV. Novou éru mezinárodní migrace v Evropě přivodila od konce čtyřicátých let studená válka. Do mezinárodní migrace výrazně promluvila ideologie; to je novou skutečností. Hlavní proud politických emigrantů z komunistických zemí směřuje do USA, západoevropské země jsou pro ně zejména z počátku spíše tranzitními. Vystěhovalectví do Ameriky se po 2. světové válce tak znovu rozproudilo. Evropských politických uprchlíků nejsou však jen z komunistických zemí, paradoxně nejvíce „uprchlíků před komunismem“ přichází z Itálie, kde americká CIA před volbami v roce 1948 (a jí očekávaným vítězstvím komunistů) rozproudila varovnou kampaň, nepřímou a nechtěně vybízející k emigraci do USA. Evropská emigrace zůstávala po dvě desetiletí od konce války základním zdrojem migračního přírůstku v USA. Pak se však situace mění a počet imigrantů z Evropy je v USA definitivně převyšeni imigranty z mimoevropských oblastí. Zásadně se však změnila i migrační situace samotné Evropy. Z dlouhodobě migračně ztrátového kontinentu se od šedesátých let 20. století Evropa stala kontinentem výrazně získovým.

Pro západní Evropu byl migračním zvratem příchod cizinců, nejprve pracovních sil, pak jejich rodinných příslušníků a posléze ekonomických imigrantů. V Evropském hospodářském prostoru od roku 1970 do roku 1995 se počet cizinců zvýšil na pětinásobek. Přitom mnozí z nich byli v cílových zemích rychle naturalizováni – např. Alžírčané ve Francii – a ve statistikách cizinců nikdy nefigurovali. Ve vnitroeurovské migraci se kontinent až do osmdesátých let jasně dělil na severní cílovou a jižní výchozí oblast; trvalí migrační proudy obyvatel téměř všech jihoevropských zemí od Portugalska přes Španělsko, Itálii, Jugoslávii, Řecko až po Turecko směřující do Německa, Beneluxu, Skandinávie. V devadesátých letech však vnitroeurovská migrace kvantitativně ustupuje do pozadí za migraci z jiných kontinentů – z Afriky a Asie. Od začátku devadesátých let se poprvé vůbec stává imigrační oblastí i jižní Evropa. I tak tradiční země emigrace jako Itálie, Španělsko, Portugalsko a Řecko se stávají cílovým prostorem pro legální a zejména ilegální přistěhovalce z Afriky a Asie.

V. Po zániku železné opony se dosavadní politická emigrace z komunistických zemí mění v emigraci nezakrytě ekonomickou. Výjimkou je samozřejmě emigrace z rozvrácené Jugoslávie, zřetelným motivem emigrace z ostatních východoevropských zemí je snaha o rychlé zlepšení kvality života přesídlením na Západ. Výchozí oblastí se stává východní Evropa (Bade jí opět bohužel nediferencuje), cílovou oblastí západní Evropa. Evropa je však především vystavena migračnímu náporu z jiných kontinentů, z Afriky a Asie. Vlády, ale i občané západoevropských zemí od někdejší blahosklonnosti a pohostinnosti přešly k opatrnosti i k nedůvěře. Mnozí se obavy z dalšího růstu migrace „východ-západ“ a především „jih-sever“. Migrační nápor ze zbídačených zemí Afriky je zákonitý. Stále více a stále naléhavěji, a to i v hlasech významných státníků politiků zaznívá závěr: migrace z Afriky do Evropy může přestat růst pouze tehdy, až bude Evropa poskytovat Africe a s ní jiným trpícím oblastem světa mnohem větší podporu. Znepokojivé je, že toto logické konstatování bývá i u některých afrických vůdčích politiků deformováno na varování ve smyslu: „*buď se s námi rozdělíte o své bohatství, nebo si pro něj budeme sami stále více přicházet...*“.

Přistěhovalectví ze zemí třetího světa je nesporně největším problémem současné evropské migrace. „Pevnost Evropa“ se mu snaží čelit, klade si za cíl, „aby těm, kdo žijí uvnitř, poskytovala ochranu před skutečným nebo domnělým ohrožením zvenčí a vpouštěla dovnitř jen ty, kdo jsou podle rozhodnutí

jejích obyvatel považování za žádoucí nebo kteří vyžadují ochranu. Vstupy do „pevnosti“ se přivřely a zároveň úzce profileovaly. Legální imigrace do Evropy je pro obyvatele třetího světa, pomineme-li jeho politickou nebo nejbohatší elitu, možná jen jako řádně zdůvodněná a dokumenty prokázaná migrace za vzděláním a za profesní přípravou. V návaznosti na starší vlny imigrace je možné přistěhování za účelem slučování rodin a v rámci udělování azylu, umožňované však se stále větší opatrností a silicími restrikcemi. Prostě – legální imigrace ze třetího světa do Evropy je krajně obtížná. Zákonitě se proto vytvořila bezbřehá zóna pololegální a ilegální migrace. Taková situace nutí, jak Bade zdůrazňuje, všechny zúčastněné ke hře s falešnými kartami a s pseudoargumenty, lžemi a demagogií na obou stranách. To konečně dobře známe i z České republiky...

V závěru své knihy Bade konstatuje, že „pokud není obrana před uprchlíky ze zemí třetího světa současně vyvážena potíráním příčin útěků ve výchozích oblastech, zůstává podobný přístup historickým skandálem, podle něž budou následující generace poměřovat chápání humanity v Evropě na konci 20. a na začátku 21. století“.

Českému čtenáři nemůže ujít určitá obsahová disproportion. Název knihy by byl přesnější, kdyby místo slova „Evropa“ v něm bylo uvedeno „Západní Evropa“. Čtenář se doví mnoho podrobností o migrační problematice jednotlivých německých zemí, ale i Švédska, Finska, Itálie, Španělska, Portugalska... Z „nezápadní“ Evropy je daleko nejvíce pozornosti věnováno Polsku. Emigrace z Polska byla tak rozsáhlá, že ji prostě nelze pominout; navíc Německo mělo právě s Polskem vždy zvlášť složitou problematiku stěhování už pro několik změn polsko-německých hranic. Detailněji se zabývá autor ještě problematikou migrace v zemích bývalé Jugoslávie, ani ta se pro tamní válečné události a etnické čistky v devadesátých letech pominout nedala. Ostatní země východní Evropy a „východu střední Evropy“ – to je autorův termín – zůstávají na okraji pozornosti. Např. slovo „Slovensko“, nebo „Slováci“ se v knize vyskytuje pouze třikrát – a to vždy ve výčtu Slovenska nebo Slováků mezi ostatními „východoevropskými“ zeměmi nebo národy. Zmínek o Česku je poněkud více zřejmě jen proto, že Čechy jsou blíže Německu, a proto, že se do jejich migrace promítá německá problematika. I rozsáhlá česká emigrace do Ameriky na přelomu 19. a 20. století je bez bližší diferenciacie pojímána jako emigrace z Rakousko-Uherska, obdobně jako emigrace z Československa za studené války je s výjimkou období 1968-69 paušálně zahrnuta do emigrace z východní Evropy. I pro Badeho stejně jako pro řadu jiných západoevropských autorů země na východ od Šumavy a Odry splývají do nezajímavého a nediferencovaného bloku zvaného „východní Evropa“, z něž se u Badeho snaživě, ale bez faktického dopadu vyčleňuje „východ střední Evropy“. Dělení evropského kontinentu na „Evropu“ a „východní Evropu“ má své silné historické kořeny, nicméně je – snad bezděčně – západoevropskými autory akceptováno i tam, kde je vysloveně zavádějící.

Celá kniha je v podstatě rozsáhlým esejem. Obsahuje sice množství číselných dat (někdy sporných), data jsou však řazena do textu bez pokusu o jejich přehlednější strukturování. Analytický čtenář citelně postrádá jejich tabulkové nebo grafické uspořádání. Podrobný popis různých migračních proudů by logicky měl být ilustrován mapovou přílohou – i ta však chybí. Historizující pojetí práce převažuje nad statistickým nebo demografickým. Číselná data jsou viděna jako ilustrace textu, nikoli jako samostatné nosiče informací; proto autor jejich uspořádání nevěnoval takovou péči, jakou by statistik nebo demograf předpokládal.

Výčet literatury v příloze knihy zaujímá celých 40 stran a zahrnuje přibližně 500 titulů. Jde převážně o texty německých autorů, podstatně méně se objevují odkazy na anglicky psanou literaturu (to nebývá obvyklé), výjimečně na literaturu francouzskou. Charakteristické je, že jde téměř výhradně o literaturu západoevropské, někdy americké proveniencie. Z „Východu“ uvádí literatura pouze tři práce polských autorů, všechny publikované v angličtině. Jistě, jazyková bariéra koná své. Bylo však v angličtině skutečně publikováno tak málo prací třeba českých nebo maďarských (těch zvláště) autorů, že si jich tak pečlivý specialista, jakým je Klaus Bade nesporně je, nemohl ani povšimnout?

Je možno však shrnout: jde o velmi zajímavou a mnohdy vysloveně přínosnou publikaci. Rozhodně není určena jen demografům nebo specialistům na migraci; ti by spíše konstatovali některé sporné téze a číselné údaje. Přesto: kniha je natolik čtivá a obsažná, že ji lze rozhodně každému demografovi doporučit.

Milan Aleš

HISTORICKÁ DEMOGRAFIE JAPONSKA V OBDOBÍ NOVOVĚKU

Akira Hayami, dnes již emeritní profesor hospodářských dějin tokijské univerzity, je významným představitelem světové historické demografie. Výzkumem populačního a sociálního vývoje japonského obyvatelstva se zabývá již několik desetiletí a po zjištění, jak blízké jsou některé japonské prameny západoevropským, cílevědomě úspěšně využívá moderních metod historické demografie při jejich důkladném zpracování. Recenzovaná práce¹⁾ je překladem monografie vydané v japonštině v roce 1997. Anglické vydání bylo jen mírně modifikováno tam, kde bylo nutné zahraničním badatelům přiblížit japonské realie.

Práci Akira Hayami je možné považovat za klasickou ukázkou, jak lze koncipovat studii o historicko-demografické problematice tak, aby si zachovala vysokou odbornou úroveň a zároveň byla přitažlivá i pro širší veřejnost. Proto je zajímavá i pro čtenáře zahraničního; kromě toho je možné v systému evidence obyvatelstva používaných v minulosti v Japonsku nalézt řadu obdobných rysů s evropskými zvyklostmi. I běžný čtenář získá povšechné informace nejen o samotných dějinách obyvatelstva Japonska, ale i o tom, jak je možné populační vývoj studovat. Práce je rozdělena v zásadě do třech částí – první dvě jsou věnovány pramenům a analýze populačního vývoje, třetí rozboru rodinných struktur. Kromě řady tabulek a grafů jsou podstatnou částí práce kvalitní kartogramy.

V úvodních kapitolách vysvětluje Akira Hayami, co je demografie, přibližuje čtenáři historii demografického výzkumu (a také demografického myšlení), některé demografické modely a teorie. Zvláštní pozornost věnuje rozpracování metod historické demografie po 2. světové válce v západní Evropě a v Asii. Upozorňuje, že dochované východoasijské prameny využitelné pro historicko-demografický výzkum jsou ještě staršího data než evropské, a to jak pro počet a strukturu obyvatelstva, tak pro přirozený pohyb. Zdůrazňuje, že pro situaci v Japonsku hrály od nejstarších dob významnou roli velmi úzké styky s Čínou, např. od 8. století se používal obdobný způsob přidělování zemědělské půdy jednotlivým rodinám a také jeho evidence, která byla vedena podle jednotlivých rodin a průběžně aktualizována. Šlo vlastně o typ populačního registru, z něhož se vždy po několika letech sumarizovaly počty žijících osob v požadované struktuře. Tento registr zanikl sice kolem roku 1000, byl však obnoven na přelomu 16. a 17. století v souvislosti s nastolením protievropského a protikřesťanského kursu. V roce 1638 byl v souvislosti se zákazem křesťanství proveden podle jednotlivých rodin soupis veškerého obyvatelstva (rodiny si musely nechat potvrdit správnost údajů v místním buddhistickém klášteře). Systém byl pak rozšířen na celý stát a z dat se vždy pro určité době kompilovala data, z nichž je možné získat informace o skladbě japonské populace. Moderní populační cenzy se v Japonsku konají od roku 1920. V Japonsku se stejně jako v dalších zemích Dálného východu vedly také další dokumenty, které je možné stručně charakterizovat jako rodinné genealogie (původně byly vedeny proto, aby bylo možno vyhovět zásadám Konfuciova učení o nutnosti porozumění společenskému postavení jednotlivce, jeho právům a povinnostem během celého pozemského života; k tomu bylo nutno znát pohlaví, věk, rodinný stav a sociální postavení dotčeného a také jeho předků). Tyto rodinné genealogie (*koseki*) se v Japonsku vedly v 8.–12. století. Od roku 1868 byl systém zaveden v celostátním měřítku a slouží dodnes jako podklad pro oficiální dokumenty vydávané jednotlivci k prokázání jeho identity (každá rodina musí mít platný rodinný registr a úředně ověřené výpisy z tohoto registru slouží jednotlivcům pro vydávání dalších dokumentů). Díky těmto registrům mohl Akira Hayami analyzovat populační vývoj Japonska od počátku 17. století a také ho velmi plasticky popsat.

Druhá část knihy je věnována popisu metody rekonstrukce rodin a výsledkům její aplikace na japonské prameny zhruba pro léta 1671–1850. Autor analyzoval průměrný sňatkový věk, délku trvání manželství, úroveň manželské plodnosti (a její vazby na věk při sňatku), úroveň věkově specifické úmrtnosti. Nutno podotknout, že sledoval celou problematiku také v regionálním průřezu. Výsledky jsou velmi zajímavé: například ve věku prvního sňatku činil u mužů v průměru 26–28 let a během sledovaného období se průběžně zvyšoval, stejně jako u žen, u nichž se nejprve dlouho držel na 17 letech, ale v polovině 19. století stoupl na 22 let. Úhrnná plodnost žen narozených na počátku 18. století byla 6,01 dětí na jednu ženu (když se vdaly v 16 letech pak 6, 67), ale pak se snižovala až na hodnoty 3,62 pro kohorty narozené v závěru 18. století. Zvláštní pozornost věnoval autor analýze sociální struktury a jejím vazbám na reprodukční chování. V Japonsku existoval systém velmi podobný naší čelední službě, neboť lidé nižšího sociálního původu obojího pohlaví pracovali v průměru 13 let před sňatkem v jiných domácnostech. Přes velmi stabilní sociální strukturu existovala možnost sociálního vzestupu a geografické mobility obyvatelstva.

¹⁾ Hayami, Akira. *The Historical Demography of Pre-Modern Japan*. Tokyo: University of Tokyo Press, 2001, 192 s., ISBN 0-86008-529-5.

Třetí část práce tvoří rozbor struktury rodin. Zde se autor nejprve zamýšlí nad kvalitou dat (díky rekonstrukci byly zjištěny některé systematické nedostatky pramene – např. vinou zvyku zaregistrovat děti až po dovršení prvního roku života: dítě narozené v období těsně po době každoročního pořizování výtahu se muselo dožít téměř dvou let, aby bylo do soupisu zahrnuto, a tohoto věku se při vysoké úrovni kojenecké úmrtnosti nemusela dožít značná část živě narozených dětí; na druhou stranu dítě narozené v předvečer Nového roku bylo druhý den považováno za dvouleté, neboť věk se zvyšoval o jednotku nikoli v den narozenin, ale na Nový rok a narozené dítě bylo považováno za 1 rok staré). Proto existovala zřejmě značná podregistrace dětí. Následuje důkladná analýza rodinných struktur včetně regionálních diferenciací a časových změn a vazeb na zvyklosti předávání majetku apod. V Japonsku jako celku převládaly rozšířené domácnosti kmenové (v domácnosti žilo pohromadě několik generací jedné linie – hlava domácnosti, jeho žena, děti a rodič(e) jak muže tak ženy, případně rodina jednoho z ženatých synů, vnuci atd.). Přitom ale existovaly značné regionální rozdíly: Např. pro severozápad Japonska byly obvyklé rodiny kmenové (stem family), ve značném měřítku se tu vyskytovaly i rodiny rozšířené s velkým počtem členů (typické pro tyto rodiny byl nízký status žen a také nízký výskyt služebných osob, pro něž by služba byla jen součástí životního cyklu). Ve středu Japonska se vyskytovaly nejen kmenové rodiny, ale často také rodiny nukleární (obvyklé zde byly sňatky v pozdním věku, velký počet narozených dětí v manželství i mimo manželství, vyšší status ženy a převážná část populace strávila část života ve službě). Hayamiho dále zaujalo, jak blízké bylo rozdělení rodinných typů a územního rozložení jednotlivých jazykových dialektů. Zdůrazňuje ale, že vytváření rodinných typů je dlouhodobá a složitá záležitost a je potřebí dalších výzkumů k jejich důkladnějšímu pochopení. Závěrem upozorňuje, že v současnosti je po celém Japonsku neobvyklejší nukleární rodina dvougenerační s malým počtem členů.

Práce Akari Hayamiho se řadí bezesporu k významným příspěvkům nejen pro poznání populačního vývoje Japonska. Vzhledem k tomu, že k výzkumu autor použil metod obvyklých pro výzkum v Evropě a že dosažené výsledky s evropskými porovnává, umožňuje tak komparaci reprodukčního chování obyvatelstva různých oblastí v minulosti. Jeho práce zajímavým způsobem dokládá, že přes některá specifika měl reprodukční režim na Dálném východě v novověku v mnohém obdobné rysy s vývojem v západní Evropě.

Ludmila Fialová

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA

14. ROČNÍK, 4/2004

I. REGSTAT

Heli JESKANEN-SUNSTRÖM: Štatistika v službách regionálneho rozvoja	5
Agnesa KRÁLIKOVÁ: Poznanky z činnosti informačného servisu na Finském štatistickom úrade ..	9
Aižbeta IVANIČKOVÁ: Štatistika založená na systéme registrov vo Finsku	14
Agnesa KRÁLIKOVÁ: Predstavenie projektu REGSTAT, ciele a stav riešenia	20
Branislav NEBORÁSEK: Prostriedky šírenia štatistických údajov prostredníctvom rodiny produktov PC-AXIS	27
Gabriella HAASOVÁ, Alena VACHOVÁ: Nový produkt ŠÚ SR publikácia Regióny Slovenska ...	35
Vybrané myšlienky zo záverečnej správy twinningovej časti projektu REGSTAT	42

II. ČLÁNKY Z OBLASTI ŠTATISTIKY A DEMOGRAFIE

III. ČLÁNKY ÚSTAVU PRE VÝSKUM VEREJNEJ MIENKY PRI ŠTATISTICKOM ÚRADE SLOVENSKEJ REPUBLIKY

IV. OZNAMY

V. REGISTER ČLÁNKOV, ROČNÍK 2004

Vydáva Štatistický úrad Slovenskej republiky, Miletičova 3, 824 67 Bratislava 26, Slovensko, cena: 50 Sk, ročné predplatné 200 Sk.

Z České demografické společnosti

Demografické aspekty změny dědického práva držitelů poddanských usedlostí z roku 1787 bylo další téma uvedené v rámci cyklu tzv. demografických střed (tato 385. se konala 20. 4. 2005). Přednášející *Alice Velková* (Ústav českých dějin FF UK) nejprve v úvodu charakterizovala dědickou praxi jako významnou okolnost, která spoluúčevala rodinnou strategii, ovlivňovala složení rodin a domácností a tím i sociální strukturu vesnice. Dědická praxe byla v 18. století značně proměnlivá, nicméně pro téměř celou západoevropskou oblast platil společný princip nedělitelnosti usedlosti. Nemovitý majetek byl převáděn vždy jen na jednoho hlavního dědice. Ten přebíral celou usedlost a svým sourozencům musel vyplatit podíl, které však nebyly součástí nemovitosti. Systém nedělitelnosti usedlosti tak neumožňoval, aby byl rodový majetek v několika dalších generacích rozdroben. U nás tato praxe trvala až do roku 1869, kdy omezení nedělitelnosti bylo zrušeno zákonem.

Dědická praxe se týkala skupiny lidí, která měla nemovitý majetek. Dispozičním a dědickým právem k poddanské usedlosti mohli nakládat jen tzv. zakoupení poddaní a Štáhlavské panství (Plzeňský kraj), kde autorka prováděla výzkum, k takovým oblastem se zakoupenými usedlostmi patřilo. Ve sledování dědické praxe se A. Velková zaměřila 1) na dynamiku převodu poddanských usedlostí mezi příbuznými a nepříbuznými dědici, 2) na osoby, na které byl majetek rodiny nejčastěji převáděn, resp. na koho se dědické právo v rodině vztahovalo a 3) na postavení hospodářovy manželky, resp. postavení žen v rámci majetkového rodinného práva.

V 18. století drželo některý typ nemovitosti (nemovitosti domkářů, chalupníků a sedláků) 40–65 % rodin Štáhlavska. Jaká byla dědická praxe těchto rodin? Jestliže 2. polovina 17. století byla ve znamení poválečné nestabilizace projevující se fluktuací hospodářů, pro celé 18. století je příznačný trend usazování rodin a stabilizace rodového majetku. Převody nemovitostí na nepříbuzné osoby se snižovaly – v roce 1820 už to bylo jen 16 % koupí a prodejů, zatím co v předchozím dvacetiletí se nepříbuzní na transferu nemovitostí podíleli až 38 %. Toto období trvá přibližně sto let a od konce 18. století, ale zejména od 20. let 19. století opět narůstá počet převodů mezi nepříbuznými osobami. Hospodáři se chovají pragmatičtěji, důležitější pro ně je prospěch současné rodiny, nikoli to, co bude dobré z hlediska rodu. Kupce nehledají jen v okruhu příbuzných, ale mezi těmi, kteří dá-

vají nejvíc. V období 1821–1850 činí transakce mezi nepříbuznými opět přes 30 %. (V praxi to vypadalo tak, že hospodář předával majetek, který nebyl dlouhodobě, tj. několik generací, v držení rodu a takových majetkových transakcí hospodáři uskutečnili několikrát za život.)

Ve sledované oblasti platilo pravidlo, že usedlost dědil nejmladší hospodářův syn (před rokem 1788 se dědicem otcovské usedlosti stal nejmladší syn v 73 %). Podle patentu z roku 1787, pokud otec testamentem nerozhodl jinak, dědil usedlost nejstarší syn. Nové dědické právo bylo počátkem hlubokých změn v rodinách hospodářů. Především ztrácela na významu instituce tzv. prozatímních hospodářů – nestávalo se, že by byl dědic v době otcovy smrti nezletilý. Věk synů–dědiců se ustálil mezi 26–27 roky a věk otců v době, kdy se vzdali hospodaření postupně klesal na 60 let. Po celé sledované období synové přebírající usedlost za života otce uzavírali sňatek ještě před tím, než tuto usedlost převzali – čili nepotvrдила se hypotéza ze starší literatury, že dědici uzavřeli sňatek až poté, co převzali usedlost. Změna dědického práva ovlivnila i rodinnou strategii. Nejstarší syn hospodařil déle a snadněji uspořil podíly pro sourozence, na které byly použity i peníze z věna jeho manželky. A konečně změna dědického práva ovlivnila i postavení hospodářovy manželky. Před rokem 1788 hrála významnou roli jako prozatímní hospodyně vzhledem k vysokému počtu případů nezletilých dědiců (před rokem 1788 se znovu vdala každá 2. prozatímně hospodářící žena, po roce 1787 zůstalo vdovou 70 % žen). Do konce 18. století se žena nemohla ujmout usedlosti sama za sebe – otcovská usedlost byla vždy zapsána do pozemkových knih na jejího manžela. Stejně tak tomu bylo u vdovy, která se znovu vdala – do pozemkových knih bylo zapsáno prozatímní hospodaření jejího manžela. Po roce 1791 pokud vdova–hospodyně byla spolumajitelkou usedlosti, mohla se sama rozhodnout, zda se hospodaření vzdá a předdá je zletilému synovi anebo si držbu usedlosti nechá do konce života. Na druhou stranu změnou dědického práva po roce 1787, kdy mohl převzít usedlost nejstarší syn, její role hospodyně klesala. Zlepšená právní pozice žen se projevuje v průběhu 19. století i tím, že se dcera stávala spolumajitelkou otcovské usedlosti.

V závěru demografické střeďy byla diskutována otázka velikosti zkoumaného vzorku rodin, u kterých probíhal transfer nemovitosti a účastníky zájímali ještě další detaily ohledně dědické praxe.

Místo tradiční, národní konference pořádané každoročně *Českou demografickou společností* se 23. května 2005 v Praze uskutečnila mezinárodní trilaterální demografická konference **Kdo zajistí naši budoucnost? – Qui assurera notre avenir? – Wer sichert unsere Zukunft?** Jejimi spolupředádateli byly vedle ČDS také *katedra demografie a geodemografie PFF UK, Centre français de recherche en sciences sociales a Goethe-Institut Prag*. Ústředním tématem byly porodnost, mezinárodní migrace a populační, resp. rodinná politika v České republice, Francii a Německu, společným cílem pak vzájemná informace o současné situaci a výměna zkušeností. Konference se zúčastnili ředitelé uvedených institucí – *Christian Lequesne* (CEFRES), *Stephan Nobbe* (G-IP), děkan PFF UK *Pavel Kovář*, český eurokomisař *Vladimír Špidla*, přední demografové zúčastněných zemí, členové ČDS, studenti a novináři.

Po úvodních slovech představitelů pořádajících institucí vystoupil v panelu 1 – **Naše budoucnost pohledem Evropské unie** *Vladimír Špidla*, aby informoval o hlavních závěrech Evropské komise shrnuté v publikaci **Zelená kniha: Nová mezigenerační solidarita jako odpověď na demografické změny**. Kniha reaguje na nepříznivý vývoj porodnosti, na demografické stárnutí evropské populace a vyzývá k diskusi nad těmito otázkami. V závěru Zelené knihy jsou vytyčeny tři priority, jak v Evropě čelit nepříznivým demografickým změnám: 1) vrátit se na cestu demografického růstu, tj. dát rodinám místo, které jim v evropské společnosti náleží, 2) zajistit rovnováhu mezi generacemi v rozdělování plodů výsledků hospodářského růstu a břemene sociálního a zdravotního pojištění a 3) vytvořit nové hranice a přechody mezi životními etapami, tj. mezi fází přípravy na povolání, vlastní ekonomickou aktivitou a obdobím postaktivním (teze vychází na jedné straně z prodlužující se doby studií mladých lidí, kteří chtějí mít čas i na výchovu dětí a na straně druhé z růstu počtu „mladých důchodců“, kteří se chtějí déle aktivně zapojovat do života společnosti). V panelu 2 – **Proč (ne)máme děti?** (předsedající *Zdeněk Pavlík*) vystoupily *Chantal Blayo* (Université Montesquieu de Bordeaux), *Charlotte Höhn* (Institut für Bevölkerungsforschung, Wiesbaden) a *Jitka Rychtaříková*. Ch. Blayo hovořila o vývoji plodnosti ve Francii a o jejím nehlubším poklesu v polovině 60.–70. let, kdy na jednu ženu připadalo 1,7 dítěte. V posledním desetiletí se plodnost stabilizovala na 1,9, ale mění se struktura rodin s dětmi – zvyšuje se počet dvoudětných rodin na úkor vícedětných (4–5), přičemž podíl žen s 1 a 3 dětmi zůstává stejný. Zmínila se mimo jiné i o odmítavém postoji okolí, se kterým se setkaly ženy, jež měly 3 a více dětí (jsi blázen, ztrácíš svobodu, jdi na potrat...). Změnu vidí v proměně klimatu spotřební společ-

nosti. Ch. Höhn v přehledu o demografickém chování Němců (nehovořila o muslimských minoritách) seznámila přítomné s rozdílným reprodukčním chováním v bývalém západním a východním Německu, které s určitými rozdíly trvá dodnes. Zmínila také nový fenomén objevující se ve výsledech výběrových šetření populačního klimatu: roste podíl žen nechtějících mít vůbec žádné dítě (16,6 %). Tato skupina vnímá dítě a starost o něj jako omezení svého osobního života. Situaci v ČR z hlediska vývoje plodnosti po 2. světové válce charakterizovala J. Rychtaříková, aby poté upozornila na dva nepříznivé trendy charakteristické pro současné období: rostoucí bezdětnost zejména u vysokoškolaček a rostoucí podíl nemanželsky narozených dětí: v této souvislosti se také začíná hovořit o tzv. osamělém rodičovství. Třetí panel – **Migrace, pluralita a integrace** (předsedající *Charlotte Höhn*) zahájil *Dušan Drbohlav* sympatickou výzvou, aby se demografové zdravili pozdravem „tři“, tj. já mám 3 děti (záchvatná hodnota populace činí 2,1 dítěte na jednu ženu). V úvodu seznámil s hlavními rysy tří obvyklých modelů imigrační politiky – multikulturní, asimilační a diskriminační s tím, že ČR zatím nemá s imigrační politikou mnoho zkušeností a „svůj“ imigrační model teprve hledá. Další přednášející *Karen Schönwälder* (Arbeitsstelle für Interkulturelle Konflikte und gesellschaftliche Integration Berlin) se zabývala integrací cizinců do německé společnosti, která je pro Německo vážným problémem. Imigranti nemají přístup ke vzdělání jako většina společnosti, vyznačují se vysokou mírou nezaměstnanosti, na druhé straně se ale ve své většině (72 %) nechtějí vůči majoritě vymezovat, zachování vlastní identity požaduje jen 15 % Turků. Problém integrace vidí spíše u Němců než např. u Turků. **Catherine de Wenden** (Centre d'Etudes et de Recherches Internationales – Centre National de la Recherche Scientifique, Paris) se zabývala proměnou evropské migrace. Z původního emigračního světadílu se Evropa stala světadílem imigračním: nyní je každoročně cílem 1,4 mil. imigrantů. Úkoly, které před Evropskou unií stojí, vycházejí proto z potřeby vzájemného soužití všech jejích obyvatel. V pozadí této teze jsou samozřejmě i zkušenosti s pochybnými migračními politikami některých států. Společným cílem všech by mělo být evropské občanství, které by však respektovalo národní specifika (požadavek dvojího občanství – evropského a státního, resp. národního). Poslední čtvrtý panel – **Proč a jaká rodinná a imigrační politika?** (předsedající *Chantal Blayo*) zahájil *Bernard Nauck* (Technische Universität Chemnitz). Upozornil, že úspěch francouzské rodinné politiky vidí především v její generační plosounosti. V této souvislosti si posteskl nad situací Německa, kde se rodinná politika mění podle výsledků voleb (na

jihu Německa převládá vliv CDU–CSU, na severu a východě vliv SPD) a zdůraznil, že rodinná politika musí být dlouhodoběji založená. Rodinnou politiku ČR po roce 1989 charakterizovala *Jiřina Kocourková* (katedra demografie a geodemografie PŘF UK): v principu byla odmítnuta populační a rodinná politika, došlo k zúžení na sociální politiku, která se ale soustředila jen na nízkopříjmové rodiny, a přitom nebyly vytvořeny nové nástroje, které by reagovaly na vytváření celé společnosti. V současnosti se koncepce populační/rodinné politiky připravuje a podle J. Kocourkové by měla řešit tři okruhy problémů – finanční podporu rodiny, slučitelnost rodiny a zaměstnání a populační klima ve společnosti. *Ladislav Rabušic* (katedra sociologie FSS MU, Brno) se zabýval otázkou Proč a jaká imigrační politika? Pro ČR, která si nemůže dovolit uzavřít hranice a přitom potřebuje rychle řešit nezvratné změny populačního vývoje 90. let, doporučil aktivní imigrační politiku podle australského vzoru. Poslední přednášející *Patrick Simon* (Institut National d'Etudes Démographiques, Paris) hovořil o dějinách imigrační politiky Francie a demografickém přínosu přistěhovalectví. Varoval mimo jiné před řešením zaměstnanosti imigrací (po 30 letech to jsou lidé v důchodovém věku), upozornil na negativní důsledky migrace a uvedl, že imigrace kvalifikovaných pracovníků je jen jedna z cest. Demografický deficit se v zásadě nedá vyřešit jen početním růstem populace.

Mezinárodní konference skončila v pozdních odpoledních hodinách krátkou diskusí k posledním příspěvkům.

Význam konference je třeba vnímat z hlediska evropského kontextu. Poprvé po vstupu ČR do EU došlo k výměně informací o dějinách a zkušenostech s populační/rodinnou a migrační politikou tří různých evropských zemí s cílem hledat optimální východiska ze stávajícího demografického poklesu. Všechny přednesené referáty vyjdou ve sborníku, na který redakce upozorní.

Na 386. diskusním podvečeru (15. června 2005) hovořil *Felix Koschin* (katedra demografie VŠE) o **ekonomických důsledcích stárnutí naší populace (hrozí nám něco?)**. Na rozdíl od převládajících názorů nebyly jeho závěry pesimistické. Pesimistické závěry vycházejí z jednoduché úvahy o relaci počtu poproduktivních a produktivních, přitom se však každý jedinec chápe jako „kus“, nerozlišují se jeho specifické potřeby ani jeho specifický potenciál produkce. Vezmou-li se v úvahu na jedné straně věkově specifické spotřeby a nároky na sociální služby a na druhé straně věkově specifický potenciál, který představuje lidský kapitál, pak zatížení produktivních narůstající skupinou poproduktivních nejenže dramaticky neporoste, ale při současném posunu odchodu do důchodu a rostoucí imigraci neporoste vůbec! Předpokladem ovšem je, že se bude zvyšovat lidský kapitál, tedy prodlužovat a zkvalitňovat vzdělávání alespoň takovým tempem, jaké je dnes v rozvinutém světě obvyklé. Z tohoto pohledu je proto mnohem důležitější školská reforma než dnes mediálně zpopularizovaná penzijní reforma. Stárnoucí populace bude tedy zřejmě schopna se uživit. Zůstává však otázka, zda bude schopna se reprodukovat.

hru, FK

Šestá česko-německo-rakouská konference o rodinné politice

V Senátu Parlamentu ČR se ve dnech 25. – 26. 4. 2005 konala VI. mezinárodní konference o rodinné politice, kterou pořádalo *Národní centrum pro rodinu*, společně s *Výborem pro zdravotnictví a sociální politiku Senátu* a s partnery z Německa a Rakouska. Letošní téma bylo **Rodinná politika jako nástroj prevence sociálního vyloučení**. Konference vzbudila opět pozornost značně různorodého publika, zhruba 100 účastníků představovalo na jedné straně komunální politiky a úředníky, zástupce neziskových organizací, zároveň však byla přítomná řada špičkových odborníků i několik známých politiků. *Johannes Spanning* z university v Grazu nazval svůj příspěvek **Ústavní ochrana manželství a rodiny v Rakousku a perspektivy ústavních reform vztahujících se k rodinné politice orientované na budoucnost**. Složitý název dobře vystihl záměr popsat složitost diskuse, která nad problémem dlouhé roky v Rakousku probíhá. *Tomáš Sirovátka* (MU Brno) si položil v referátu **Životní šance, rodina a sociální politika**

dvě otázky, a sice jak ovlivňuje rodina životní šance svých členů a jak může rodinná politika ovlivňovat rodinu. Narůstající „rizikovitost“ společnosti souvisí s narůstajícím ohrožením rodiny jako tradičního garanta ochrany před sociálními riziky. Rodinná politika musí propojovat makrosociální procesy s možností voleb v rodinném chování. *René Schmidpeter* z rakouského Ministerstva pro sociální bezpečnost, generace a ochranu spotřebitelů přednesl referát **Nová opatření v rodinné politice Rakouska**. Zaujal především přiblížením filozofie nových konkrétních opatření. Podpora rodiny je chápána jako vytváření bezpečí pro „mikrosvěty života“ (kleinen Lebenswelten), které jsou ohrožovány v čase globalizace a celosvětové soutěže. *Věra Kuchařová* z VÚPSV Praha si v referátu **Postoje k manželství a rodičovství a reflexe změn podmínek pro rodičovství** položila otázku proč se tak rapidně mění demografické chování, když se hodnota rodiny a rodičovství zásadně nemění. Na bohatém výzkumném materiálu dokazuje jis-

tou postojovou inkonzistencí v české populaci, kterou považuje za projev hledání adekvátních forem rodinného života v prostředí dramatických společenských změn. *Guidrun Cyprian* z univerzity v Bambergu se zamýšlela nad slučitelností rodiny a zaměstnání z hlediska blaha dítěte. Referát byl pokusem tento pojem z různých pozic objasnit a dospět k závěrům, které mají charakter obecně platných konkrétních doporučení. *Josef Zeman* z Národního centra pro rodinu položil důraz na systémový přístup k rodině. Vztahy jsou podstatným rysem systému a jejich oslabení není kompenzovatelné dílčími výhodami. Podpora fungování systému bude lépe umožňovat i naplňování individuálních potřeb mužů, žen a dětí. *Hana Šlechtová* z Národního centra pro rodinu se v referátu **Rané rodičovství jako potenciální vystavení měkké podobě sociální exkluze (české a francouzské zkušenosti)** zabývala mechanismy vzniku a kompli-

kujícími faktory tohoto jevu včetně možného mezi-generačního přenosu. V *diskusním fóru R. Schmid-petera* se otázky vztahovaly nejvíce k nové finanční dávce pro rodiče dětí do 4 let věku v Rakousku. (Kinderbetreuungsgeld nyní 436 Eur/měs.) Výše částky je odvozena z potřebných nákladů na dítě, její použití není vázáno na povinnost rodiče osobně pečovat o dítě, je valorizována. Pozornost vzbudila i další nová opatření na podporu přípravy na manželství a péče o seniory. V *diskusním fóru T. Sirovátky* se hovořilo více o problému sociálního vyloučení plynoucího z postavení v rodině a o způsobech jeho zmírňování pro matky na dlouhodobě rodičovské dovolené. Ozývaly se úvahy o mezinárodním srovnávání různých způsobů řešení. Závěrečné pódiové diskuse se zúčastnila poslankyně *A. Páralová* (ODS), poslanec *J. Janeček* (KDU-ČSL) a senátor *M. Mejstřík* (nezávislý).

Josef Zeman

10. slovenská demografická konference „Naša demografia – súčasnosť a perspektívy“, Smolenice, 4. – 6. května 2005

Ve dnech 4. – 6. května 2005 se pod názvem **Naša demografia – súčasnosť a perspektívy** uskutečnila jubilejní 10. konference *Slovenské statistické a demografické spoločnosti* (SSDS), spoluorganizovaná *Statistickým úradem SR* (ŠÚ SR) a *INFOSSTATem Bratislava*. Prestiž konferenci dodávala zástupka prezidenta Slovenské republiky *Ivana Gašparoviče*. Organizační zabezpečení ve Smolenicích zajišťovala krajská správa ŠÚ SR v Trnavě. Setkání se zúčastnily zástupci vědeckých, statistických a akademických institucí a organizací ze Slovenské a České republiky (včetně delegace Českého statistického úřadu). Ke konferenci byl vydán sborník¹⁾.

Konferenci byla zahájena ve středu 4. 5. předsedou ŠÚ SR a SSDS *Peterem Machem*, který mimo jiné připomněl, že statistika pouze nepopisuje přítomnost, ale že zároveň pomáhá spoluvytvářet naši budoucnost. Po přečtení zdravice od prezidenta Slovenské republiky následovaly informace o obci Smolenice od starostky *Pavliny Horňáčkové* a o trnavském kraji od ředitelky místní krajské správy ŠÚ SD *Heleny Okonkwové*. Pak *Michal Tirpák* seznámil s populačním vývojem SR v roce 2004, kdy vedle dalšího růstu úhrnné plodnosti (1,25) a počtu narozených i sňatků byl vykázan poprvé po třech letech poklesu kladný přírůstek přírůstek obyvatelstva. Rostl též podíl mimo-

manželsky narozených (25 %) i naděje dožití (téměř 70 let pro muže a 78 pro ženy).

Po této úvodní části zahájila hlavní blok konference místopředsdkyně SSDS pro demografii *Anna Volná* přednáškou o možnostech demografie, následně se *Milan Žirko* podělil s účastníky o několik poznatků a zkušeností ze své třicetileté služby ve státní statistické správě. Vzpomněl vývoj automatizace zpracování statistiky demografických událostí, a mimo jiné zmínil problémy při zpracování výkazů o demografických událostech, u kterých již ŠÚ SR nedostává rodná čísla. *Jozef Mládek* představil **Atlas obyvatelstva Slovenska** připravovaný k vydání v roce 2006. Tento atlas je dalším významným slovenským mapovým počinem po nedávno vydaném Atlasu krajiny SR. Vědecký tajemník SSDS *Jozef Chajdiak* poté přednesl několik stimulujících názorů ohledně prognóz a projekcí obyvatelstva a *Boris Vaňo* hovořil na téma **Slovenská demografia – súčasnosť a perspektívy**. *Martina Lukáčová* a *Viera Pilínská* poté přednesly příspěvek s názvem **Starnutí obyvatelstva – největší demografická výzva pro 21. storočie**. Témata demografického stárnutí a zahraniční migrace obyvatelstva se jako červená nit táhla celou konferencí.

Danuša Jurčová nastínila problémy evidence zahraniční migrace. Nesrovnalosti ilustrovala příkladem migrace mezi ČR a SR, kde oba státní statistické úřady publikují kladné vzájemné migrační saldo. Statistiky přistěhovalých jsou většinou kvalitnější než statistiky vystěhovalých. *Mária Kateřinková* představila dotazník Eurostatu o migraci.

¹⁾ 10. Slovenská demografická konferencia. *Naša demografia – súčasnosť a perspektívy*. Smolenice: SSDS, 2005. Sborník bude publikován v pdf formátu na internetové adrese www.ssd.s.sk.

Bohdana Holá z ČSÚ rozvedla další problémy ve statistice migrací, např. rozlišování mezi turistikou a migrací nebo problém v implementaci doporučení EU, která vytvářejí spíše sociologové s neznalostí praxe nežli statistikové – tato doporučení jsou v praxi obtížně implementovatelná, zvláště pokud nedojde k široké spolupráci mezi kolegy z ministerstva práce a sociálních věcí a z ministerstva vnitra – vyjednávací pozice ČSÚ je zde přítomná velmi slabá. Za možná řešení považuje B. Holá upuštění od hranice jednoho roku pro dlouhodobou migraci, která je obtížně zjiřitelná (ponechat 90 dní), nezahrnovat žadatele o azyl a nelegální migranty, sledovat pouze hlavní bydliště, a v rámci EU zavést opatření známá z vnitřní migrace – imigrační země podá hlášení zemi emigrace a statistiky se budou navzájem srovnávat.

Jitka Langhamrová z VŠE Praha se vrátila k otázce stárnutí populace a k možnostem jejího řešení prostřednictvím zahraniční migrace. *Branislav Bleha* se poté věnoval problematice zahrnutí migrací do populačních prognóz.

Moderátor následujícího bloku, *Miroslav Šimek* z ČSÚ, se ještě vrátil k problematice migrací, když doporučil přítomným statistikům, aby vyžadovali od svých nadřízených důslednější prosazování doporučení EU u spolupracujících orgánů vládního sektoru. *Karol Pastor* přednesl příspěvek o sňatkovém trhu na Slovensku. Uvedl, že dochází již k všeobecné akceptaci kohabitací ve zdejší společnosti a že nedostatek ženichů vede ke snižování věkového rozdílu mezi muži a ženami při sňatku. Klesá podíl církevních sňatků, stabilita manželství se snižuje ve všech parametrech.

Velkou pozornost vyvolal příspěvek *Vladimíra Poláška* z olomouckého pracoviště ČSÚ. V. Poláček sledoval z individuálních souborů narozených budoucí demografické trajektorie chování svobodných matek po narození prvního dítěte. U žen, které porodily první dítě mimo manželství v letech 1991–2004, byla sledována doba do sňatku a do následujícího porodu. Během devadesátých let klesá podíl svobodných matek, které se následně vdají. Výrazný rozdíl je mezi agregovanou plodností žen, které se následně vdaly a těmi, které zůstaly svobodné.

Jaromír Běláček z Institutu zdravotní politiky a ekonomiky se věnoval problematice populačního optima v rámci současné evropské demografické situace. Příspěvek *Marceley Káčerové* se opět věnoval demografickému stárnutí na Slovensku a v Evropě. V diskusi byla vznesena otázka, proč je do výpočtů

indexů stáří a závislosti zahrnuta předreprodukční složka stále jako 0–14letá, když v současné vyspělé Evropě mladí lidé vstupují do věku ekonomické aktivity zhruba o pět až deset let později.

Podvečerní čtvrtelný blok obsahoval zajímavý příklad řešení problémů při statistickém zpracování příčin smrti od kolektivu autorů ze slovenského ÚZISu prezentovaný *Annou Barákovou* a několik studií aplikujících pokročilé statistické metody: o gravitační modely *Gregorové, Kusendové* a *Čintalové*, dekompozice úmrtnostních tabulek *Jána Mészároše*, či testování hypotéz *Potockého* a *Stehlíka*. Zajímavý přehled matematických modelů sňatkového trhu s příkladem aplikace na slovenská data předvedla *Timea Faragóová*.

V pátečním bloku zaujala přednáška studenta PřFUK *Branislava Šprochy*, který faktorovou a shlukovou analýzou typologizoval okresy Slovenska z hlediska rodinného chování v letech 1997–2002. *Eva Kačerová* z VŠE osvětila konferenci prezentací analýzy křestních jmen na území panství Eggenberků dle soupisů poddaných podle víry ze 17. století. Zajímavá byla též prezentace vybraných charakteristik demografického chování vysokoškolačů na Slovensku, analyzovaných autorským kolektivem *Marenčáková, Štročková, Mládek* z výsledků ankety mezi pěti stovkami studentů vysokých škol.

Na závěr se účastníci setkání shodli na následujících společných závěrech konference:

1) Doporučit státním orgánům podporu zdravého populačního růstu, 2) Prosadit znovuzavedení novomanželských půjček se státním příspěvkem, 3) Doporučit další zvýšení věku odchodu do důchodu, 4) Zasadit se o zavedení jednotné evidence migrace v rámci EU, 5) Posílit výuku demografie na vysokých školách, 6) Podpořit výuku k mateřství a rodičovství na druhém a třetím stupni škol, 7) Zajistit finanční podporu vydání Atlasu obyvatelstva SR ze strany státu.

Uvedené závěry se týkaly především Slovenské republiky a byly předány kancelářím prezidenta a předsednictva vlády SR a dalším státním orgánům SR, dále vedení ŠÚ SR a ČSÚ a zástupcům medií. V závěru konference byla mimo jiné vyzdvihnuta spolupráce a přátelství mezi národy Čechů a Slováků. Protože mezi účastníky byli jak úředníci ze statistické správy tak akademici, vědci a učitelé z vysokých škol, konference přispěla ke spolupráci a vzájemné vazbě mezi vědeckou a univerzitní veřejností a státním sektorem.

Kryštof Zeman

Přehledy

Pohyb obyvatelstva v České republice v roce 2004 podle krajů a okresů (Movement of population in the Czech Republic in 2004 / regions and districts)

Ú z e m ě	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zemřelí		Přidělek (týbýtek)		Sňatky	Rozvody na 1 000 obyvatel	Živě narození na 1 000 obyvatel	Zemřelí	Celkový přírůstek	Úmrtí	
					do 1 do 28	přirozený	stěhováním	celkový						koje- nečka	novoro- zenečka
					roku	dnů	přirozený	stěhováním						celkový	koje- nečka
Česká republika	51 447	33 060	97 664	41 324	107 177	366	224	-9 513	18 635	9 122	5,0	3,2	0,9	3,7	2,3
Hlavní město Praha	6 761	3 969	11 131	4 506	12 849	34	19	-1 718	6 708	4 990	5,8	3,4	4,3	3,1	1,7
Středočeský kraj	5 647	3 819	11 289	4 717	12 597	41	26	-1 308	9 584	8 276	5,1	3,4	7,3	3,6	2,3
Benešov	422	243	861	422	1 120	2	1	-259	-168	-91	4,5	2,6	-1,0	2,3	1,2
Beroun	408	215	755	332	893	5	1	-138	899	761	5,3	2,8	11,6	9,9	1,3
Kladno	821	564	1 491	778	1 712	5	5	-221	-106	-327	5,5	3,8	-2,2	3,4	3,4
Kolín	495	337	910	371	1 046	3	3	-136	350	214	5,2	3,5	10,9	2,2	3,3
Kutná Hora	314	210	624	327	785	3	1	-161	4	-157	4,3	2,9	-2,1	4,8	1,6
Mělník	487	366	1 036	471	1 054	6	5	-18	173	155	5,2	3,8	10,9	11,1	5,8
Mladá Boleslav	688	405	1 138	375	1 164	3	3	-26	560	534	6,0	3,5	10,2	4,7	2,6
Nymburk	432	267	883	305	1 025	2	2	-142	811	520	5,0	3,1	10,3	9,5	2,3
Praha – východ	523	331	1 075	404	1 011	5	2	64	3 068	3 132	5,2	3,3	30,9	4,7	1,9
Praha – západ	481	344	1 002	334	933	3	1	69	3 084	3 153	5,3	3,8	11,1	10,3	3,0
Příbram	508	361	1 023	402	1 215	2	2	-192	203	11	4,7	3,4	0,1	2,0	2,0
Rakovník	258	176	491	196	639	2	-	-148	228	80	4,8	3,2	1,5	4,1	-
Jihočeský kraj	3 028	1 827	5 941	2 435	6 440	14	5	-499	670	171	4,8	2,9	0,3	2,4	0,8
České Budějovice	919	553	1 721	761	1 694	2	-	27	299	326	5,1	3,1	1,8	1,2	-
Český Krumlov	303	191	613	303	569	3	1	44	159	203	5,1	3,2	9,5	3,4	1,6
Jindřichův Hradec	425	257	841	297	987	3	1	-146	43	-103	4,6	2,8	-1,1	3,6	1,2
Písek	315	217	576	269	735	2	1	-159	165	6	4,5	3,1	0,1	3,5	1,7
Prachatice	274	142	537	214	520	-	-	17	34	51	5,3	2,8	10,4	10,1	-
Strakonice	307	192	695	243	855	3	2	-160	-18	-178	4,4	2,8	-2,6	4,3	2,9
Tábor	485	275	958	348	1 080	1	-	-122	-12	-134	4,7	2,7	-1,3	1,0	-
Plzeňský kraj	2 799	1 812	5 046	2 695	5 999	22	10	-953	458	-495	5,1	3,3	-0,9	4,4	2,0
Domažlice	305	187	533	293	618	4	1	-85	152	67	5,2	3,2	1,1	7,5	1,9
Klatovy	409	259	825	374	1 008	5	2	-183	155	-28	4,7	3,0	-0,3	6,1	2,4
Plzeň – město	935	672	1 504	879	1 811	4	2	-307	-1 246	-1 553	5,7	4,1	-9,5	2,7	1,3
Plzeň – jih	306	181	608	293	770	2	1	-162	565	403	4,5	2,6	11,2	5,9	3,3
Plzeň – sever	345	224	721	331	779	1	1	-58	712	654	4,7	3,0	8,8	1,4	1,4
Rokycany	241	139	372	202	553	5	2	-181	312	131	5,3	3,0	2,9	13,4	5,4
Tachov	258	150	483	323	460	1	1	23	-192	-169	5,0	2,9	-3,3	2,1	2,1

(pokračování)

Ú z e m í	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zeměli		Přírůstek (úbytek)		Sňatky na 1 000 obyvatel	Živě narození na 1 000 obyvatel	Zeměli na 1 000 obyvatel	Celkový přírůstek		Úmrtí		
					do 1 roku	do 28 dnů	přirození	stěhováním				celkový	koje- necká	novoro- zenecká	Celkový přírůstek	
															celkem	celkový
Karlovarský kraj	1 716	1 145	2 903	1 623	17	11	-117	456	339	5,6	3,8	9,9	1,1	5,9	3,8	
Chab	451	366	858	541	5	3	-18	253	235	5,0	4,1	9,6	2,6	5,8	3,5	
Karlovy Vary	756	426	1 128	569	8	4	-137	355	218	6,2	3,5	9,3	1,8	7,1	3,5	
Sokolov	509	353	917	513	4	4	38	-152	-114	5,5	3,8	9,8	-1,2	4,4	4,4	
Ústecký kraj	4 398	3 363	8 601	4 671	45	31	-325	1 590	1 265	5,4	4,1	10,5	1,5	5,2	3,6	
Děčín	810	485	1 338	798	2	1	-68	112	44	6,1	3,6	10,0	0,3	1,5	0,7	
Chomutov	646	599	1 281	688	6	2	-23	271	248	5,2	4,8	10,3	2,0	4,7	1,6	
Litoměřice	616	393	1 183	433	9	8	-99	398	299	5,4	3,4	10,3	2,6	7,6	6,8	
Louny	435	282	892	408	9	7	-28	89	61	5,1	3,3	10,4	0,7	10,1	7,8	
Most	541	504	1 231	691	7	6	-132	86	-46	4,6	4,3	10,5	-0,4	5,7	4,9	
Teplice	680	550	1 376	880	5	5	-52	576	524	5,3	4,3	10,8	4,1	3,6	3,6	
Ústí nad Labem	670	550	1 300	773	7	2	77	58	135	5,7	4,7	11,1	1,1	5,4	1,5	
Liberecký kraj	2 264	1 468	4 312	2 090	14	7	-37	-122	-159	5,3	3,4	10,1	-0,4	3,2	1,6	
Česká Lípa	552	445	1 100	571	3	2	104	119	223	5,2	4,2	10,4	2,1	2,7	1,8	
Jablonec nad Nisou	440	310	874	476	5	2	-74	-46	-120	5,0	3,5	9,9	-1,4	5,7	2,3	
Liberec	911	518	1 636	784	6	3	73	-64	9	5,7	3,3	10,3	0,1	3,7	1,8	
Semily	351	195	702	259	-	-	-140	-131	-271	4,7	2,6	9,4	-3,6	-	-	
Královhradecký kraj	2 660	1 779	5 190	2 300	28	19	-557	290	-267	4,8	3,3	9,5	-0,5	5,4	3,7	
Hradec Králové	719	522	1 481	751	11	6	-156	165	9	4,5	3,3	9,3	0,1	7,4	4,1	
Jičín	396	258	709	295	4	4	-97	62	-35	5,1	3,4	9,2	-0,5	5,6	5,6	
Náchod	512	354	1 065	430	3	2	-82	-122	-204	4,6	3,2	9,5	-1,8	2,8	1,9	
Rychnov nad Kněžnou	395	219	830	332	4	2	-2	-21	-23	5,0	2,8	10,5	-0,3	4,8	2,4	
Trutnov	628	426	1 105	492	6	5	-220	206	-14	5,2	3,6	9,2	-0,1	5,4	4,5	
Paroubický kraj	2 343	1 463	4 821	1 710	18	12	-387	186	-201	4,6	2,9	9,5	-0,4	3,7	2,5	
Chrudim	470	300	986	358	4	2	-167	62	-105	4,5	2,9	9,4	-1,0	4,1	2,0	
Paroubice	779	503	1 478	475	3	-	-120	191	71	4,9	3,1	9,2	0,4	2,0	-	
Svitavy	477	260	965	398	7	7	-108	-58	-166	4,7	2,5	9,5	-1,6	7,3	7,3	
Ústí nad Orlicí	617	400	1 392	479	4	3	8	-9	-1	4,4	2,9	10,0	0,0	2,9	2,2	
Vysočina	2 695	1 216	4 819	1 710	12	11	-255	-103	-358	4,7	2,4	9,3	-0,7	2,5	2,3	
Havlíčkův Brod	449	224	832	345	2	2	-149	20	-129	4,7	2,4	8,8	-1,4	2,4	2,4	
Jihlava	531	271	1 043	364	3	3	47	-88	-41	4,9	2,5	9,6	-0,4	2,9	2,9	
Pelhřimov	318	159	651	284	2	1	-186	-68	-254	4,4	2,2	9,0	-3,5	3,1	1,5	

(dokončení)

Ú z e m í	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zemřelí		Přírůstek (úbyvek)		Sňatky	Rozvody na 1 000 obyvatel	Živě narození na 1 000 obyvatel	Zemřelí	Celkový přírůstek		Úmrtnost koje-necká	Úmrtnost novoro-zenecká
					do 1 do 28 roku dnu	celkem	přirození	stěhováním celkový					Zemřelí	Celkový přírůstek		
Třebíč	553	292	1 038	350	1 114	3	61	-15	4,7	2,5	8,9	9,5	-0,1	2,9	2,9	
Žďár nad Sázavou	584	270	1 255	367	1 146	2	-28	81	4,7	2,2	10,0	9,2	0,6	1,6	1,6	
Jihomoravský kraj	5 647	3 294	10 660	3 936	11 592	25	1 563	631	5,0	2,9	9,5	10,3	0,6	2,3	1,6	
Blansko	493	280	999	363	1 136	1	93	-44	4,6	2,6	9,3	10,6	-0,4	1,0	1,0	
Brno - město	2 150	1 338	3 603	1 488	3 986	12	-383	-1 447	5,8	3,6	9,8	10,8	-5,0	3,3	1,9	
Brno - venkov	787	425	1 648	490	1 630	2	18	2 421	4,8	2,6	10,0	9,9	14,8	1,2	0,6	
Břeclav	565	346	1 170	388	1 180	1	-10	69	4,6	2,8	9,5	9,6	0,5	0,9	0,9	
Hodonín	728	411	1 370	506	1 606	2	-236	-98	4,6	2,6	8,7	10,2	-2,1	1,5	0,7	
Vyškov	396	196	847	268	899	3	-52	289	4,6	2,3	9,7	10,3	2,7	3,5	3,5	
Znojmo	528	298	1 023	433	1 155	4	-132	104	4,6	2,6	9,0	10,1	0,9	3,9	2,9	
Olomoucký kraj	2 936	1 969	5 913	2 111	6 357	29	-743	-1 187	4,6	3,1	9,3	10,0	-1,9	4,9	2,4	
Jeseník	183	150	385	145	402	1	-17	-134	4,3	3,6	9,1	9,6	-3,2	2,6	2,6	
Olomouc	1 119	793	2 142	755	2 197	15	18	-37	5,0	3,5	9,6	9,8	-0,2	7,0	3,3	
Prostějov	505	299	1 017	378	1 152	4	-135	63	4,6	2,7	9,3	10,5	-0,7	3,9	2,0	
Přerov	578	342	1 217	483	1 385	6	-168	-250	4,3	2,5	9,1	10,3	-3,1	4,9	3,3	
Šumperk	551	385	1 152	350	1 221	3	-69	-457	4,4	3,1	9,2	9,7	-4,2	2,6	-	
Zlínský kraj	2 731	1 582	5 217	1 938	5 978	17	-399	-1 160	4,6	2,6	8,8	10,1	-2,0	3,3	2,3	
Kroměříž	473	321	966	350	1 130	5	164	189	4,4	3,0	9,0	10,5	0,2	5,2	4,1	
Uherské Hradiště	644	325	1 239	428	1 462	5	-223	-58	4,5	2,3	8,6	10,2	-2,0	4,0	2,4	
Veselí	643	346	1 308	493	1 409	2	-101	-25	4,4	2,4	9,0	9,6	-0,9	1,5	1,5	
Zlín	971	540	1 704	667	1 977	5	-273	-505	5,0	2,8	8,8	10,2	-4,0	2,9	1,8	
Moravskoslezský kraj	5 902	4 404	11 821	4 882	13 041	50	-1 503	-2 723	4,7	3,5	9,4	10,4	-2,2	4,2	2,5	
Bruntál	422	321	996	490	1 012	7	-16	-413	4,1	3,1	9,6	9,7	-4,1	7,0	2,0	
Frydek - Místek	1 048	646	2 091	771	2 488	7	532	135	4,6	2,8	9,2	11,0	0,6	3,3	2,4	
Karviná	1 346	1 159	2 475	1 146	2 920	13	-445	-44	4,9	4,2	9,0	10,6	-1,8	5,3	3,6	
Nový Jičín	693	560	1 538	530	1 454	7	84	-195	4,4	3,5	9,7	9,1	-0,7	4,6	3,9	
Opava	798	419	1 741	688	1 843	6	-102	-41	4,4	2,3	9,6	10,2	-0,8	3,4	1,7	
Ostrava - město	1 595	1 299	2 980	1 257	3 324	10	-344	-1 686	5,1	4,2	9,5	10,7	-5,4	3,4	1,7	

Pohyb obyvatelstva v České republice ve městech nad 20 000 obyvatel v roce 2004 (Movement of population in the Czech Republic in towns with population above 20 thous. in 2004)

Název města	Střední stav obyvatel	Statky	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zeměli		Přírůstek (úbytek)		Sňatky	Rozvody na 1 000 obyvatel	Živě narození na 1 000 obyvatel	Zeměli	Celkový přírůstek	Kojenecká úmrtnost
						celkem	do 1 roku	přirozený	stěhování						
Praha	1 165 617	6 761	3 969	11 131	4 506	12 849	34	-1 718	6 708	4 990	5,8	3,4	9,5	11,0	4,3
Brno	368 296	2 150	1 338	3 603	1 486	3 986	12	-383	-1 447	-1 830	5,8	3,6	9,8	10,8	-5,0
Ostrava	312 080	1 595	1 299	2 980	1 257	3 324	10	-844	-1 342	-1 686	5,1	4,2	9,5	10,7	-5,4
Přízeň	163 207	935	672	1 504	881	1 811	4	-307	-1 246	-1 553	5,7	4,1	9,2	11,1	-9,5
Olomouc	100 916	545	410	966	343	931	10	35	-551	-516	5,4	4,1	9,6	9,2	-5,1
Liberec	97 542	613	324	975	503	975	4	-	-370	-623	6,3	3,3	10,0	10,0	-3,8
České Budějovice	94 945	484	315	871	439	858	1	13	-636	-623	5,1	3,3	9,2	9,0	-6,6
Hradec Králové	94 734	445	361	849	505	938	4	-89	-412	-501	4,7	3,8	9,0	9,9	-5,3
Ústí nad Labem	93 865	555	540	1 084	647	989	5	95	-341	-246	5,9	5,8	11,5	10,5	-2,6
Paroubice	88 428	442	309	827	275	862	3	-35	-525	-560	5,0	3,5	9,4	9,7	-6,3
Havířov	84 775	442	379	717	348	830	6	-113	-17	-130	5,2	4,5	8,5	9,8	-1,5
Zlín	78 874	431	255	681	295	828	3	-147	-431	-578	5,5	3,2	8,6	10,5	-7,3
Kladno	69 437	422	313	737	385	735	2	2	-650	-648	6,1	4,5	10,6	10,6	-9,3
Most	67 873	320	296	698	420	732	5	-34	-56	-90	4,7	4,4	10,3	10,8	-1,3
Karviná	63 386	300	270	607	297	760	5	-153	-57	-210	4,7	4,3	9,6	12,0	-3,3
Frydek-Místek	60 111	276	230	561	274	573	3	-12	-381	-393	4,6	3,8	9,3	9,5	-6,5
Opava	60 023	287	173	578	284	606	3	-28	-381	-409	4,8	2,9	9,6	10,1	-6,8
Děčín	51 932	337	207	509	336	557	-	-48	-190	-238	6,5	4,0	9,8	10,7	-4,6
Karlovy Vary	51 572	350	196	448	185	571	3	-123	-147	-270	6,8	3,8	8,7	11,1	-5,2
Teplice	51 171	278	225	543	380	554	2	-11	-19	-30	5,4	4,4	10,6	10,8	-0,6
Chomutov	50 181	267	272	520	277	503	2	17	-92	-75	5,3	5,4	10,4	10,0	-1,5
Jihlava	49 996	262	156	438	201	461	2	-23	-212	-235	5,2	3,1	8,8	9,2	-4,7
Prostějov	47 236	238	154	440	199	513	2	-73	-136	-209	5,0	3,3	9,3	10,9	-4,4
Přerov	47 035	230	138	424	184	433	3	-9	-364	-373	4,9	2,9	9,0	9,2	-7,9
Jablonec nad Nisou	44 607	256	171	481	283	488	3	-7	-300	-307	5,7	3,8	10,8	10,9	-6,9
Mladá Boleslav	42 850	260	229	394	161	386	1	8	-720	-712	6,1	5,3	9,2	9,0	-16,6
Česká Lípa	38 801	211	216	419	232	323	2	96	-161	-65	5,4	5,6	10,8	8,3	-1,7
Třebíč	38 721	193	134	352	157	321	-	31	-101	-70	5,0	3,5	9,1	8,3	-1,8
Trinec	38 375	201	105	305	133	460	1	-155	-42	-197	5,2	2,7	7,9	12,0	-5,1
Tábor	36 070	192	137	335	162	304	1	31	-282	-251	5,3	3,8	9,3	8,4	-7,0
Znojmo	35 224	185	103	300	187	317	1	-17	-86	-103	5,3	2,9	8,5	9,0	-2,9
Příbram	35 141	181	129	341	165	320	-	21	-125	-104	5,2	3,7	9,7	9,1	-3,0
Olřová	34 153	168	156	324	156	294	1	30	-286	-256	4,9	4,6	9,5	8,6	-7,5

(dokončení)

Název města	Střední stav obyvatel	Státky	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zeměti		Přistěhovaní (úbytek)		Sňatky	Rozvody na 1000 obyvatel	Živě narození na 1000 obyvatel	Zeměti	Celkový přírůstek	Kojenecká úmrtnost
						celkem	do 1 roku	přirození	stěhování						
Cheb	33 222	159	139	362	270	286	1	76	144	220	4,8	4,2	8,6	6,6	2,8
Trutnov	31 280	176	121	274	162	320	3	-46	-113	-159	5,6	3,9	10,2	-5,1	10,9
Písek	29 745	149	110	239	124	277	1	-38	65	27	5,0	3,7	8,0	9,3	4,2
Kolín	29 542	155	148	265	149	298	2	-33	-168	-201	5,2	5,0	10,1	-6,8	7,5
Kroměříž	29 046	132	112	239	117	306	-	-67	-18	-85	4,5	3,9	8,2	10,5	-2,9
Šumperk	28 607	118	115	273	95	317	-	-44	-249	-293	4,1	4,0	9,5	11,1	-10,2
Vsetín	28 477	129	91	252	112	258	1	-6	-219	-225	4,5	3,2	8,8	9,1	-7,9
Vlašské Meziříčí	27 494	135	81	244	115	277	1	-33	-38	-71	4,9	2,9	8,9	10,1	-2,6
Litvínov	27 029	129	110	269	139	358	-	-89	94	5	4,8	4,1	10,0	13,2	0,2
Nový Jičín	26 437	122	123	250	117	252	1	-2	-214	-216	4,6	4,7	9,5	9,5	-8,2
Hodonín	26 392	127	97	233	116	242	-	-9	-46	-55	4,8	3,7	8,8	9,2	-2,1
Uherské Hradiště	26 330	109	82	240	99	221	1	19	-160	-141	4,1	3,1	9,1	8,4	-5,4
Český Těšín	26 126	139	104	277	118	243	-	34	-134	-100	5,3	4,0	10,6	9,3	-3,8
Břeclav	25 749	124	92	266	93	259	-	7	-80	-73	4,8	3,6	10,3	10,1	-2,8
Krnov	25 497	124	97	237	117	261	1	-24	-81	-105	4,9	3,8	9,3	10,2	-4,1
Sokolov	24 809	138	112	238	144	236	1	2	-179	-177	5,6	4,5	9,6	9,5	-7,1
Litoměřice	24 369	124	103	263	111	222	3	41	-141	-100	5,1	4,2	10,8	9,1	-4,1
Havlíčkův Brod	24 279	116	76	249	132	240	-	9	-69	-60	4,8	3,1	10,3	9,9	-2,5
Žďár nad Sázavou	23 985	121	95	249	94	168	-	81	-135	-54	5,0	4,0	10,4	7,0	-2,3
Chrudim	23 512	116	85	232	114	211	-	21	-153	-132	4,9	3,6	9,9	9,0	-5,6
Kopřivnice	23 411	126	106	258	77	169	3	89	-124	-35	5,4	4,5	11,0	7,2	-1,5
Strakonice	23 391	92	79	228	100	250	1	-22	-176	-198	3,9	3,4	9,7	10,7	-8,5
Bohumín	23 065	115	96	207	110	269	-	-62	65	3	5,0	4,2	9,0	11,7	0,1
Klatovy	22 859	112	69	224	123	259	-	-35	56	21	4,9	3,0	9,8	11,3	0,9
Jindřichův Hradec	22 719	109	79	208	87	216	1	-8	-138	-146	4,8	3,5	9,2	9,5	-6,4
Vyškov	22 258	111	71	217	70	184	2	33	-39	-6	5,0	3,2	9,7	8,3	-0,3
Kutná Hora	21 245	101	79	200	107	202	1	-2	-169	-171	4,8	3,7	9,4	9,5	-8,0
Náchod	21 244	96	97	198	102	218	-	-20	-46	-66	4,5	4,6	9,3	10,3	-3,1
Jirkov	21 120	101	105	237	162	233	-	4	143	147	4,8	5,0	11,2	11,0	7,0
Blansko	20 308	107	75	191	95	176	-	15	-109	-94	5,3	3,7	9,4	8,7	-4,6

Miroslav Šimek

Bibliografie

Rozvoj bydlení III. Praha: Česká společnost pro rozvoj bydlení, 2004.

Koncem roku 2004 vyšel již třetím rokem svazek materiálů k otázkám bydlení v Česku i v zahraničí. Svazek je tradičně členěn na tři oddíly: Oddíl A obsahuje tyto odborné příspěvky: **Bydlení v územích České republiky** (J. Dupal), **Fakta a úvahy o osídlení České republiky** (A. Andrlé), **Projektové financování komplexní regenerace bytových domů** (B. Švamberk), **Východiska nové bytové politiky** (D. Grabmüllerová), **Regionální a komunální politika bydlení** (J. Dupal), **Stanování nákladu na údržbu a opravy bytového fondu** (J. Špaček), **Bytová situace a přístupy mladých lidí k získání bytu na lokální úrovni** (J. Dupal). Z uvedených příspěvků je zřejmé, že autoři se zaměřovali na zcela konkrétní problémy bytové výstavby a na údržbu a opravy bytového fondu, jež patří často opomíjeným problémům v Česku.

Oddíl B – Poznátky a náměty ze zahraničí obsahuje čtyři příspěvky čerpané ze zahraničních časopisů zejména rakouských a německých. V nich jsou probírány otázky velmi blízké problému naší bytové politiky a výstavby. Jejich autorem je V. Srb, který tak našim investorům a realizátorům bytové výstavby a politiky přiblížil nejnovější trendy ve středoevropském prostoru (byť podmínky posledních 40 let byly u našich sousedů odlišné).

Oddíl C – Názory, náměty a informace je věnován několika konkrétním problémům: **Jak s podnikovými byty?** (J. Císař), **Několik poznámek k problematice bydlení** (R. Axamit), **Šance pro zákon o nájemném** (J. Císař), **Obytná plocha v přepočtu na 1 obyvatele v SRN, Výzkumný ústav stavby měst se obává nedostatku bytů v rozsahu více než 2 mil. bytů** – kritika fiskálně politicky vedené diskuse (J. Pokorný) a **Světový den Habitat 4. října 2004** (M. Červený). Otázky jsou zaměřené na **problém regulovaného a neregulovaného nájemního bydlení** (J. Císař, R. Axamit).

Dosavadní tři sborníky jsou mimo jiné cenným a stručným dokladem o vývoji hlavních problémů kolem bydlení, což si Česká společnost pro rozvoj bydlení předsevzala jako primární úkol. Z hlediska autorů je také tribunou, kde se mohou uplatnit i začínající odborníci v oblasti bydlení.

Eduard Charvát

VOŠAHLÍKOVÁ, PAVLA ET AL. Biografický slovník českých zemí, 1. sešit (A), 2. sešit (B-Bař). Praha: Libri, 2004, 156 s. ; 2005; 132 s.

Encyklopedická práce má v české vědě a kultuře významnou historickou tradici, její kořeny sa-

hají hluboko do minulosti. Připomeňme čelné dílo novodobé české vzdělanosti – **Ottův slovník naučný**. V naší jinak poměrně rozvinuté encyklopedické produkci dosud chybí všeobecně pojatý biografický slovník vztahující se k českým zemím. Tohoto úkolu se ujalo nakladatelství Libri. Velkorysý projekt má obsáhnout na „25 000 biogramů osobností všech dob a oborů lidské činnosti spjatých s českými zeměmi (Čechy, Morava, Slezsko)“. Projekt vznikl ve spolupráci s více než stovkou autorů z akademických, univerzitních a dalších pracovišť pod odborným a metodickým vedením *Biografického oddělení Historického ústavu AV ČR*. Jednotlivé sešity budou obsahovat 400 až 500 zpracovaných hesel, z nichž každé je opatřeno standardizovaným záhlavím, životopisnou a hodnotící částí doplněnou o příslušné bibliografické údaje (primární a sekundární prameny). Životopisy a bibliografické údaje se vztahují na osobnosti bez rozdílu etnického původu, jejichž životní dráha byla již ukončena a které se „narodily, žily a pracovaly v uvedeném teritoriu, a to i tehdy, pokud zde když strávily jen část svého života“.

tes

RAMEŠ, VÁCLAV. Slovník pro historiky a návštěvníky archivů. Praha: Libri, 2005, 423 s.

Archivář Václav Rameš připravil příručku pro všechny zájemce o archivnictví, historii a historické studium, pro návštěvníky archivů, muzeí a knihoven. Vysvětluje v ní pojmy z archivnictví, historie, z pomocných věd historických (výběrem: diplomatika, epigrafika, chronologie, metrologie, kodikologie, numismatika, paleografie, sfragistika aj.) a z dějin správy. V textu jsou vysvětleny zásady studia v archivech a práce s prameny; čtenář se dozví jak sestavit rodokmen, jaké prameny sledovat a jaké instituce navštívit. Autor vysvětluje pojmy z našich politických dějin a ústavní dějiny do roku 1945, všímá si reálií a funkce státních, dvorských, stavovských, církevních, vrchnostenských a městských úřadů a institucí. Stranou neuzůstávají některé historické prameny kronikářské povahy.

F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století. Uspořádal I. Navrátil. Semily-Litoměřice: 2003, 335 s., náklad 600 výtisků.

Pravidelně vycházející almanach **Z Českého ráje a Podkrkonoší** bývá v některých letech doplňován samostatnými svazky „mimo pořadí“. Recenzovaná publikace tak představuje již Supplementum 8 a je věnována třiceti příspěvkům, které byly předneseny na vědecké konferenci v Semi-

lech 25.–26. dubna 2003 věnované osobnosti *F. L. Riegra*.

Většina příspěvků s týkala nejdůležitějších stránek politického života Riegrova, menší část byla věnována okrajovým záležitostem. Mezi nejdůležitější příspěvky patřily: **František Ladislav Rieger a česká národní elita 19. století** (*J. Štaif*). Autor konstatuje, že česká společnost neměla v 19. století mnoho jedinců, které by bylo možné označit za elitu. Patřil sem *K. H. Borovský* a především *František Palacký*. Od toho se odvíjelo posuzování dalších osobností. R. Sak – životopisec Riegrův, se ptá, zda Rieger byl konzervativce nebo liberál? Patřil spíše ke konzervativcům, uměl získat část šlechty pro národní věc, a i když byl s některými v úzkém vztahu, udržoval si určitý odstup. V příspěvku **Mezi Paříží a Moskvou – Riegrovy cesty na jaře 1867** *M. Lenderová* hodnotí obě cesty jako politicky ambiciózní, avšak bez zjevných kladných výsledků; cestami do Moskvy postavil proti nám Poláky a efekt z cest byl nulový. **F. L. Rieger a knize Kristián z Lobkovic ve vzájemné korespondenci** (*M. Hlavačka*) je snad nejvýznamnější příspěvek pro charakteristiku vztahu mezi oběma osobnostmi, ale také pro obraz širokého spektra vztahu Češi-česká šlechta. *H. Kokešová* se zabývá **vztahem novináře G. Eima a F. L. Riegra**. G. Eim byl geniální žurnalista, ale obecně považovaný za méně charakterního. Jeho důležitou charakteristiku podala nejstarší Riegrová dcera Marie Červinková-Riegrová – důvěrnice otcova a pramen poznání Riegrovy osobnosti. Rieger ji považoval za svou korektorku politických názorů na některé otázky české politiky. Její význam pro Riegra a pro český politický život vyplývá z cenného příspěvku *M. Ryantové Marie Červinková-Riegrová jako spolupracovnice svého otce*. I dnes musíme obdivovat politické vzdělání této ženy a výstižné charakteristiky, které používala ve svých zápiscích pro „domo sua“ i pro veřejnost a hlavně v kontaktu s otcem, kterého často doprovázela do Vídně na parlamentní zasedání.

Zdánlivě okrajové informace, ale prohlubující naše znalosti o české společnosti 2. poloviny 19. století, nacházíme v dalších příspěvcích. Např. *M. L. Neudorflová* v článku **Ženy rodiny F. L. Riegra a jejich účast ve veřejné sféře** ukazuje, do jaké míry byly neoprávněně ženy opomíjeny v našem politickém životě. Protichůdnými názory české společnosti na vzdělávání dívek a žen v 19. století se zabývá *J. Malinská*. Ukazuje např., že F. Palacký nebyl nadšeným propagátorem ženského vzdělání. Z dalších je třeba uvést statě, jejichž společným jmenovatelem jsou Riegrovy pomníky (*Z. Hojda: Riegrův pomník na Kozákově, O. Tomíčková: Riegrův obelisk v Hořicích a I. Navrátil: Riegrův pomník v Semilech*). Zhodnocení konference provedl *M. Hlavačka*. Podkrkonoší a oblast směrem na jih – „do kraje“

hrály ve starších a v moderních dějinách důležitou roli, svědčí o tom i desítky dobových fotografií, které supplementum doprovází. Celý svazek je nejen historickou, ale i literární entitou.

Vladimír Srb

MORAWSKI, WITOLD. Ekonomická sociologie (Problémy, teorie, empirie). Přeložil Jiří Ogrcocký, Praha: Slon, 2005, 338 s.

Jde o přehled významné sociologické disciplíny - ekonomické sociologii. Autor seznamuje čtenáře se základními výzkumnými problémy, jimiž se tato disciplína zabývá (jev, problémy a jejich pojímání) a s teoreticko-analytickými rámci, s jejichž pomocí popisuje a objasňuje problémy ekonomického života společnosti. Představuje přitom jak minulé a současné problémy zemí rozvinutého kapitalismu a jejich teoretickou reflexi, tak problémy tzv. postsocialistických zemí (jak je autor označuje). W. Morawski každý problém osvětluje z hlediska několika různých teoreticko-metodologických stanovisek, včetně svého vlastního. Výklad ilustruje pomocí tabulek, grafů a empirických příkladů, metodický výklad shrnuje do názorných schémat. Kniha je doplněna citáty významných děl, rozsáhlou bibliografií a rejstříkem.

HARTL, PAVEL. Stručný psychologický slovník. Praha: Portál, 2004, 213 s.

Výběr a zpracování hesla výkladového slovníku vychází vstřícně běžnému uživateli, který hledá stručné a srozumitelné vysvětlení terminologie tradičních i nově se rozvíjejících psychologických oborů. Stručný slovník zahrnuje na šest tisíc hesel z psychologie, neuropsychologie, psychiatrie, kognitivních věd a dalších oborů souvisejících s psychologií. Uvedeny jsou i velmi stručné biografické údaje o významných osobnostech z historie psychologie. Díky důslednému dodržování zásady „priority adjektiv“, nalezneme čtenář heslo hned napoprvé.

tes

KALISTA, ZDENĚK. Cesta po českých hradech a zámcích aneb Mezi tím, co je, a tím, co není. Praha: Paseka 2003.

Kniha *Zdeňka Kalisty* (1900–1982) – historika, básníka, esejisty a překladatele sice nepatří mezi odborné publikace v pravém slova smyslu, ale můžeme ji právem označit za putavé putování českou minulostí. V předmluvě nazvané **Zdeňk Kalista, umělec a historik** seznamuje historik *Zdeňk Hojda* čtenáře s životními peripetemi i uměleckou a vědeckou tvorbou tohoto významného českého historika 20. století, jehož životní osudy podstatně utvářela soudobá politická situace v našem státě. Ná-

sleduje kapitola věnující se výběrové bibliografii prací Zdeňka Kalisty, jejíž autorka *Jiřina Urbanová* doplnila o vlastní Kalistovu výběrovou bibliografii, publikovanou pod pseudonymem R. Bretský v časopise *Labores Musei* in Benátky nad Jizerou v roce 1967. V kapitole **Stručná zpráva o písemné pozůstalosti Zdeňka Kalisty** přibližuje čtenáři *Renata Ferklová* dochovanou pozůstalost, uloženou v *Literárním archivu Památníku národního písemnictví*, která dokládá nejen životní osudy, činnost a tvorbu Zdeňka Kalisty, ale i jeho rozmanité přátelské a odborné kontakty, o nichž vypovídá rozsáhlá korespondence.

Pod této úvodní částí již následuje vlastní autorovo putování po některých českých hradech a zámcích, jehož cílem není, jak sám Zdeněk Kalista podotýká, vyčerpávající výklad osudů osobností či dat spojených s daným místem, ani soupis dochovaných památek, ale snaha o postihnout života tehdejší společnosti a zpřítomnění dějů odvanutých časem.

Plně lze závěrem souhlasit se slovy Zdeňka Hojdy, že vydávanou knihu, jejíž obsah tvoří série lokálně historických monografií, můžeme považovat „za nejucelenější Kalistův pokus o historii české šlechty od jejího vydělení se z knížecích družinůk po skloněk 16. století. Tato historie není ovšem vzhledem ke koncepci knihy podána vcelku, je nutno si ji postupně skládat z jednotlivých útržků“.

Petra Brabcová

Population et sociétés, n° 397; 398; 399; 400; 401; 402, 2004. Paris: INED.

Měsíční informační bulletin *Národního institutu demografických studií* (INED) je věnován vždy jednomu tématu či problému. V prvním pololetí roku 2004 se zabýval následujícími okruhy: Lednové číslo seznámilo čtenáře s pěti, obecně přijímanými zásadami v případě imigrace. Každou uvedenou tezi: Francie bude zemí masivní imigrace, Úroveň francouzské plodnosti bude výrazně pod úrovní imigrujících rodin, Neregulární imigrace bude nevyčíslitelná, Veřejná statistika bude nedostatečná ke korektnímu sečtení imigrantů, Přijímáje imigraci přijímáme rovněž bídu světa („misere du monde“) autor, šéfredaktor bulletinu *F. Héran*, podrobně popsal a charakterizoval, včetně dvou grafů. V závěru uvedl, že bez skutečné kontroly imigračního toku, bez práce na vzájemné integraci a bez boje proti diskriminaci nemá imigrace naději stát se šancí pro Francii.

Únorové číslo bulletinu pod titulem **Evropská unie rozšiřuje: patnáct + deset = 455** informovalo o počtu obyvatel a o věkové skladbě stávajících a nově přijímaných členů Evropské unie. Úhrnným počtem obyvatel se rozšířená Unie řadí na třetí místo ve světě za Čínu a Indii před Spojené státy, Rusko a Japonsko. Hodnocne je demografický vývoj Unie od jejího vzniku až do současnosti. Po-

drobně jsou ukázány rozdíly mezi počtem obyvatel velkých zemí a zeměmi, které jsou počtem svých obyvatel malé. Materiál je doplněn přehlednými tabulkami o počtu a podílu obyvatel jednotlivých zemí a přehledem základních demografických ukazatelů. Podstatnou část tvoří grafy - stromy života všech 25 členských zemí k 1. lednu 2003 s vysvětlením základních diferencí od normálního tvaru.

Březnový výtisk byl zasvěcen počtu obyvatel samotné Francie, která na počátku roku 2004 dosáhla 60 milionů obyvatel. V příspěvku je popisován vývoj obyvatel za dvě poslední století, podrobně rozebírána naděje dožití, která nyní stagnuje a pozornost je věnována i ukazateli plodnosti. Nechybí ani přehledný a popsáný strom života francouzské populace a tabulka základních demografických ukazatelů metropolitní Francie od roku 1950 s podrobnými daty posledních desetiletí minulého století.

Celá strana bulletinu je věnována podrobnému popisu v roce 2003 široce diskutovaného vlivu vysokých veder na úmrtnost starších Francouzů.

Dubnové číslo se zabývalo dosahovanou plodností imigrantů do Francie v 90. letech 20. století. Zatímco u žen imigrantek se počet dětí připadajících v průměru na jednu ženu pohyboval kolem 2,50, v případě žen narozených v metropolitní Francii činil tento ukazatel jen 1,65. Zevrubný rozbor vlivů působících tyto difference je doplněn grafem vyjadřujícím plodnost imigrujících žen podle věku a tabulkou, jež srovnává průměrný počet dětí připadajících na ženy ve Francii se zeměmi, kde se imigrující ženy narodily.

V květnu byla ve zpravodaji řešena otázka vývoje nerovnosti mezi muži a ženami v důchodu. V textu jsou srovnávány důchody žen, které jsou v souhrnu na úrovni 44 % důchodů mužů. Je konstatováno, že nerovnost důchodů přitom odráží nerovnost danou již trhem práce. Skutečností je, že v posledních dvaceti letech se vzájemný nepoměr v příjmech začal snižovat, a to vytváří i předpoklady pro snižování rozdílů v důchodech mezi oběma pohlavími. Pro horizont roku 2040 se předpokládá, že důchody žen budou v průměru nižší oproti důchodům mužů již jen o 25 %.

Červnový měsíčník rozebíral změny naděje dožití při narození po 2. světové válce ve Francii. Text vychází ze srovnání s dalšími vybranými vyspělými zeměmi, přičemž autor konstatuje, že difference naděje dožití mezi muži a ženami se v čase zvětšuje. Krátce se dotýká i vlivu nečastějších příčin úmrtí a obsáhle rozebírá rozdíly v chování a v přístupu ke zdraví mezi ženami a muži. Necelá strana textu doplněného grafy je věnována srovnání dat za Francii (rok 2000 – muži 75,3, ženy 82,8) a za Japonsko, které má nejvyšší ukazatele naděje dožití ve světě (rok 2000 – muži 77,7 ženy 84,6).

ldp